Conviețuirea

EGYÜTTÉLÉS

Revista românilor din Seghedin

- Istorie
- Literatură
- Limbă
- Biserică
- Presă
- Etnografie
- Recenzie

* Seghedin, 2023

Conviețuirea

EGYÜTTÉLÉS

Revistă fondată în 1997

NUMĂR COORDONAT DE DR. IUDIT CĂLINESCU

Seghedin/Szeged, 2023

Convietuirea

EGYÜTTÉLÉS

este editată de
Catedra de Limbă și Literatură Română
a Facultății Pedagogice „Juhász Gyula”,
Universitatea din Seghedin

Fondator: dr. Gheorghe Petruşan
Editor responsabil: conf. dr. Mihaela Bucin
Colegiul de redacție: lector dr. Iudit Călinescu
asistent univ. drd. Eva Iova-Șimon
Concept copertă: Ștefan Oroian

Adresa redacției:

Román Nyelv és Irodalom Tanszék
„Juhász Gyula” Pedagógusképző Kar
Szegedi Tudományegyetem

Catedra de Limba şi Literatura Română
Facultatea Pedagogică „Juhász Gyula”
Universitatea din Seghedin

6725 Szeged, Hattyas sor 10.
Tel.: 30+(62) 546-202

Apare cu sprijinul Editurii de Presă și Carte Românească „NOI”, Jula

Autorii își asumă responsabilitatea pentru conținutul lucrărilor.

ISSN 1417-0078

Varianta digitală a revistei se poate descărca
din Biblioteca Virtuală a Românilor din Ungaria
(https://bibliotecaromaneasca-hu.ro)
și din Digiteca Arcanum
(https://adt.arcanum.com/ro/collection/Convietuirea)

Tehnoredactor: Ioan Nyisztor
Tipar: Schneider Nyomda, Gyula

Cuprins

Gheorghe Petrușan
Grigore Moldovan în labirintul identității naționale 5

Eva Iova Șimon
A Román Nyelv és Irodalom Tanszék a hazai román írott sajtó tükrében 14

Alin-Florin Ciotea
Bicentenarul nașterii protopopului Gheorghe Vasilievici (1823-1881), fost paroh al comunității românești din Jula Mare 22

Iudit Călinescu
Promovarea limbii române și a valorilor culturale românești prin Institutul Limbii Române 29

Gheorghe Petrușan
Beszéljük meg. A nemzetállam labirintusában 35

Anca Becan
Păretarele cu mesaj. Broderii cu inscripții din comunitățile multietnice 40

Mihaela Bucin
Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból/ Cartea de bucate din 1680, a Annei Bornemisza/, ediție îngrijită de Dr. Elemér Lakó, Editura Kriterion, București, 1983, 287 de pagini 49

Iudit Călinescu
„Sfârșitul continuu" în lirica bacoviană - simbolism și mitologie în poezia Lacustră 59

Gabriela Elekes
„Există un adevărat concurs al traducătorilor din opera lui Mihai Eminescu" - dialog cu cercetătorul Dávid Gyula 64

Mihaela Bucin
Őrület ez a némaság, ez a magány... Egy magyarországi román költő hagyatéka... 74

Grigore Moldovan în labirintul identității naționale

Dr. Gheorghe Petrușan

„Pe noi ungurii ne-au educat
și suntem cum am fost educați."
Grigore Moldovan

Introducere

Educația la care se referă Grigore Moldovan este o veche poveste și își are punctul de plecare în trecutul îndepărtat al neamului unguresc, interpretat de-a lungul istoriei conform idealurilor și intereselor sale naționale. Educarea în spirit unguresc, adică omogenizarea socială, confesională și națională depinde de măsura în care alogenii sau „cetățenii maghiari de buze nemaghiare" își însușeau aspirațiile stăpânilor. Cazul lui Grigore Moldovan și al unui imens număr de români deznaționalizați în Ungaria pe parcursul istoriei, nu poate fi înțeles în mod corect decât dacă îl încadrăm în sistemul politic de integrare și maghiarizare al statului național ungar și îl interpretăm din perspectiva acestuia.

Statul ungar, întemeiat în jurul anului 1000 de regele Ștefan I, a primit numele poporului pentru care a fost întemeiat în urma unor lupte sângeroase cu șefii tribunilor, care erau încă etergene din punct de vedere etnic. De la bun început, la formarea, consolidarea noului stat au contribuit și fiii altor popoare, participând la luptele ungurilor cu păgânii și susținându-i în efortul de a trece la creștinism și de a se uni cu Roma. Împământenirea culturii de muncă agricolă este tot o operă a „oaspeților și străinilor" din Occident. Așadar, cu ajutorul creștinilor occidentali, misionari și cavaleri germani și italieni, se integrează ungurimea venită din stepele îndepărtate ale Orientului în structurile socio-culturale ale Occidentului. Conviețuirea diferitelor comunități umane era, deci, un lucru firesc și avantajos. S-a păstrat până în zilele noastre avertismentul Sf. Ștefan adresat fiului său Emeric, care era să-l urmeze la tron: „O țară uniligvă și cu o morală e slabă și fragilă". Testamentul domnesc este compus în epoca prenațională (sec. XI) și întemeiat pe respectul popoarelor din stat. Mai târziu, după trezirea la conștiință națională, pe la sfârșitul epocii feudale a stărilor, când ungurii trec la definirea și codificarea conceputului modern de națiune politică, opiniile cu privire la acest document istoric și intențiile urmărite de Sf. Ștefan sunt interpretate în mai multe feluri. Unii istorici și politicieni de naționalitate sugerează ideea că Sf. Ștefan a întemeiat în Bazinul carpatic un stat poliglot, locuit de mai multe popoare. Istoricii maghiari, abătându-se de la spiritul de solidaritate al regelui, spun că la temelia statului întemeiat de Ștefan I a stat supremația maghiarilor (1), adică a națiunii feudale care deținea puterea în stat, concept din care s-a născut națiunea politică maghiară dominantă, majoritatea populației fiind privată de drepturi politice. De aici venea concepția lui Kossuth Lajos cu privire la una și indivizabila națiune maghiară, din care fac parte – până la zilele noastre – toți cetățenii statului indiferent de etnia lor. Această teorie a stat la baza politicii față de alteritățile naționale Ungariei (vezi legile de ieri și azi ale Ungariei).

La 1848–1849, din cauza războiului civil și a conflictelor interetnice, guvernul revoluționar al lui Kossuth a fost nevoit să recunoască identitatea națională a cetățenilor nemaghiari, dar, cu unele concesii făcute croaților, nicio naționalitate de sine stătătoare nu a fost recunoscută ca națiune, tratament care a rămas constant de-a lungul istoriei. O altă cotitură nefastă în politica statului maghiar are loc după încheierea convenției cu austriecii, în 1867, când se trece de la o asimilare „firească" la o contopire pe cale legală, instituționalizată a comunităților nemaghiare. Între 1879–1907, învățământul comunităților naționale minoritare este transformat într-un învățământ bilingv.

Destinul intelectualului român în statul unguresc

În acest sistem politic și socio-cultural constant de-a lungul veacurilor, dăunător atât pentru majoritatea națională cât și pentru naționalități, pentru românii din Ungaria cea mai mare provocare a fost menținerea identității naționale, însușirea și păstrarea limbii și culturii moștenite de la înaintași. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales după 1867, își dau seama tot mai mulți intelectuali români de această realitate, de fapt, de la lipsa lor de perspectivă în statul dominat de o națiune care tinde spre autocrație și este intolerantă față de alteritățile naționale. În aceste împrejurări, elita intelectuală română din Ungaria își îndreaptă atenția spre România în ascensiune. Ioan Slavici, după terminarea studiilor universitare, se stabilește în România. Iosif Vulcan își mută revista *Familia*, în 1880, de la Pesta la Oradea. Al. Roman, I. Vulcan și alții devin membri ai Academiei Române. Fără îndoială, începe o altă epocă în istoria românilor din Ungaria. În acest moment istoric, apare în viața culturală a românilor de aici Grigore Moldovan.

Date biografice și vicisitudinile vieții lui Moldovan

Născut la 12 martie 1845, la Gherla, într-o familie de români de confesiune greco-catolică, Grigore Moldovan își face studiile medii la liceul românesc catolic din Cluj, iar studiile superioare la Universitatea Maghiară Francisc Iosif din acest oraș, unde obține diplomă de avocat. Nu practică avocatura. Între 1876–1886 este revizor școlar, iar între 1886–1918 șeful Catedrei de Limba și Literatura Română, înființată în anul 1872, în cadrul universității maghiare din localitate. După ce timp de mai mulți ani este decanul Facultății de litere, în anul universitar 1906–1907 deține postul de rector al acestei universități. Între timp, între 1891–1898, a redactat revista de limbă română Ungaria, cu un supliment de limbă maghiară, urmărind apropierea prin cultură a celor două popoare.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în epoca naționalismului intransigent, când relațiile dintre cele două state, maghiar și român, ambele membre ale Triplei Alianțe, treceau printr-o fază conflictuală, cariera lui Grigore Moldovan nu era deloc tipică. Intelectualul român, care aspira la o carieră mai deosebită, trebuia să aibă o mentalitate filomaghiară, să fie de religie greco-catolică și adeptul statului maghiar. Evocăm un caz semnificativ din lumea universitarilor. În Ungaria, demersurile pentru înființarea unei catedre de limbă și literatură română au putut fi făcute prin anii 1860, cu șanse de reușită, de intelectuali români greco-catolici, performanța revenindu-i lui Vasile Ardelean – Erdélyi, din preajma Macăului și Cenadului, om de încredere al autorităților austro-ungare, episcop greco-catolic din Oradea, care, după ce în 1851 a

introdus predarea limbii române la gimnaziul catolic din localitate, profesor de română fiind greco-catolicul Alexandru Roman (1826–1897), a intervenit pe lângă Consilul Locotențial pentru înființarea unei catedre universitare pentru românii din Imperiul Habsburgic. Astfel primesc românii, în loc de facultate, promisă de Kossuth în 1849, numai o catedră, în cadrul Universității din Pesta, la 20 decembrie 1862, prima ca atare (2), urmată de cea de la Torino, în același an, iar cu un deceniu mai târziu, în 1872, se înființează catedra universitară pentru români la Viena și Cluj. De reținut: primii trei profesori care au stat în fruntea Catedrei de română din Pesta (Alexandru Roman, Ioan Ciocan, Iosif Siegescu) au fost români de confesiune greco-catolică! Iar când se stinge din viață Al. Roman, printre cei opt candidați se numără și șeful Catedrei de română din Cluj, Grigore Moldovan, tot un greco-catolic și filomaghiar. Îmbulzeala la postul titular de la Catedra de română din Pesta se explică prin rolul deosebit de important pe care această instituție universitară a avut-o în viața spirituală a românilor din Ungaria (3).

Important de precizat: greco-catolicii români au fost marii deșteptători de neam, de numele lor se leagă întemeierea celor mai multe școli românești și instituții culturale, reviste etc., dar tot din rândul lor se ridică primele figuri utilitariste. Ne izbim de relațiile vieții cotidiene, subculturale, când chiar și morala creștină și cauza națională se transformă într-un principiu al folosului imediat și personal. Într-o relație de dependență, naționalitatea devine uneori o marfă de vânzare–cumpărare, un fel de lasă-mă să te las. Ioan Ciocan, de pildă, succesorul lui Al. Roman, deputat parlamentar guvernamental (1894–1945), care „fusese mulți ani directorul unui liceu românesc, cochetase cu ungurii, le făcuse concesii, introducând, mai ales prin ușa din dos, limba ungurească în program, iar în schimb cârmuirea îl răsplăti cu un mandat de deputat" (4).

De altfel, filomaghiarismul și complicitatea între unguri și români avea o veche tradiție în rândul elitei românești din Ungaria. În cartea episcopului greco-catolic Ioan Bob domnea un spirit de patriotism maghiar: tinerii preoți vorbeau cu predilecțile limba maghiară, în școli era predată (facultativ) limba ungurească, fetele preoților înstăriți învățau în școli ungurești. Această politică de educație în spirit unguresc este promovată și de episcopul greco-catolic Leményi, întreruptă parțial și temporar de revoluția din 1848.

Nu rămân în urmă cu ploconelile în fața stăpânilor unguri (și sârbi) nici capii ortodocșilor. Andrei Șaguna, de exemplu, în pragul alegerii sale de episcop de Sibiu, care a avut loc la 1 decembrie 1847, și numirii sale în aceeastă funcție, la 5 februaire 1848, la cererea guvernatorului Teleki József, în ianuarie 1847, în comuna Bucium, satul Izbita, capturează pe Ecaterina Varga, „doamna moților"; la începutul anului 1848, la Carlovițț, în prezența mitropolitului Raiacici, instalarea de episcop este săvârșită numai în limba sârbească. De știut că Șaguna a fost trimis la Sibiu ca om de încredere al Bisericii Sârbești, de care aparțineau toți ortodocșii din Imperiul Habsburgic, și al Curții vieneze (5).

Controversată este și viața și activitatea mitropolitului ortodox și istoricului, din 1909 membru al Academiei Române, Vasile Mangra (1850–1918), contemporan cu Grigore Moldovan. Vasile Mangra, ultimul mitropolit al Ardealului din dualismul austro-ungar, a avut parte de o viață cu adevărat tragică. După mai multe decenii de luptă pentru cauza românilor de aici, se pune în serviciile politicii naționale ungare. La 6 august 1918, numai așa poate deveni mitropolitul Ardealului, ca numai la câteva luni, la 14 octombrie 1918, cu câteva zile înaintea prăbușirii Austro-Ungariei, să moară la vârsta

de 68 de ani, în împrejurări dubioase, într-un hotel din Budapesta. Vasile Mangra este o victimă, ca multe altele, a unei convieţuiri anormale, ilustrând teoria: ori de câte ori o minoritate naţională se abate de la propriile valori morale şi culturale de vină este naţiunea majoritară, pentru că nu a ştiut să trateze în mod echitabil problema identitară a minoritarului.

Cel care a meritat amprenta de „trădător" a fost, fără îndoială, Iosif Siegescu, greco-catolic şi el, „pângăritor şi nimicitor a tot ce este românesc, limba şi ştiinţa românească" (O. Goga) (6), şeful Catedrei de Filologie Română din Budapesta, între 1909–1929. „Siegescu, din păcate, a devenit un renegat de speţă rea, care ajungând în funcţii înalte, şi-a întors urmele împotriva conaţionalilor săi, devenind un adept zelos al maghiarizării" (7).

„Cochetarea cu ungurii" a lui Grigore Moldovan a avut o altă dimensiune. Moldovan avea idei care se deosebeau atât de ideile liderilor români din România cât şi de ale românilor din Austro-Ungaria, care erau pentru unitatea politică a naţiunii române. El era adeptul formării poporului român în sudul Dunării, unde s-au format ca popor, motiv pentru care a fost îndepărtat din comunitatea naţională a românilor şi, după o scurtă colaborare la Aurora română, Familia şi Umoristul, este nevoit să treacă la unguri, publicându-şi, după 1870, operele etnografice, literare şi istorice în limba maghiară, devenind un intelectual român fără perspectivă atât în cadrul comunităţii române din Ungaria cât şi în România, unde, după Trianon, şi-a trăit ultimii ani a vieţii. Evident, colacul de salvare vine din partea ungurilor: în timp ce românii, mai ales românii din România, îl fac renegat, ungurii îl tratează ca pe un devotat adept al prieteniei române–maghiare. Bineînţeles, statul naţional maghiar, cum se definea deşi nu era decât un stat poliglot şi multicultural, îi proteja pe intelectualii români care îşi imaginau viitorul în Ungaria. Unii dintre ei nu participau la viaţa politică a statului (Iosif Vulcan), alţii participau dar erau adepţii unui stat federativ (Al. Roman, Aurel C. Popovici) sau ai statului naţional maghiar, ca Moldovan şi mulţi alţii. Generaţia mai tânără, în frunte cu Goga şi Groza, erau pentru unitatea politică a românilor.

Un minoritar model era, atât pentru românii loiali ai statului cât şi pentru unguri, în epoca dualistă, până prin 1890, Iosif Vulcan: român greco-catolic, cetăţean fidel care se mulţumeşte cu promovarea propriilor valori culturale, „în politica naţională nu s-a expus niciodată şi, fidel muzei, a slujit cultura şi literatura naţionalităţii sale" (8). După această dată, promotorii culturii române în Austro-Ungaria fuseseră constrânşi de schimbările care s-au produs în politica naţională a celor două state vecine să ia atitudine: rămân în Ungaria care ducea o politică de contopire a alterităţilor naţionale ori se orientează spre România care începuse lupta pentru marea unire a tuturor românilor dintre Nistru şi Tisa într-un singur stat. Generaţia vârstnică a lui Al. Roman şi I. Vulcan nu avea încotro să merge. Cei tineri şi talentaţi (Gh. Coşbuc, L. Rebreanu, O. Goga şi alţii) s-au luat după Slavici, au trecut Carpaţii, convinşi de faptul că într-o ţară omogenizatoare cultura română nu mai are perspectivă. Au rămas locului cei care datorită educaţiei primite în şcolile ungureşti „bilingve", au rămas cu o conştiinţă naţională deformată şi mulţumiţi cu destinul lor.

O figură remarcabilă a românilor filomaghiari a fost la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea Grigore Moldovan, care ştia deja mai bine ungureşte decât româneşte, îşi scria operele în limba maghiară şi, nu o dată, în spirit unguresc. Grigore Moldovan întrupa românul cu o conştiinţă naţională alterată sau, cum azi se zice, cu o

dublă identitate și o neclintită insistență față de statul ungar, pe care îl încomodează starea socială, a românilor din România și politica de expensiune a României. (Aceasta este zestrea moștenită de românii rămași în Ungaria după Trianon, idee care și-a avut și își are adepții de la Emanuil Gojdu până în zilele noastre!) Moldovan nu s-a maghizat cu totul, nu și-a negat românismul, dar a ajuns la liman prin religia sa privilegiată și educația în spirit național maghiar. Acesta a fost tributul și, totodată, condiția urcării treptelor sociale. Profesorul, decanul și rectorul de origine română al universității maghiare se simte apoi îndreptățit să vorbească deschis atât despre unguri și români cât și despre anomaliile conviețuirii române-maghiare. Mai ales când politica națională a statului ungar ajunge în impas.

Oferim câteva idei din două lucrări semnificative ale profesorului clujean. Din perspectiva fenomenului abordat de noi, conviețuirea maghiaro-română, cea mai importantă lucrare a lui Moldovan este Magyarok, románok (Maghiari, români, Kolozsvár, 1894), o aspră critică la adresa politicii greșite față de naționalități a statului ungar, din care redăm câteva constatări grăitoare, unele incisive, despre români și unguri. „Cauza necesită o foarte mare sinceritate", spune Moldovan. „Cu această sinceritate sunt dator cauzei, patriei, ale cărei interese pentru mine sunt sfinte și ale cărei fericire este mai prețioasă decât simpatia trecătoare a oamenilor. Am avut curaj să critic fără cruțare escrocheriile politice române, atrăgându-mi ura conaționalilor mei – nu-mi pare rău (9). „Prezint acum cealaltă parte a monedei:" (p. 4.).

Despre români:

- „Declar: noi, românii, pe unguri nu-i simpatizăm și nu i-am simpatizat! Este o realitate care nici explicată și nici disimulată nu poate fi... Din cuvântul „ungur", urechea românului a resimțit amenințarea, necazul; auzindu-l îi săgeta sufletul de suferințele îndurate. În acest cuvânt se contopesc patimile, amărăciunea și durerea a multor veacuri. Până la 1848 toate torturile iobăgiei au fost puse pe socoteala ungurului... Patimile au durat aproape o mie de ani..." (p. 5-6).
- „Degeaba ne-a eliberat ungurul în 1848. Nu am crezut că apare în fața noastră un popor nou, cu idei noi, cu un nou sistem, cu o lume cu totul nouă... ne-am tocmit cu aceia care stăteau față-n față cu ungurul... noi ne-am pus toată suferința pe socoteala ungurului, pentru că nobilimea a fost maghiară, iar moșierii au primit toate privilegiile de la unguri. Religia noastră a fost tolerată, bisericile niște gherete de lemn, preoții iobagi care scomoneau pământul, jucărie a moșierilor." (p. 6-7).
- „Noi în 1848 am renăscut, păcat pentru totdeauna că prin renaștere ne-am răpus mama bună, patria... Pe noi nemții ne-au educat în ură față de unguri..." (p. 8-9).
- „În 1867 totul ar fi trebuit să se schimbe... Legislația maghiară nu ne-a cercetat artera... Deja în 1868 a aprobat legea pentru naționalități, asigurând dispoziții care fără încălcarea suverenității statului nu erau aplicabile. Păcat că au alcătuit-o! Căci dacă au alcătuit-o, ar fi trebuit să o respecte, dar nu au respectat-o." (p. 10-11).
- „Care este scopul urmărit, care este sarcina noastră? Să susținem statul român în întruparea idealului... A slăbi ungurul, a-i fi păgubitor cu orice preț, aceasta este sarcina noastră pe teritoriul statului ungar." (p. 23-24).
- „Ne-am instalat în așa fel ca puterea de stat și cultura maghiară să nu aibă impact asupra noastră... Avem un trai sărăcăcios, dar trăim bine. Suntem stăpâni pe destinele

noastre... Noi vrem Ardealul până la Tisa... Dar acest program nu este al nostru, este punct al programului secret al unor elemente ale statului român, al Ligii, datoria noastră este doar să-l susținem..." (p. 26-28).

- „După o mie de ani și noi vrem să demonstrăm, că acest stat nu e un stat național maghiar, ci un stat al naționalităților." (p. 30).

Despre unguri:

- „Vorbesc numai despre părțile ardelene. Recunosc că ungurimea din părțile de dincolo de Piatra Craiului se deosebește cu desăvârșire de cea din Ardeal; cu naționalitățile este mai reținută, îngăduitoare, amabilă... Cuvântul „valah" pentru ungurii din Ardeal înseamnă: slugă, iobag, om lipsit de valoare, needucat..." (p. 32).
- „...disprețul a trecut de la pătura socială la neam, parcă poporul ar fi fost netrebnic și predestinat numai la slugărnicii iobăgești... Ne era rușine de numele „valah". (p. 33).
- „În 1848, drapelul maghiar pe care străluceau cele trei cuvinte, „libertate, eglitate, fraternitate", a căzut pentru că naționalitățile nu s-au aliniat sub el; „frații" s-au unit împotriva acelora care au fost apărătorii „libertății" și „egalității în drepturi." (p. 35).
- „În această perioadă, ungurul nu a avut motiv pentru a iubi pe aceia care se îmbuibau în bunurile ungurului și se supralicitau în distrugerea tradițiilor ungurești... Fraternitatea a fost transformată în ură și dispreț." (p. 35).
- „Ungurul cu acest dispreț față de naționalități întâmpină anul 1867, cu care începe o nouă epocă în istoria patriei noastre... În pragul unei vieți și epoci noi ar fi trebuit să stabilească față de noi o politică străbătută de dragoste, sinceritate și încredere... Ungurul însă nu a învățat din trecut... a comis vremediabila greșeală de a nu crea în Ardeal o cârmuire cu adevărat democratică, a instituit o dominație aristocratică, goală, care nu a avut nicio legătură cu poporul și care a fost o continuare a dominației îngâmfate a moșierilor de dinainte de 1848..." (p. 36-38).
- „De când mă știu sunt în serviciul culturii și aspirațiilor maghiare, fără să-mi neg religia și neamul în care m-am născut. O idee reprezint: predic prietenia maghiaro-română de 26 de ani. Nu mă pot lăuda de succes... Societatea maghiară de multe ori nici mie nu mi-a putut ierta că m-am născut român..." (p. 57).
- „...în sistemul instituțional al nobilimii a existat o doctorie prin care sufletele deosebite au fost ungurizate." (p. 99-100).
- „Ce a vrut până acum statul cu naționalitățile?... A vrut să le contopească în națiunea maghiară? În acest caz, valahii ar fi avut nevoie de un alt tratament, nu ar fi fost voie să-i înlăture din organismul națiunii..." (p. 115-116).

Ideile sale cu privire la originea și formarea limbii și a poporului român sunt identice cu ale ungurilor. Unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai acestor concepții a fost atunci istoricul Hunfalvy Pál (10). Teoria emigraționistă susținută de unguri au cunoscut-o toți cei care au făcut școli ungurești. Unii și-au însușit-o, alții nu. Concluziile lui Moldovan sunt cuprinse în A magyarországi románok (Românii din Ungaria, Budapesta, 1913), din care reținem câteva:

- „Cu privire la originea românilor toate urmele duc spre Balcani." (p. 35).
- „Are dreptate cel care crede că românimea de azi s-a format în lumea păstorilor latini din Epir, Thessalia, Albania de sud, iar migrațiunea în sus tot de acolo a pornit." (p. 36).
- „Până în secolul al XIII-lea nu dispunem de date cu privire la prezența valahilor în

patria noastră. Despre valahi se face pomenire pentru prima dată în diploma din 1222 a regelui ungar Andrei al II-lea." (p. 47).

- „În legile maghiare, valahii sunt pomeniți ca străini, ca imigranți, autonomia „nației valahe" nu este recunoscută, numai tolerată." (p. 50).
- „Conform datelor oferite de scriitorii bizantini, limba română s-a format în Balcani. Cel mai important document este de prin 580 care atesta deja existența poporului român: „Torna, torna frate"." (p. 106).
- „Românii din Ungaria de la nobilii maghiari au primit nume de familie, procedând cum credeau de bine." (p. 497-499).

De ce nu a găsit Moldovan Firul Ariadnei?

În fond, pentru aceea ce el însuși mărturisește în *Magyarok, románok* (*Maghiari, ro*mâni), când prezintă anomaliile din învățământul naționalităților din Ungaria, concluzionând: „Pe noi ungurii ne-au educat și suntem cum am fost educați." (p. 74). La temelia acestei educații a stat interpretarea falsă a noțiunii de stat național și națiune. Deși Ungaria a fost totdeauna un stat eterogen din punct de vedere etnic și numărul cetățenilor maghiari, până la 1910, mai mare decât al ungurilor, în epoca reformelor (1830–1848), împrumutând modelul francez de de structurare a statului, se definește ca stat național cu o națiune omogenă, cum îi plăcea lui Kossuth să creadă la începutul secolului al XIX-lea. Această teorie imaginară a năruit în perioada de criză de la sfârșitul secolului și sub povara nemulțumirilor celor 13 naționalități, târând în impas atât dualismul austro-ungar cât și politica națională a Ungariei. Această politică egoistă și derutantă a dus în evocare foarte multă lume. Din acest labirint nu era cale de ieșire pentru Moldovan și mulți alți români care s-au împăcat cu această situație și au rămas fideli statului maghiar. Apoi dezmeticirea nu merge de azi pe mâine. Puțini erau printre români care știau că „statul național maghiar" omogenizator nu avea cum să asigure integritatea identitară și egalitatea în drepturi naționale ale naționalizaților. Perspectivă națională pentru românii din Ungaria și țările vecine oferea deja numai România, care, după cucerirea independenței (1877), și-a îndreptat atenția spre făurirea unității politice a națiunii române, idee lansată de istoricul Papiu Ilarian în 1860 și susținută, din 1890, prin Liga Culturală. Acest obiectiv al statului român a fragmentat în mod considerabil românimea din Ungaria, cum era și firesc. Moldovan își revine odată cu elaborarea lucrării Maghiari, români. Era însă prea târziu.

Moldovan, în profida observațiilor făcute la adresa politicii naționale a statului maghiar, rămâne un exponent al intelectualului român care nu găsește calea de ieșire din capcana statului național maghiar în care s-a născut, s-a format intelectualicește și căruia i s-a adaptat în mod spontan, fără dificultăți și datorită religiei favorizate de stat. Cum a mărturisit, nu-și neagă identitatea, dar, datorită educației în spirit național maghiar, devine și rămâne un devotat adept al patriei natale și al conviețuirii maghiaro-române. Nu e o idee inventată de Moldovan, este o moștenire ce datează din epocile de dinainte de trezire la conștiință națională și păstrată și de românii ungureni din epoca pașoptistă, până pe la 1867, respectiv 1880, care considerau că Ungaria e și patria lor, neamul românesc neavând, până la 1859, respectiv 1877, un stat propiu, național, unitar și independent. Era o concepție dominantă în rândul românilor din secolul al XIX-lea în fruntea cărora au stat personalități adânc integrate în societatea maghiară dar deja

cu o conștiință națională română solidă: Gojdu, Șaguna, Ioan Dragoș. Eftimie Murgu, familia Mocioni, Al. Roman, I. Vulcan și mulți alții. Cea mai cunoscută destăinuire îi aparține lui Emanuil Gojdu alias Gozsdu Manó: „Patria mi-o iubesc nemărginit și pentru bunăstarea ei sunt gata în tot momentul a-mi sacrifica viața..." (11). Cum s-a văzut, acest patriotism este identic cu devotamentul lui Grigore Moldovan. Deși au trăit în epoci diferite, Gojdu și Moldovan au fost cetățeni credincioși ai statului maghiar.

Au fost și alte atitudini față de politica națională a statului austro-ungar: gruparea tinerilor intrasigenți, în frunte cu Goga și Groza sau o parte a liderilor Partidului Național Român (Goldiș, Maniu etc.); de remarcat este și pătura de intelectuali care la început condamnă războiul de întregire a României împotriva Austro-Ungariei și semnează, în 1917, o declarație de fidelitate față de Coroana Maghiară (12), iar cu ceva mai târziu au jucat un rol important în viața politică și confesională a noului stat român.

Trebuie să ne împăcăm cu realitatea istorică: în funcție de contextul socio-cultural al societății în care sunt instruiți și educați, românii din afara României au fost și sunt în multe feluri români, cu opinii și interese diferite. Remarcabilul etnograf și profesorul universitar Moldovan să nu fi știut, cum bine știau toți intelectualii contemporani trecuți prin școli ungurești, de la Slavici, Coșbuc și Rebreanu până la Goga, că într-un stat național de tip francez alteritățile naționale nu au viitor? A știut și a înțeles ce anume se întâmplă cu românii din Austro-Ungaria, dar din tot ce a publicat și s-a scris despre el și relațiile cu ungurii reiese că Grigore Moldovan, greco-catolicul, intelectualul privilegiat care s-a format intelectualicește în viața spirituală a elitei maghiare, nu-și putea imagina viața într-un mediu politic și socio-cultural românesc. Nu putea să nu știe ce se întâmplă cu românii din părțile ungurene, vestice ale națiunii române din momentul ce Iosif Vulcan deja la 1876, înainte de trecerea statului maghiar la o politică de asimilare instituționalizată, publică un roman cu caracter sociologic cu titlul Ranele națiunii, în care prezintă potrivirile morale ale burgheziei române educate în spirit unguresc, dispusă și deseori constrânsă să facă concesii statului maghiar în detrimentul cauzei naționale ale românilor.

Adevărat este, și de această dată relativ, și nu apare numai în culori albe sau negre, are multe nuanțe, mai ales când este vorba de o problemă atât de încâlcită, subiectivă, ca identitatea națională și apartenența la o comunitate etnică. De aceea noi nu judecăm și nu etichetăm, interpretăm doar un fenomen sensibil și contradictoriu, așa cum l-am cunoscut și îl retrăim zi de zi. În consecință, noi considerăm că Grigore Moldovan, ca mulți alții, este o victimă a unei ipostaze insolubile, adică în cadrul unui stat național nerezolvabil. Adeptul patriei maghiare, își doarme somnul cel de veci în renumitul cimitir central din Cluj, în inima Ardealului deja românesc, unde a fost, la 15 iulie 1930, înmormântat și străjuit de unguri.

Seghedin, 11 aprilie 2023

Note bibliografice:

1. Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Budapest, 1989, p. 319 și urm.
2. Gh. Petrușan, *Catedra de limbă română de la Budapesta...*, în *Identitásképző stratégiák és a budapesti Román Filológiai Tanszék története*, Budapest, 2015, p. 31-38.
3. Nagy Levente, *Catedra de română de la Budapesta*, Ibidem, p. 165.
4. *Ibidem*, 167.
5. Vezi Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1909 și Moldován Gergely: *Șaguna András*, Budapest, 1916.
6. Nagy Levente, op.cit. p. 169.
7. *Ibidem*, p. 190.
8. Gh. Petrușan, *Iosif Vulcan și revista Familia*, Szeged, 1992, p. 167.
9. Autorul se referă la disputele, nu o dată, violente cu reprezentanții Ligii Culturale, îndeosebi cu președintele ei V.A. Urechia. Liga a declanțat în Occident o propagandă politică împotriva atitudinii statului ungar față de naționalități. La aceste discuții a participat și profesorul Moldovan, fiind de partea ungurilor.
10. Vezi *Az oláhok története (Istoria valahilor)*, vol. I-II, Budapesta, 1894.
11. Emanuil Gojdu, *Bicentenar*, București, 2003, p. 60.
12. Nagy Levente, op. cit., p. 92-93 și p. 175-176.

A Román Nyelv és Irodalom Tanszék a hazai román írott sajtó tükrében[1]

Asistent univ. drd. Eva Iova-Șimon,
Catedra de Limba și Literatura Română, Universitatea din Seghedin

A magyarországi román nemzetiségi pedagógusképzés egyik legjelentősebb intézménye, a Román Nyelv és Irodalom Tanszék jelenléte a kezdetektől nyomon követhető a hazai román írott sajtóban. Az 1951. januárja óta megjelenő román nemzetiségi folyóirat, mely abban az időben a *Libertatea Noastră* (Szabadságunk) címet viselte, már az első évfolyamában is közöl írásokat az akkor még Budapesten működő Román Nyelv és Irodalom Tanszék tevékenységéről. Előadásomban bemutatom a tanszék és a sajtó kapcsolatát az elmúlt hét évtizedben, kiemelve a tanszék tanárainak és egyes hallgatóinak legjelentősebb írásait, valamint azokat a kapcsolódási pontokat melyek középpontjában a román nyelv és a román nemzeti identitás ápolása, a román kulturális értékek közvetítése és a hazai nemzetiségi oktatás állnak.

A II. világháború után, a magyarországi román ortodox egyház volt nemzetiségünk első olyan intézménye, mely elkezdte sorait rendezni. Bár már 1920 és 1945 között is voltak törekvések arra, hogy egy önálló román ortodox vikáriátust hozzanak létre a hazánkban megmaradt, az addig az aradi és a nagyváradi püspökségekhez tartozó 17 román parókia számára, de mindezek a kísérletek nem jártak sikerrel. 1946. március 27-én viszont, az akkori aradi püspök, 9 magyarországi román ortodox lelkész és 13 hívő részvételével egy egyházi kongresszust hívott össze, melyen kimondták a Magyarországi Román Ortodox Püspökség létrehozását, melynek élére egy püspöki vikáriust választottak.

Két évvel később, 1948 tavaszán, szintén ezek az ortodox papok voltak a legfőbb kezdeményezői annak, hogy egy társadalmi szervezet keretében is megszerveződjenek a hazai románok. A Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége 1948. március 21-én alakult meg Gyulán, első elnöke (csupán csak egy évig, amikor újraszerveződött a szervezet) Szabó Demeter, gyulai román ortodox lelkész lett. Még ezen év őszén nyitotta meg kapuit a gyulai román kollégium is (internátus), melynek nagyon nagy jelentősége volt a Gyula környéki és a bihari román falvak gyerekeinek, fiataljainak beiskolázásában.

1949 szeptembere szintén egy kiemelkedő dátum a román nemzetiség életében: ekkor alakult meg az első és egyetlen hazai román gimnázium, Gyula székhellyel, és ugyanakkor kezdte meg működését a Román nyelv és irodalom tanszék a budapesti „Apáczai Csere János" Pedagógiai Főiskolán. E tanszék létrehozásának szükségességét az adta, hogy 1946-1949 között sorban alakult meg, több a két világháború között

1 Az előadás elhangzott az SZTE JGYPK Nemzetiségi Intézet 2023. április 28-án megrendezett „Nyelvek és kultúrák a nemzetiségi oktatásban – nemzetiségi kutatásban" című konferenciáján és az SZTE JGYPK Tankönyvmúzeumban 2023. november 6-án megtartott „Gondolatok a könyvtárban" című programsorozat keretében.

megszűnt falusi román általános iskola, de most már állami keretek között. Ezen iskolák pedagógushiányát volt hivatott pótolni a pesti pedagógiai főiskola Román Tanszéke, hiszen az ELTE Bölcsészettudományi karán 1862 óta működő Román Tanszéken főleg a gimnáziumi tanárok képzésére volt lehetőség. Így alakult meg tehát a jelenlegi Román Tanszék elődje Budapesten, melyen szintén az ELTE román tanszékének tanárai oktattak. 1949 és 1954 között a pedagógus képzés két tanéves rendszerben működött és emellett még az is komoly hátrányt jelentett, hogy nem voltak érettségi vizsgával rendelkező fiatalok. A tanszék 1955-ben került át a Szegedi Tanárképző Főiskolára. Első vezetője, 1949 és 1955 között, Pálffy Endre volt, akinek a nevét azért is fontos megemlítenünk, mert majd a tanszék és a sajtó kapcsolatánál is többször elő fog fordulni.

- 1947-től kezdődően, sorban jelentek meg a nemzetiségek lapjai:
- Nase Novine (1947) – délszláv újság
- Nasa Sloboda (1949) – szlovák újság
- **Libertatea Noastră (1951) – román újság**
- Freies Leben (1955) – német újság

1957 utáni címek:

- Narodne Novine (1947) – délszláv újság
- Ludove Noviny (1949) – szlovák újság
- **Foaia Noastră (1951) – román újság**
- Neue Zeitung (1955) – német újság

A Gyulán működő Román Kulturális Szövetség már 1950 júniusában kísérletet tett arra, hogy egy román nyelvű lapot hozzon létre, de (egy zűrzavaros, a párt engedélye nélküli megjelenési időszak után) végül a *Libertatea Noastră* (Szabadságunk) csak 1951. január 15-én kezdte meg folyamatos működését. Viszont már az 1950. június 1-i szám is ír a fővárosi Tanárképző Főiskoláról, az iskolai hírek rovatban, ahol az 1950-51-es tanévre 20 fiatal iratkozott be „a munkásosztály és a parasztság" soraiból, akik főleg román és magyar szakokra jelentkeztek.

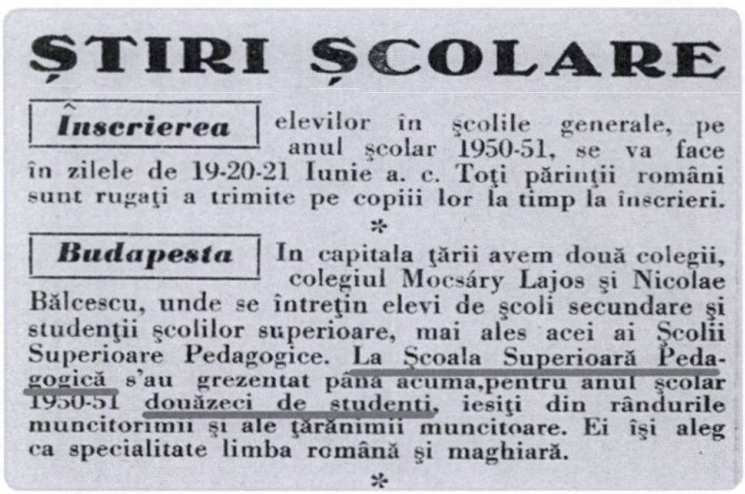

ŞTIRI ŞCOLARE

Înscrierea elevilor în şcolile generale, pe anul şcolar 1950-51, se va face în zilele de 19-20-21 Iunie a. c. Toţi părinţii români sunt rugaţi a trimite pe copiii lor la timp la înscrieri.

*

Budapesta In capitala ţării avem două colegii, colegiul Mocsáry Lajos şi Nicolae Bălcescu, unde se întreţin elevi de şcoli secundare şi studenţii şcolilor superioare, mai ales acei ai Şcolii Superioare Pedagogice. La Şcoala Superioară Pedagogică s'au grezentat până acuma,pentru anul şcolar 1950-51 douăzeci de studenţi, ieşiţi din rândurile muncitorimii şi ale ţărănimii muncitoare. Ei îşi aleg ca specialitate limba română şi maghiară.

*

Libertatea Noastră, 1950. június 1.

Az 1951. január 15-i szám, a jelentős megvalósításokról szóló cikkben (a 2. oldalon), Pomucz Péter, a román szövetség főtitkára beszámol többek között arról, hogy a fővárosban román tanárképzés folyik.

1951. május 1-i számában a *Libertatea Noastră* egy felhívást tesz közzé, melyben arra kérik a 18-24 év közötti „munkás és paraszt családok" fiataljait, hogy jelentkezzek a budapesti Tanárképző Főiskolára, mert a román nemzetiségnek nagy szüksége van „sok és jól képzett pedagógusokra". A cikkben leírják, hogy a képzés 3 évig tart: 1 előkészítő év és 2 tanév.

Még ugyanennek az évnek a decemberében, 1-én és 21-én, két számunkra érdekes újságcikk jelent meg a lapban.

COLȚUL LITERAR

Dragi cititori,

Zilele trecute am avut la Școala Superioară o consfătuire cu redactorii dela „Libertatea noastră". La această consfătuire s'a discutat între altele și problema de a da un caracter permanent Colțului literar pe coloanele informativului nostru. Ideea fiind primită cu aprobarea unanimă, tovarășii redactori ne-au dat însărcinarea — unei comunități de muncă, constituită din profesori și studenți dela Școala Superioară Pedagogică — să colaborăm la acest Colț literar.

Ne așternem deci pe muncă și ne vom strădui să ne îndeplinim datoria. Marile bătălii ale construirii socialismului în țara noastră au ridicat și ridică în fața literaturii probleme de o deosebită importanță. Una dintre acestea este chestiunea moștenirii literare, adică prezentarea acelor opere literare din trecut în care problemele sunt rezolvate în sensul intereselor poporului și sunt redate într'o formă înțeleasă de popor. Vom căuta deci în aceste pagini să studiem acele opere literare care au luptat pentru progres, ajutând victoria forțelor luptătoare pentru descătușarea poporului muncitor. Scoțând din opera scriitorilor mari câte un fragment mai caracteristic, vom prezenta acele cunoștințe de literatură românească care îi vor face pe cititori să guste frumusețea operelor literare și înarmându-se cu aceasta să se țină o armă călită în munca lor de toate zilele în vederea construirii socialismului și a luptei pentru pace.

Studiile noastre le vom începe cu anul revoluționar 1848.

In jurul anului 1848 avem un grup de scriitori burghezi care luptă pentru biruința ideilor democratice. In fruntea lor stă Nicolae Bălcescu, un revoluționar prin idei și fapte. Alături de el joacă un rol important *Cezar Boliac*. După cum știm, în Principatele-Române revoluția a fost înnăbușită, în mare parte din cauza trădării burghezimii. După căderea revoluției N. Bălcescu și C. Boliac vin în Ardeal și fac încercări pentru împăcarea românilor cu ungurii. La 14. Iulie 1849 Boliac este la Szeged semnând alături de Bălcescu convenția cu Kossuth asupra creării legiunii române. Boliac e însărcinat de Kossuth să-l împace pe Avram Iancu făcându-l să înțeleagă necesitatea luptei comune împotriva puterii habsburgice. Dar e târziu, căci trupele revoluționare maghiare sunt înfrânte la Șiria.

C. Boliac este un poet valoros care a scris 6 volume de poezii. Dăm mai jos una dintre poeziile sale, foarte puțin cunoscută, scrisă la Szeged 1849, Iulie:

România solidară

Zeul de artilerie
Ne promise-o Românie,
Austria a căzut,
Polonii, ungari și români
S'or scăpa de tot stăpânii,
Jugul greu ce au avut.
Să bem, să bem, să bem,
Că-i cu noi bătrânul Bem.

Sceptrul ce strivea Europa,
Cel mărea cnezul și popa;
Sceptrul cel academic,
Ce ținea gândirea'n fiare,
Libertatea l-a trăsnit,
Să bem, să bem, să bem,
Că-i cu noi bătrânul Bem.

Inchiziția cerească,
Și poliția lumească
Ce dau sceptrul fioros,
Au pierit, și a lui ghiare
Globul sub sceptru nu mai are
Să sugrume dureros.
Să bem, să bem, să bem,
Că-i cu noi bătrânul Bem.

Saltă bela Românie;
Nu mai e împărăție.
Nu e sceptru, nu-i topuz.
Vei fi una și'n unire
Cu vecine'n fericire;
Nu mai e de azi abuz.
Să bem, să bem, să bem,
Că-i cu noi bătrânul Bem.

Nu mai e supremație,
Legi din vechea tiranie;
Nu e mare, nu e mic,
Națiile d'o potrivă,
Ard robie și arhivă:
Din trecut nu vrem nimic.
Să bem, să bem, să bem,
Că-i cu noi bătrânul Bem.

Viață nouă, pe natură,
Nu pe legi de impostură,
Nu pe legi de cuceriani!
P'o perfectă egalitate,
Strânsă solidaritate;
Fără țari, fără sultani.
Să bem, să bem, să bem,
Că-i cu noi bătrânul Bem.

Poezia aceasta e un frumos exemplu al solidarității dintre popoarele noastre. Poetul își dovedește înflăcărarea că ungurii și românii vor scutura jugul în care îi adâncise asupritorii. Poetul își dă seama perfect de alianța moșierimii cu reacțiunea clericală care cu puterile unite țineau în cătușe libertatea poporului. Boliac e fericit văzând dispariția cărților de legi în care fuseseră înmormântate drepturile oamenilor muncii. Ultima strofă arată perspectivele viitorului, în care nu vor mai fi legi de impostură (viclenie) și de concherani (cuceritori), ci o perfectă egalitate, iar domnitorii — împreună cu toți lacheii lor vor fi înlăturați odată pentru totdeauna. Pe lângă fondul scris poezia mai are și o altă calitate. Aceasta este frumusețea formei, a limbii. Avem în ea câteva expresii poetice, *imagini* (chipuri) frumoase, ca sceptrul (toiagul cârmuirii) trăsnit de libertate, națiile ard arhivele (scrisori de privilegii) etc.

Azi, când după secole de frământare popoarele noastre înfrățite pășesc spre un viitor luminos, într'o „strânsă solidaritate", opera lui Boliac e o dovadă a celor mai nobile aspirații pentru ca să putem fi „vecine în fericire".

Comunitatea de Muncă a Profesorilor și Studenților dela Școala Superioară Pedagogică din Budapesta.

LIBERTATEA NOASTRĂ

Informativul Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria
Redactat de un comitet de redacție.
Editor responsabil: Petru Pomucz.
Redacția și administrația Gyula, Városház-u. 18.
Telefon: 134.
Tiparul: Imprimeria din Gyula
Conducător responsabil: Andrei K. Szabó.
Aprobat de N. M. cu No. 6382|A-L/N/1—1950

Libertatea Noastră, 1951. december 1.

A tanárképző főiskola tanári és hallgatói munkaközössége aláírásával, az olvasó tájékoztatást kap arról, hogy „a napokban tanácskoztak a *Libertatea Noastră* szerkesztőivel, és arról született elhatározás, hogy egy állandó irodalmi rovatot indítsanak a lap hasábjain", melyet a tanárképző főiskola tanárai és hallgatói fognak szerkeszteni. Az első írás az 1848-as forradalmi évről szólt, pontosabban Kossuth Lajos és Nicolae Bălcescu szegedi, 1849-es találkozójáról, amikor aláírták a román-magyar megbékélési tervezetet. Ezen a találkozón jelen volt Cezar Bolliac román költő is, akinek Szegeden megírt versét publikálja első irodalmi rovatában a román újság.

Az 1951-es utolsó számában egy hosszabb, fotókkal kiegészített újságcikket olvashatunk a budapesti Tanárképző Főiskoláról. Ebben, többek között, arról van szó, hogy a román tanszék egyidőben alakult meg a szlovák és szerb-horvát tanszékkel, 1949 szeptemberében.

Az 1949/50-es tanév egy előkészítő évfolyammal indult Békés, Bihar és Csongrád megyei „szegény paraszti származású fiatalokkal", valamint egy első évfolyammal, ahol néhány érettségivel rendelkező fiatal tanult. A cikk (anonim) írója (aki valószínűleg Pálffy Endre tanár úr volt), név szerint felsorolja a különböző évfolyamokon tanuló fiatalok neveit, ezzel fontos információt örökít meg az utókor számára, valamint leírja azt is, hogy az 1951/52-es tanévben, a II. éves hallgatók a budapesti Veres Pálné leánygimnáziumban folytattak gyakorló tanítást román nyelv és irodalomból, mivel ott fakultatív tantárgyként tanították ezt a nyelvet is. Ugyanakkor, még abban a tanévben, a leendő pedagógusok két hét gyakorlaton lesznek a gyulai román általános iskolában. A cikk szerzője beszámol arról, hogy a tanszék jelentős tankönyv támogatást kapott Romániától, valamint a tanszék könyvtárának is adományoztak 2000 román nyelvű könyvet. Ugyanakkor a budapesti román nagykövetség rendszeresen ellátja a tanszéket román nyelvű újságokkal és folyóiratokkal.

Studenţii români împreună
cu profesorul lor drag Pálffy Endre

Libertatea Noastră, 1951. december 21.

A román lap időszakosan beszámol a tanszék hallgatóinak fejlődéséről, elhelyezkedéséről, karrierjeiknek elkezdéséről a román általános iskolákban. Az 50-es évek elején többször jelenik meg felhívás arról, hogy a románul tudó és tanulni vágyó fiatalok jelentkezzek a tanárképző főiskolára, mert nagy szükség van a tudásukra, felkészültségükre a román általános iskolákban. A román hallgatók rendszeresen publikálnak cikkeket a lapban különböző témákban, néha a főiskolai életről, máskor a budapesti kollégiumi élményeikről írnak.

1954 őszén a lap arról ír, hogy tíz fiatal román pedagógus – köztük olyanok is akik az Apáczai Csere János tanárképző főiskola román tanszékén végeztek az 1953/54-es tanévben -, három hetes továbbképzésen és tanulmányúton vettek részt Romániában, melynek keretében elismert bukaresti professzoroktól tanultak román nyelv és irodalmat, valamint a tanítás módszertanát. 1955. április 15-étől, egy hónapon át, szintén bukaresti továbbképzésen vettek részt a hazai román pedagógusok, ezt a delegációt Pálffy Endre, a román tanszék akkori vezetője szervezte és vezette.

A tanárképző főiskola Szegedre költözéséről nem találtam írást a román újságban, mely az 1956-os októberi forradalmi napok idején (ugyanúgy mint minden nemzetiségi lap) felfüggesztette megjelenését. A *Libertatea Noastră* utolsó száma 1956. október 11-én jelent meg. A lap újraindítására 1957. november 1-én került sor, de akkor már az újságnak új címe lett, a *Foaia Noastră* (A mi lapunk), és a szerkesztőséget is elköltöztették Gyuláról Budapestre. Új helyzet lett sok szempontból.

A Szegedre leköltöztetett román tanszék új vezetője Sasi Erzsébet lett, Pálffy Endre Budapesten maradt és az ELTE Román tanszékének vezetője lett. Pálffy tanár úr új minőségében továbbra is együttműködött az immár Pestre költöztetett román újság szerkesztőségével, 1958 és 1968 között, kisebb megszakításokkal, ő volt a *Foaia Noastră* szerkesztőségének vezetője is.

A temesvári születésű Sasi Erzsébet az Apácai Csere János Tanárképző Főiskolán szerezte meg román szakos tanári diplomáját, ahol 1949 és 1951 között tanult, majd 1953-ban lediplomázott az ELTE BTK román tanszékén is. Az ő vezetése idején, semmilyen kapcsolatot nem találtunk a szegedi román tanszék és a román sajtó között.

1959-ben viszont a *Foaia Noastră* beszámol arról, hogy december 5-én Gyulán ünnepelték meg a tanárképző főiskola román tanszékének 10 éves évfordulóját. Az ünnepségen Váncsa Vilmos „elvtárs" beszélt a tanszék nevében.

Az 1960-as években főleg olyan írásokat találunk a lapban melyeket a budapesti ELTE Román Tanszékének tanárai vagy hallgatói írtak. A méhkeréki születésű Kozma Mihály, a szegedi Román Tanszék első hazai román nemzetiségi tanára volt. 1961-ben kezdett el Szegeden tanítani, erről egy 1961. december 1-i oktatási konferencia kapcsán írt cikkben olvashatunk. Fél évvel később, 1962 júliusában, Petrusán György, aki akkor még az ELTE Román Tanszékének hallgatója volt, egy cikket írt a fiatal szegedi tanárról, Kozma Mihályról, akinél arról érdeklődött, hogy milyen újdonságok vannak a tanszéken, hogy folyik az oktatás, milyen változásokra kell számítani a nemzetiségi román oktatásban.

A tanszék egyik volt hallgatója, Hocopán Sándor (aki 1959-ben végzett), 1965 őszén, mint a Román Szövetség kulturális referense, valamint a Román Szövetség akkori főtitkára, Szilágyi Péter, látogatást tettek a szegedi Román Tanszéken, és többek

között arról beszéltek a tanszék akkori tanáraival és hallgatóival, hogy publikáljanak többet és rendszeresen, a román lapban.

O scurtă vizită la Seghedin

Petru Silaghi, secretarul general al Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, întreținîndu-se cu profesorii catedrei de limba română

Am călătorit la Seghedin cu scopul de a face o vizită profesorilor și studenților de la catedra de limba română a Școlii Pedagogice Superioare, și pe urmă să scriu un articol mai detaliat despre viața și proble-

școlile cu limba de predare română din țara noastră este în strînsă legătură cu păstrarea tradițiilor progresiste din țara noastră și cu popularizarea lor. Iar pregătirea pedagogilor pentru școlile românești, într-o oare-

Foaia Noastră, 1965. november 1.

1971 telén egy nagyon kedves cikk jelenik meg arról, hogy a szegedi főiskola román és szlovák tanszékei egy közös estet rendeztek, mely régi hagyomány a tanszékek életében. Egy műveltségi vetélkedő után, a fiatalok magnóról lejátszott könnyűzenére táncoltak, amikor egyszer csak elhallgatott a könnyűzene és felhangzott a „Periniță" dallama, amikor is mindenki körtáncot járt a közkedvelt román ének alapján.

*

Nagyot fogok most lépni az időben, közelebb a mai időkhöz, azért is hogy azt is lássuk, hogy milyen módon változott meg az utóbbi 10-20 évben a szegedi román tanszék és a sajtó kapcsolata, együttműködése.

A 70-es, 80-as években a román újság, mely 1971-ből már újból Gyulán jelenik meg, rendszeresen beszámol a szegedi főiskolások román tanítási gyakorlatáról, az anyanyelvi és kétnyelvű általános és középiskolai tanítások nehézségeiről, pedagógus

szakmai továbbképzésekről, romániai tanulmányi kirándulásokról. A szegedi román tanszék két tanára, Petrusán György és Kozma Mihály nagyon aktívan vesznek részt a 80-as években a román közösség társadalmi életének megújításán, mindketten sokáig a Román Szövetség mellett működő sajtóbizottság tagjai, akik haladó gondolkodásukkal sokat tettek a román újság megreformálása, jobbítása érdekében.

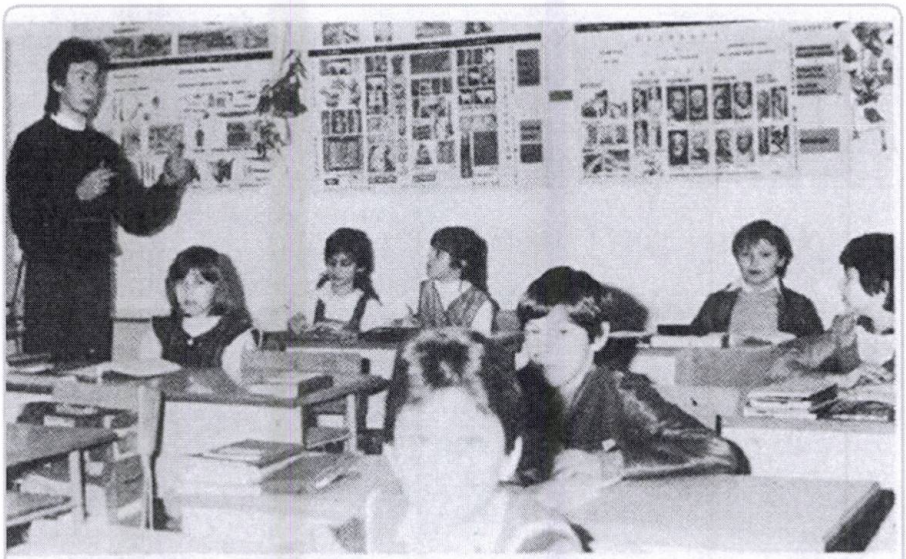

„Profesorul" Tiberiu Boca la o lecție de română

ıp de trei săptămîni

Practică pedagogică pentru studenții din Seghedin

)e majoritatea cititorilor tri este cunoscut faptul azi majoritatea cadrelor actice din școlile genera-

În ultimele două săptămîni de practică cei trei studenți, îndrumați de profesoarele de limba și litera-

Foaia Noastră, 1988. december 2.

1971 óta a román újság élén legtöbb ideig olyan főszerkesztők voltak/vannak, akik a szegedi román tanszék hallgatói voltak (Hocopán Sándor, Oroján István, Simon Éva), tehát a folyamatos jó kapcsolat és együttműködés a két intézmény között mindig nagyon szoros volt, ami abban tükröződött vissza, hogy a lapban időszakosan megjelennek a szegedi román tanszék tanárainak és egyes hallgatóknak az írásai.

Az elmúlt húsz évben, szinte minden év elején a tanszék tanárai tudományos és ismeretterjesztő írásokat közölnek a *Foaia românească* ifjúsági oldalain, melyek a román nyelv és irodalom, valamint a román kultúra és civilizáció érettségi vizsgákra nyújtanak segítséget a román gimnázium végzős diákjai részére.

Az immár több mint 70 éves román lap egész archívuma elérhető digitalizált változatban az Arcanum adatbázisában, mely jelentős segítséget nyújt a román tanszék végzős hallgatóinak a szakdolgozat írásnál, illetve más kutató munkáikhoz.

Bicentenarul nașterii protopopului Gheorghe Vasilievici (1823-1881), fost paroh al comunității românești din Jula Mare

Drd. Alin-Florin Ciotea
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea",
Universitatea „Aurel Vlaicu", Arad

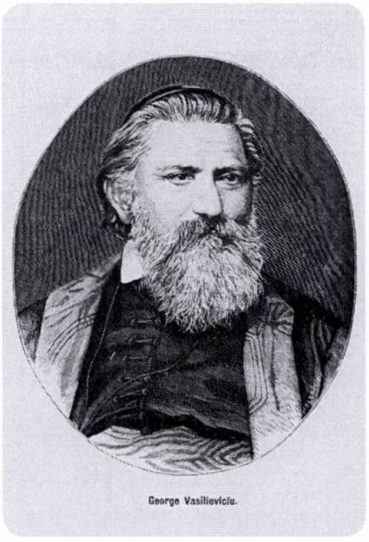
George Vasilievici.u.

Deși suntem la apusul anului 2023, nu puteam să trecem nepăsători față de una dintre cele mai importante personalități bisericești ale comunității românești din Giula, preotul și protopopul Gheorghe Vasilievici, de la a cărui naștere s-au împlinit anul acesta două secole. Gheorghe Vasilievici s-a născut în anul 1823 în localitatea Micălaca din județul Arad, astăzi un cartier al Municipiului Arad. La școala confesională de aici își va fi început tânărul Gheorghe pregătirea intelectuală, continuând apoi cu gimnaziul la Arad și Oradea. După absolvirea studiilor gimnaziale urmează câțiva ani cursurile Facultății de Drept din Pojon, unde a beneficiat de o bursă în valoare de 36 fl. din partea *Fundației Balaiana*. Își finalizează studiile juridice la Academia de Drept din Oradea.

Fiind un element deosebit de sârguincios și apreciat de către dascălii săi, acesta are posibilitatea să urmeze o carieră în avocatură, însă refuză această oportunitate. Simțind o chemare spre slujirea sacerdotală, în anul 1843, se înscrie la Institutul Teologic din Arad, fiind absolvent al promoției 1845-1846. Aici s-a bucurat să audieze și să primească îndrumări de la unii dintre cei mai renumiți dascăli de teologie arădeni: Ghenadie Popescu, Patrichie Popescu, Ioan Rațiu, Arsenie Popovici și Dimitrie Antonovici. Este important să amintim că între cei 47 de colegi pe care i-a avut Gheorghe Vasilievici la Institutul Teologic din Arad, s-au remarcat pe plan bisericesc, școlar, cultural și literar: Ambrozie Jurma (1823-1892), un cleric cărturar de excepție de pe Valea Mureșului, de la Bata, și un pasionat bibliofil, și Ioan Mezei (1822-1864), preot, poliglot și dascăl la Institutul Teologic din Arad. Pentru toți trei, absolvirea teologiei a însemnat nu doar desăvârșirea pregătirii lor intelectuale, ci și alegerea unui drum în viață.

După absolvirea studiilor teologice, tânărul Gheorghe se căsătorește cu Elena Nicoară, fiica lui David Nicoară, care a fost fratele marelui luptător național pentru drepturile românilor, Moise Nicoară. Aceasta a mai avut un frate și trei surori: Mihai Nicoară, jude regesc în Sătmar; Maria Chirilescu, căsătorită cu vrednicul protopop al Chișineului și paroh la Chitighaz, Petru Chirilescu; Iulia Filimon, căsătorită cu notarul Emanuel Filimon, și Sofia Antonescu, căsătorită cu Ștefan Antonescu, președintele scaunului orfanal din Lugoj. Cei doi, Gheorghe și Elena, nu au avut copii. Slujirea preoțească o

începe la un an după finalizarea studiilor. Astfel, în anul 1847 episcopul Gherasim Raț al Aradului îl hirotonește preot pe seama parohiei Giula maghiară (ulterior Giula – oraș mare românesc, iar astăzi Giula Mare). Gheorghe Vasilievici vine la cârma acestei parohii și comunități după vrednicul preot Simion Bica, care a fost paroh aici din 1838 și până în anul 1847, când este numit protopop al tractului de la Pește. Aici, la Giula, va desfășura o activitate liturgică și pastorală remarcabilă. Nu a neglijat nici latura edilitară, care este parte din ceea ce înseamnă misiunea sau activitatea preotului în mijlocul unei comunități.

Este important să amintim că biserica parohiei Giula Mare a fost construită între anii 1802-1824. După 22 de ani de la începerea lucrărilor biserica a fost finalizată parțial. Menționăm aceasta deoarece în anul 1824 biserica din Giula a fost pregătită pentru târnosire, dar fără turn. În 1854, la trei decenii după edificarea bisericii, preotul paroh Gheorghe Vasilievici împreună cu credincioșii ortodocși români din Giula reușesc să adauge un turn înalt de 18 m, iar deasupra turla sau cupola acoperiș înaltă de 10 m. Începând de atunci și până astăzi, crucea din vârful bisericii este la o înălțime de 42 de m, devenind astfel cea mai impunătoare biserică ortodoxă din Ungaria. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care în anul 1883 s-a propus mutarea scaunului protopopesc de la Chișineu la Giula. Așadar, o parte importantă din biserica-catedrală de astăzi a julanilor se datorează vrednicului preot paroh Gheorghe Vasilievici.

Gheorghe Vasilievici a împletit armonios slujirea Bisericii cu cea a Neamului, fiind conștient că românii se pot ridica ca neam numai prin credință și cultură. În acest sens, în anul 1863 propune *Asociației culturale române* din Arad înființarea unui alumneu național român în Arad, care să adăpostească 100 de tineri de la școlile arădene: 25 de la Institutul Teologic; 25 de la Preparandie; 25 de la gimnaziu și 25 de tineri care vor să îmbrățișeze o carieră artisitică, industrială, neguțătorească sau economică. Propunerea lui Vasilievici s-a împlinit parțial după moartea acestuia, atunci când s-a înființat un alumneu pentru preparanzi și un internat pentru teologi. Tot pe plan cultural a proiectat înființarea unei societăți de lectură pentru românii din Giula.

Tot din perioada în care a funcționat ca paroh în Giula se păstrează o corespondență interesantă între Moise Nicoară și Gheorghe Vasilievici, ce însumează mai multe scrisori. Într-o scrisoare din 17/29 iulie 1850 Moise Nicoară îi scrie lui Vasilievici următoarele: „Epistola domniei tale din 27 iunie din urmă, pe cât m-a uimit, la văzul întâi, fiindu-mi necunoscută și din trăsături și din iscălitură, pe atât m-a și bucurat, văzând imediat după aceea că-i de la nepotul meu necunoscut, bărbatul dulcei nepoate Lina, deci de la un mădular a sângelui meu și a familiei noastre și încă mai presus că-i de la un fiu adevărat român cu sângele, mintea și simțămintele călduros naționale. [...] Mult mă bucur că Dumnezeu a fericit pe nepoata mea cu un bărbat de vrednicie și destoinicia dumitale, prin care cred că și neamul a câștigat. Deci botează, botează, și învață și luminează, dar nu cu spirit, ci cu duh. [...] Deci, învață înțelepciunea poruncilor dumnezeiești și a bisericii dreptcredincioase ortodoxe; luminează-ți turma încredințată cu lumina adevărului. [...] mai adaug încă, învață-i și trezește-i, că numai cu sapa la mână, cu furca și coasa la umeri, în ziua de astăzi nu poate ajunge un neam la bunăstare; că neștiința n-aduce nici un câștig, ci nepăsare, lene, trândăvie, a căror mamă este orbirea. Cultura, învățătura și știința unite cu sârguința de albină în tot înțelesul și cu statornicie nesmintită în toate greutățile, nevoile și necazurile, pe lângă observarea moralității, a dreptății și a tuturor

pravilelor dumnezeiești, împărătești și civile ale patriei, sunt singurul și unicul izvor de bunăstare ale unui om". Iată câteva din sfaturile și îndemnurile adresate de marele luptător român Moise Nicoară către nepotul său Gheorghe Vasilievici în care îi cere să lupte pentru progresul cultural al poporului român și să susțină școlile și instituțiile care contribuie la luminarea acestuia. După cum am arătat deja, toate aceste sfaturi a încercat și a reușit să le întrupeze în viața și fapta sa.

În anul 1867 pleacă de la parohia Giula Mare în părțile bihorene, ca protopop al tractului de la Beiuș, deschizându-i-se astfel un teren mai larg și variat de activitate. Printr-o purtare exemplară, suflet bun și mult tact pastoral, protopopul Gheorghe Vasilievici a reușit să intre repede atât la inimile preoților, cât și a credincioșilor din jurul Beiușului. În cei câțiva ani cât s-a aflat la cârma tractului a reușit să-l reorganizeze din temelii. Deoarece păstorirea sa în mijlocul beiușenilor coincide cu primii ani de organizare constituțională a bisericii, potrivit noului Statut Organic, opera marelui mitropolit Andrei Șaguna, Gheorghe Vasilievici ține mai multe ședințe cu organismele protopopești și parohiale. Alături de Partenie Cosma, a fost primul reprezentant al cercului Beiuș în Congresul Național Bisericesc de la Sibiu și în Sinodul eparhial de la Arad. În timpul activității sale se înființează o *Casină română* în Beiuș (1871), unde el deține funcția de vicepreședinte, și *Fundația Nicolae Zsiga*, din care beneficiau saptămânal de câte o pâine, 10-12 băieți ortodocși, cu purtare bună. Numeroși studenți cu o purtare ireproșabilă erau găzduiți în mod gratuit de câte o familie din Beiuș. Toate aceste inițiative și acte ce poartă pecetea protopopului Vasilievici, nu au făcut altceva decât să înlesnească cercetarea Gimnaziului din Beiuș de cât mai mulți elevi cu posibilități finaciare modeste.

Tot pe plan educațional s-a evidențiat și prin introducerea catehizării sistematice a elevilor ortodocși de la Gimnaziul din Beiuș, ocupând în mod gratuit postul de catehet. De asemenea, a fost un foarte bun omilet, ținând foarte multe predici și cuvântări credincioșilor, și a dat impuls vieții sociale. Prin toate aceste realizări și atitudini ale sale, protopopul Gheorghe Vasilievici a fost unul dintre cei mai iubiți protopopi din Consistoriul bihorean și nu greșim afirmând că și din cel arădean. Un exemplu care vine să întărească această afirmație este momentul plecării sale din Protopopiatul Beiuș, când întreg orașul „a gelit depărtarea celui mai iubit și respectat om. Martori oculari ai scenei de despărțire zic că aceasta era sfâșietoare".

Corect în toate acțiunile sale, Gheorghe Vasilievici constată că nu mai poate face față singur problemelor atât de la protopopiat, cât și de la parohie. În această situație cere numirea unui preot capelan la Beiuș, ca împreună cu acesta să ducă la bun sfârșit proiectele începute. Văzând că cererea sa nu a fost soluționată își dă demisia din funcția de paroh și protopop al Beiușului. La insistențele credincioșilor în frunte cu Partenie Cosma, care îl asigură că vor face ei demersurile necesare pentru numirea unui capelan, își retrage demisia. Nici de data aceasta problema nu a fost rezolvată, iar drept urmare, la 26 octombrie 1873, își dă din nou demisia.

În acest context, Gheorghe Vasilievici părăsește Beiușul și revine mai aproape de locurile natale, tot în demnitatea de protopop, în vechiul și istoricul tract al Șiriei. Aici va continua cu aceeași râvnă și bunătate să ridice nivelul vieții bisericești, demonstrând încă o dată că era om al faptelor și mai puțin al cuvintelor. Aici s-a implicat în organizarea a diferite colecte pentru sprijinirea Războiului de Independență din 1877-1878. De asemenea, în anul 1878 îl găsim alături de P. Vasici, V. Babeș, A. Șandor și G. Popa în comisia de recenzare a manualelor, care a cerut înființarea unei școli model pe lângă Preparandie și elaborarea de manuale în spiritul vremii. Ca inspector școlar al școlilor din cuprinsul tractului de la Șiria, într-o conferință cu învățătorii, propune înființarea în fiecare comună a unei societăți de lectură, care să se țină de două ori pe săptămână, și propune ideea trimiterii învățătorilor mai slab pregătiți să asiste la lecțiile colegilor mai experimentați și cu o pregătire temeinică. În vederea înmulțirii fondului școlar a organizat împreună cu familia sa diferite serate cu punerea în scenă a unor piese de teatru, muzică, dans și lectură românească. Tot legat de problema educației, în anul 1880 a propus înființarea unei școli mai înalte de fete în Arad.

Rămâne în fruntea Protopopiatului Șiria până în anul 1880, când, mai mult la presiunile celor din jur decât din voie proprie, preia conducerea Protopopiatului Arad: „Ce bucurie am simțit noi Arădanii când după o văduvie de 3 ani a scaunului protopopesc am reușit a așeza în acela pe un Vasilievici, câte proiecte credeam că au să fie realizate de noul protopop, câte idei frumoase naționale, ce de planuri mărețe".

Toată această bucurie a fost de scurtă durată pentru preoții și credincioșii arădeni, deoarece în ziua de 22 februarie 1881, în timpul unei vizite de lucru în parohia Șoimoș, la numai 58 de ani, protopopul Vasilievici trece la cele veșnice. Slujba de înmormântare a fost săvârșită de un sobor de peste 20 de preoți sub protia protopopilor Ioan Țăranu al Lipovei și Constantin Gurban al Butenilor. Trupul său a fost înhumat în cimitirul parohial de la Șiria.

Într-un medalion biografic publicat în revista *Familia*, autorul deplânge marea pierdere a protopopului Vasilievici atât pentru Biserică, cât și pentru Neam: „Unul din acei bărbați, care pentru aceea se nasc și trăiesc pe pământ ca să servească semenilor lor de model, un bărbat înzestrat cu toate însușirile frumoase ca om, preot, român și soț: inima cea mai bună, sufletul nobil, devotatul bisericii, zelosul român, cel mai iubitor soț, cu un cuvânt prototipul protopopilor români Gheorghe Vasilievici nu mai este! El ne-a părăsit trecând în noianul necunoscut al eternității tocmai atunci când era mai mare trebuință de dânsul. Moartea l-a răpit de la acel post pentru care pare că natura l-ar fi destinat, dar pe care numai prea puțin timp îl ocupase".

La scurtă vreme după trecerea sa la cele veșnice, prietenul său bun, Simeon P. Desseanu, elogiază personalitatea marelui protopop Gheorghe Vasilievici printr-o poezie deosebită, publicată în periodicul arădean *Biserica și Școala*. Redăm în cele ce urmează poezia:

La mormântul lui George Vasilievici

„Viața-i himeră, o umbră, un vis;
Sufetelor blânde cerul e deschis!" (V. Alecsandri)

Adormi în pace, umbră! Așa a vrut Creatorul,
Să fii d-aici înainte pe veacuri liniștit,
Și astăzi pentru tine se află deschis cerul!
Să fii în eternitate cu drepții odihnit!

Precum doboară vântul o frunză-n gălbenită
Căzând fără viață în careva moment:
Așa-i căzut ah! Umbra pe secli adormită,
Căci pulbere e omul, creat e din pământ!

Precum o vijelie ce vine-n verșunată
Frângând stejari da-valma îi culcă la pământ:
În tocmai așa e și moartea, ea vine nesperată,
Te rupe fără milă, te-ngroapă în mormânt!

N-ascultă de ai tăi prieteni, nu-i pasă de soție,
De lacrimi amare de fii și de nepoți,
Ci fără îndurare la altă împărăție
Te mută acolo! Unde ajunge-vom noi toți!

Acolo e perfectă egala-ndreptățire;
Nu sunt prerogative ah! Nu este prilej
S-ajungi la demnitate, splendoare ori mărire;
Dar nici după voință să faci vreun sacrilegiu!

Ah! Vai! Și ce minune că ieri încă-n viață
Vorbeau cu ai tăi prieteni ca și un frate drept:
Iar azi a ta spinare trecuse ca o ceață,
Și inima-ți fierbinte rece ca sloiul în piept!

Ah! Vai! Buzele tale ce-atâtea dulci cuvinte
Vorbea-ne cu plăcere pe veci au amuțit;
Iar ochii tăi prea ageri de astăzi înainte
Sunt stinși ca și o rază din soarele sfințit!

A ta voce sonoră, limbajul tău prea dulce,
Inima ta nobilă ah! Toate-au expirat;
Voința ta zeloasă pe om de a-l conduce
Pe calea mântuirii, s-a frânt, a încetat!

Nu s-a putut plini dorința ta fierbinte,
Ce ai nutrit de tânăr în nobilul tău piept:
Să-ți vezi îndestulată, fericită a ta ginte
Și toată întrunită, inspirând lumii respect!

Ah! Iată ce ajunge viața omenească?
Ce-ajunge desmierdarea și câte sunt plăceri?
Ce-ajunge bogăția, splendoarea cea lumească?
Sunt toate visuri goale, deșerte încercări!

Adormi dar în pace! Așa vru Creatorul,
Să fii d-aici înainte în secoli liniștit
Că astăzi pentru tine se află deschis cerul!
Ah! Fii în eternitate cu drepții odihnit!

La opt ani după trecerea la cele veșnice a protopopului Gheorghe Vasilievici, în ziua de 9/21 august 1889, distinsa protopopeasă Elena Vasilievici, născută Nicoară, se alătură neamului său, remarcându-se întreaga viață prin manieră și virtuți, calități ce au împodobit nobila familie Nicoară, dormindu-și somnul de veci alături de soțul său, în cimitirul din Șiria. Se cuvenea ca la împlinirea a 200 de ani de la nașterea unuia dintre cei mai vrednici preoți, protopopi și români pe care i-a avut neamul nostru din aceste părți de țară, să readucem în fața ochilor noștri chipul protopopului Gheorghe Vasilievici, iar în fața ochilor sufletești viața și făptuirea sa. Întreaga-i existență a fost o necontenită slujire a Bisericii și Neamului, învățând din pilda vieții unchiului său, Moise Nicoară, că luminarea minții prin cultură, însoțită de virtuțile creștine, ridică oameni și popoare acolo unde nu există nici o rază de lumină și nici un dram de speranță. A fost vrednic urmaș al lui Moise Nicoară, chiar dacă s-a înrudit cu acesta prin alianță. Gheorghe Vasilievici a fost omul blând, modest, smerit și iubitor, care a încercat să facă armonie, nu gălăgie: „Un arbore modest, fără flori pestrițe, dar cu fructe dulci și hrănitoare, copac care nu răspândește miros ce îmbată și amețește, dar care pe nesimțite purifică aerul dimprejur, nu plop semeț care își înalță vârful la cer și nu întinde adăpost, ci stejar crengos cu clombe (ramuri) lățite, un adevărat adăpost ce dă umbră și te scutește de furtună... iată cine a fost Vasilievici". Românii de astăzi din Ungaria și, în mod deosebit, cei din Giula, atunci când se află în fața Catedralei ortodoxe românești din oraș, privind impozantul edificiu, să-și amintească că unul dintre cei care a contribuit la realizarea mărețului turn, care este o mărturie a prezenței românești aici, a fost Gheorghe Vasilievici, iar amintirea îl va ajuta pe acesta să rămână viu, chiar dacă numai pentru câteva momente.

Surse bibliografice:

[Redacția], „Diverse", în: *Gazeta Transilvaniei*, an XLIV (1881), nr. 19 din 14 februarie, p. 72;
[Redacția], „†Georgiu Vasilieviciu", în: *Biserica și Școala*, an V (1881), nr. 7 din 15/27 februarie, p. 50;
Simeon P. Desseanu, „La mormentulu lui Georgiu Vasilieviciu", în: *Biserica și Școala*, an V (1881), nr. 10 din 8/20 martie, pp. 74-75;
Dr. G. V. „George Vasilieviciu", în: *Familia*, an XVII (1881), nr. 22 din 15/27 martie, pp. 129-130;
[Redacția], „Necrologu", în: *Biserica și Școala*, an X (1889), nr. 33 din 13/25 august, p. 264;
[Redacția], „Alumneu românesc în Arad", în: *Tribuna Poporului*, an I (1897), nr. 155 din 16/28 august, p. 745;
Sever Secula, *Un memoriu al lui Moise Nicoară*, Editura Diecezană, Arad, 1904, pp. 27-40;
Senin, „Oameni și lucruri din Beiușul românesc", în: *Biserica și Școala*, an XXXVIII (1914), nr. 42 din 19 octombrie/1 noiembrie, p. 342;
Senin, „Oameni și lucruri din Beiușul românesc", în: *Biserica și Școala*, an XXXVIII (1914), nr. 52 din 28 decembrie, pp. 401-402;
Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, p. 692;
Gheorghe Lițiu, „Românii arădani în frământările anilor 1849-50", în: *Biserica și Școala*, an LXX (1946), nr. 51 din 15 decembrie, p. 377;
Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului, Arad, 1986, pp. 28, 192;
Teodor Misaroș, *Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria*, Giula, 2002, p. 151;
Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Editura „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2006, pp. 96, 158;
Pavel Vesa, *Eparhia Aradului în perioada episcopului Gherasim Rat (1835-1850)*, Editura Mirador, Arad, 2008, p. 300;
Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 223.

Promovarea limbii române și a valorilor culturale românești prin Institutul Limbii Române

Lector dr. Iudit Călinescu
Catedra de Limba și Literatura Română,
Universitatea din Seghedin / Institutul Limbii Române, București

Institutul Limbii Române (ILR) a fost înființat în anul 1999 ca o entitate specializată având ca obiect de activitate promovarea limbii, culturii și civilizației românești în străinătate[1]. ILR a fost înființat prin Hotărârea de Guvern nr. 34/1999 ca organ de specialitate în subordinea Ministerului Educației Naționale, având ca misiune promovarea limbii, culturii și civilizației românești în străinătate, prin mijloacele specifice sistemului de educație[2]. Obiectivele cele mai importante ale acestui institut, urmărite prin toate proiectele derulate de-a lungul anilor, sunt păstrarea, dezvoltarea și afimarea identității lingvistice și culturale, prin promovarea limbii române în medii academice și școlare din întreaga lume, cât și susținerea studiului limbii române în străinătate, în mod instituționalizat, prin intermediul celor mai buni specialiști. Pentru a-și îndeplini misiunea, Institutul Limbii Române organizează și susține lectoratele de limba română din universități din străinătate, cursul de limbă, cultură și civilizație românească (LCCR) în unități de învățământ din state membre ale Uniunii Europene și testarea cunoștințelor de limba română, ca limbă străină[3].

Odată cu migrația tot mai multor români în diferite țări din Europa sau de pe alte continente, în special după 1990, a început să devină un fapt aproape comun să auzi vorbindu-se românește, indiferent de țară și de continent, fie că e vorba de elemente ale vieții cotidiene – pe stradă, în mijloacele de transport, în magazine – sau în mediul virtual. Românii și comunitățile de români din străinătate au devenit o realitate incontestabilă, care a dezvoltat nevoi legitime, iar cultivarea limbii materne apare tot mai des ca o cerință specifică. Românii din străinătate au înțeles, poate mai bine decât cei

1 „Institutul Limbii Române (ILR)", în https://www.edu.ro/ILR, accesat în 19.11.2022.

2 „Institutul Limbii Române", în https://diaspora.gov.ro/ilr, accesat în 19.11.2022.

3 „Institutul Limbii Române (ILR)", în https://www.edu.ro/ILR, accesat în 19.11.2022.

rămași acasă, importanța învățării limbii române ca factor de păstrare a individualității spiritului românesc, în contextul unei diversități multiculturale și al globalizării cu care se confruntă societatea contemporană. În același timp a început să se manifeste și o creștere a interesului a tot mai multor persoane din afara spațiului geografic românesc pentru învățarea limbii române ca limbă străină și pentru certificarea cunoștințelor de limbă română[4]. Toate acestea au dus la necesitatea creării unui institut care să poată organiza și susține învățarea limbii române, într-o formă organizată și folosind metode moderne de învățământ, permițând astfel accesul la învățarea limbii române și la valorile culturale românești atât pentru românii din afara României cât și pentru oricine își dorește studierea limbii române ca limbă străină, în mediul preuniversitar sau în cel universitar.

Informații legate de predarea limbii române ca limbă străină sunt menționate de la începutul secolului al XIX-lea, existând o tradiție de sute de ani de studiu instituționalizat al limbii române în centre universitare din diverse țări, iar lectoratele de limbă română reprezintă una dintre cele mai valoroase resurse în domeniul promovării limbii și culturii românești în străinătate. Toate aceste elemente duc la conștientizarea faptul că limba română, dincolo de statutul de limbă oficială a României, respectiv de limbă oficială a Uniunii Europeane, a dobândit și o dimensiune transnațională, complexă, în concordanță cu schimbările socio-economice și culturale ale ultimelor decenii. Institutul Limbii Române a devenit astfel o necesitate, prin intermediul acestuia asigurându-se păstrarea și dezvoltarea identității lingvistice și culturale a românilor de pretutindeni, în medii academice și școlare din întreaga lume, prin intermediul celor mai buni specialiști[5].

Primele repere cronologice legate de predarea limbii române în străinătate, la nivel academic, se referă la deceniul patru al secolului al XIX-lea, când, la Universitatea din Sankt Petersburg a fost introdus un curs de limbă română. Deși arhivele așteaptă încă să fie cercetate, se poate totuși trasa o linie în timp a evoluției studiului limbii, literaturii, culturii și civilizației românești, începând din anul 1863 la Universitatea din Budapesta și la Universitatea din Torino, continuând apoi în 1882 la Universitatea Carolină din Praga și la Universitatea din Zagreb, în 1893 la Universitatea din Leipzig, etc.[6].

Catedra de Limba Română de la Universitatea din Budapesta este înființată în anul universitar 1862–1863, înființarea acestei catedre fiind un „lucru firesc datorită prezenței elementului demografic românesc în cuprinsul Ungariei de atunci și a studenților români în mai multe Facultăți ale ei."[7]. Același lucru se va întâmpla în 1872, când ia ființă Universitatea Maghiară din Cluj, fiind și aici înființată o Catedră de Limba Română. Pentru a realiza o catedră de limbă română la Pesta au fost importante demersurile fruntașilor români ai acelei perioade istorice, cum ar fi Iosif Vulcan și asociațiile și societățile românești din Pesta, episcopul greco-catolic Vasile Erdeli, în 1855, sau primul profesor al acestei catedre, Alexandru Roman, teolog și filozof, considerat și membru

4 „Legislație", în https://www.ilr.ro/despre-noi/legislatie/, accesat în 19.11.2022.

5 *Ibidem*, accesat în 19.11.2022.

6 „Lectorate", în https://www.ilr.ro/lectorate/, accesat în 19.11.2022.

7 Nicolae Edroiu, *Din legăturile profesorilor Universității din Budapesta cu personalită i cultural-științifice române și maghiare*, în Miskolczy Ambrus, Hergyán Tibor, Nagy Levente (coord.), *Inter scyllam et charybdim. Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története*, Budapesta, Editura Elte Eötvös, 2013, p. 16.

fondator al Academiei Române, înființate în 1866[8]. La Universitatea Maghiară din Cluj, primul profesor de Limbă și Literatură Română este numit Grigore Silași (1836–1897), autor al mai multor lucrări de teorie literară și folclor, de lingvistică românească, ales membru de onoare al Societății Academice Române în 1877[9].

Catedra de Limba Română a Universității din Seghedin a fost înființată în anul 1949, cu scopul de a instrui profesori care să predea în școlile cu specific românesc din Ungaria, și funcționează în cadrul Facultății de Pedagogie „Juhász Gyula" a Universității din Seghedin. Ea își are originile în Budapesta, fiind inițial una din catedrele Colegiului Pedagogic „Apáczai Csere János", după șase ani fiind transferată în subordinea Școlii Pedagogice Superioare „Juhász Gyula"[10]. Primii profesori ai catedrei au fost maghiari originari din Transilvania, primul șef de catedră fiind fostul director al liceului maghiar din Năsăud, Endre Pálffy. Prima promoție de absolvenți a fost în 1952, iar din 1954 s-a trecut la pregătirea de trei ani când, prin înființarea liceului românesc din Giula, candidații au putut trece direct la studiile superioare[11]. La începutul anilor ,60 au sosit la catedră și profesori absolvenți ai Catedrei de Limba Română de la Universitatea din Budapesta: Mihai Cozma și Gheorghe Petrușan. Prof. dr. Gheorghe Petrușan a devenit profesor al acestei catedre în 1963, predând mai ales istoria literaturii și a culturii române[12]. El s-a retras în anul 2003, după o carieră de prestigiu, atât ca profesor cât și ca cercetător, după ce din 1980 devenise și șef de catedră, funcție preluată din anul 2003 de prof. dr. Ana Hoțopan iar din anul 2010 până în prezent de conf. dr. Mihaela Bucin.

Secolul XX marchează o creștere semnificativă a numărului universităților străine care introduc în programa de studiu cursuri de limbă, literatură, cultură și civilizație românească. Definitorie este perioada postbelică, când România, urmând linia generală, semnează la nivel internațional acorduri de colaborare în domeniul educației care conțin prevederi exprese legate de studiul limbii române la nivel academic în statele partenere, putându-se vorbi de o politică a statului român de promovare a limbii române în străinătate[13]. Toate acestea duc la crearea, în anul 1999, prin Hotărârea Guvernului României Nr. 34[14], a acestei instituții specializate, Institutul Limbii Române, cu scopul de a gestiona toate lectoratele de limba română înființate în universitățile din diverse țări de pe glob.

Lectoratele reprezintă structuri funcționale în universități din străinătate, susținute de către statul român, în cadrul cărora se predau cursuri de limbă, literatură, cultură și civilizație românească. Lectorul de limba română este cadru didactic care trebuie să fie titular în sistemul românesc de învățământ, selectat prin concurs și numit prin ordin al Ministrului Educației din România, mandatul său constând în predarea cursurilor de limbă, literatură, cultură și civilizație românească, în promovarea patrimoniului cultural

8 *Ibidem*, p. 16-17.

9 *Ibidem*, p. 17.

10 Peter Weber, *Trecutul și prezentul Catedrei de Limbă și Literatură Română din perspectiva a 60 de ani. Evenimente, oameni, rezultate (rezumat)*, în xxx, *60 de ani de la înființara Catedrei de Limba și Literatura Română*, Seghedin, Editura Universității din Seghedin și a Facultății de Pedagogie „Juhász Gyula", 2009, p. 24.

11 *Ibidem*, p. 24-25.

12 *Ibidem*, p. 25.

13 „Lectorate", în https://www.ilr.ro/lectorate/, accesat în 19.11.2022.

14 „Institutul Limbii Române", în Institutul Limbii Române, *Lectoratele de Limba Română*, București, 2009, p. 1.

românesc în țările gazdă, lectorul de limba română devenind un adevărat ambasador cultural al României, în principal prin mijloace specifice sistemului educațional[15].

De-a lungul ultimelor decenii, schimbările geo-politice au influențat și dinamica funcționării lectoratelor de limba română. Odată cu intrarea României în Uniunea Europeană, limba română a devenit una dintre limbile oficiale ale acesteia, ceea ce a dus la o creștere a interesului mediilor academice din străinătate pentru introducerea studiului limbii române în curiculele școlare. Astfel, în baza acordurilor interguvernamentale, interministeriale și a protocoalelor interinstituționale încheiate de Institutul Limbii Române cu diferite universități, în anul universitar 2015-2016 au ajuns să funcționeze deja 49 de lectorate, cu 50 de lectori, în 29 de țări din Europa, Asia și America de Nord[16].

Până în anul școlar 2022/2023, există lectorate în numeroase țări, atât europene cât și de pe alte continente, în cadrul unor universități în care este studiată limba română, fie ca limbă maternă, fie ca limbă străină, în cadrul unor facultăți sau catedre pedagogice, de romanistică sau de alt tip. Considerăm utilă amintirea acestor universități pentru a crea o imagine de ansamblu asupra complexității și importanței acestor lectorate pentru promovarea limbii și culturii românești pe glob: Universitatea „Valeri Brusov" din Erevan - Armenia, Universitatea din Viena - Austria, Universitatea de Limbi Străine din Baku - Azerbaidjan, Universitatea Liberă din Bruxelles - Belgia, Universitatea „Sf. Kliment Ohridski" din Sofia și Universitatea din Veliko Tărnovo - ambele în Bulgaria, Universitatea York din Toronto - Canada, Universitatea de Studii Străine din Beijing - China, Universitatea din Zagreb - Croația, Universitatea Democritus a Traciei din Komotini - Grecia, Universitatea din Geneva - Elveția, Universitatea din Tampere și Universitatea din Turku - ambele în Finlanda, trei universități din Franța - Universitatea Aix-Marseille, Universitatea „Sorbonne Nouvelle" din Paris și Universitatea din Strasbourg, cinci universități din Germania - Universitatea „Humboldt" din Berlin, Universitatea „Ruprecht-Karl" din Heidelberg, Universitatea din Leipzig, Universitatea „Johannes Gutenberg" din Mainz și Universitatea din Regensburg, șase universități din Italia - Universitatea „L'Orientale" din Napoli, Universitatea de Studii din Padova, Universitatea din Pisa, Universitatea „Sapienza" din Roma, Universitatea din Torino și Universitatea din Udine, Universitatea din Tel Aviv - Israel, Universitatea de Stat din Karaganda - Kazahstan, Universitatea din Vilnius - Lituania, Universitatea „Sf. Kiril și Metodiu" din Skopje - Macedonia de Nord, Universitatea Oxford - Anglia, Universitatea „Mohammed V" din Rabat - Maroc, Universitatea de Stat din Comrat - Republica Moldova, Universitatea Jagiellonă din Cracovia și Universitatea „Adam Mickiewicz" din Poznań - ambele din Polonia, Universitatea din Lisabona - Portugalia, Universitatea de Stat din Arizona și Universitatea Columbia din New York - ambele din SUA, Universitatea din Belgrad și cea din Novi Sad - Serbia, Universitatea „Komenský" din Bratislava - Slovacia, Universitatea din Ljubljana - Slovenia, patru universități din Spania - Universitatea Autonomă din Barcelona, Universitatea din Granada, Universitatea din Salamanca, Universitatea din Sevilla, Universitatea din Lund - Suedia, Universitatea Ankara din Turcia, Institutul Pontifical Oriental - Vatican, Universitatea ELTE din Budapesta și Universitatea din Seghedin - Ungaria[17].

15 „Lectorate", în https://www.ilr.ro/lectorate/, accesat în 19.11.2022.

16 *Ibidem*.

17 „Limba română în universități străine", în https://www.ilr.ro/lectorate/limba-romana-in-universitati-straine/, accesat în 19.11.2022.

Prezența lectorilor de limba română la catedrele românești ale universităților maghiare reprezintă un factor important în păstrarea și promovarea limbii, culturii și a valorilor românești în Ungaria, cât și în cadrul comunității românești de aici. În 4 octombrie 1964 a sosit la Catedra de Limba Română de la Universitatea ELTE din Budapesta primul lector din România, Anton Patriciu Goția, din acel moment, prezența lectorilor din România la Budapesta fiind asigurată în permanență, până în prezent[18]. Din anul 2007 și până în prezent, dr. habil. Florin Cioban de la Universitatea din Oradea este lectorul de Limbă, Literatură și Cultură Română din cadrul Catedrei de Limba Română de la Universitatea ELTE din Budapesta, integrată în cadrul Institutului de Romanistică. Acesta își desfășoară activitatea alături de alte cadre didactice universitare, titulari sau asociați ai ELTE Budapesta, sub coordonarea prof. dr. Nagy Levente. Dr. Florin Cioban predă, în cadrul acestei catedre, cursuri de limbă, cultură și civilizație românească pentru diferite nivele: licență, masterat și doctorat[19].

Lectorul de Limba Română de la Universitatea din Seghedin funcționează în cadrul Facultății de Pedagogie "Juhász Gyula", la Catedra de Limba și Literatura Română, care face parte din Departamentul pentru Minorități, alături de Catedra de Limbă Germană și Catedra de Limbă Slovacă[20]. În ultimele decenii, la Catedra de Limba și Literatura Română din cadrul Universității din Seghedin au activat mai mulți lectori de limbă română: Gavril Scridon, Máté Gábor, Vasile Voia, Elena Munteanu, George Irimiaș, Ema Adam, Ștefan Gencărău, Elena Sandu, Szabo Zsolt și Iudit Călinescu. Lectorul de limba română, trimis de ILR, susține la Seghedin atât o activitate didactică (predând diverse cursuri academice, cum ar fi „Cultură și civilizație română", „Fonetică și fonologie", „Morfologie și Lexicolologie", „Lingvistică", „Literatură română", „Curs practic de limba română", etc.) cât și una extrașcolară, de promovare a culturii și civilizației românești prin activități extracurriculare[21], organizate în colaborare cu diverse instituții românești sau maghiare: Institutul Cultural Român din Budapesta, filiala Seghedin, Consulatul General al României în Seghedin, Asociația Culturală a Românilor din Seghedin, Radioteleviziunea Maghiară, Studioul Teritorial din Seghedin, publicația „Foaia românească" din Giula, Biblioteca Județeană „Somogyi Károlyi" din Seghedin, etc.

Lectorii din România au desfășurat, în perioada detașării la catedra românească din Seghedin, o activitate științifică remarcabilă. Putem menționa activitatea de cercetare a profesorului Vasile Voia, care în perioada activității de la Seghedin a scris cursul care cuprinde literatura română în proză, din perioada interbelică, utilizat ulterior și la universitate. În aceeași perioadă a publicat studiul comparativ intitulat *Literatura comparată* (Editura Noi, Giula, 1998), utilizat ca manual comun de Catedra de Limba Română din Seghedin și la Universitatea din Cluj, dar a contribuit și la pregătirea pentru tipar a volumului *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria se-*

18 Nagy Levente, *Catedra de filologie română de la Budapesta: 150 de ani de existență*, în *Inter scyllam et charybdim*, ed. cit., p. 221.

19 Dr. Florin Cioban, I.-CV-referent-Cioban.pdf, în http://doctorat.unibuc.ro, accesat în 15.12.2022.

20 *Convietuirea - Együttélés*, Revistă editată de Catedra de Limbă și Literatură Română a Universității din Szeged, Autoguvernarea Națională Română din Seghedin și Asociația Culturală a Românilor din Seghedin, Serie nouă, Anul III, nr. 1, 2016, p. 75.

21 Szabo Zsolt, „Republica Ungară. Universitatea din Szeged", p. 2, în https://www.ilr.ro/wp-content/uploads/2019/11/REPUBLICA-UNGARA-ZSOLT.pdf, accesat în 15.12.2022.

colului al XIX-lea, 1821-1918 (Editura Noi, Giula, 1992), al Máriei Berényi[22]. Trebuie amintit și faptul că lectorii români Gavril Scridon și Vasile Voia au pus bazele unei tradiții de cooperare cu comunitatea istorică românească din Ungaria, ei fiind membri activi ai vieții culturale și științifice a comunității, în perioada petrecută la Seghedin, implicare continuată și de lectorii care au urmat: Ema Adam (între 2001-2007), Ștefan Gencărău (între 2001-2010), Maria Gavra (între 2007-2017), Elena Tia Sandu (între 2010-2017), Szabo Zsolt (între 2017-2020)[23] și Iudit Călinescu (din 2020 până în prezent).

Și în prezent, promovarea limbii, culturii și civilizației românești la Seghedin se desfășoară și în afara universității, lectorul de limba română participând atât la evenimente organizate de comunitatea românească din Ungaria cât și la conferințe și simpozioane științifice, publicând numeroase studii și articole de cercetare științifică despre comunitatea românilor din Ungaria, în același timp având o bună colaborare cu presa românească din Ungaria (colaborează la emisiuni culturale de televiziune, prezintă un serial în cadrul emisiunii radiofonice săptămânale „O voce românească", publică articole în *Conviețuirea*, *Foaia Românească* sau *Calendarul românesc*), toate acestea evidențiind faptul că prezența lectorului de limbă română, în cadrul învățământului universitar românesc din Ungaria, este un fapt pozitiv, contribuind nu doar la formarea viitoarelor cadre didactice ale școlilor românești din Ungaria, ci și la păstrarea și promovarea limbii, culturii și a valorilor românești, atât în cadrul comunității românești de aici cât și în comunitatea culturală și științifică maghiară.

Surse bibliografice:

xxx, *60 de ani de la înființara Catedrei de Limba și Literatura Română*, Seghedin, Editura Universității din Seghedin și a Facultății de Pedagogie „Juhász Gyula", 2009.

Conviețuirea - Együttélés, Revistă editată de Catedra de Limbă și Literatură Română a Universității din Szeged, Autoguvernarea Națională Română din Seghedin și Asociația Culturală a Românilor din Seghedin, Serie nouă, Anul III, nr. 1, 2016.

Institutul Limbii Române, *Lectoratele de Limba Română*, București, 2009.

Miskolczy, Ambrus, Hergyán, Tibor, Nagy, Levente (coord.), *Inter scyllam et charybdim. Identitásképző stratégiák és a budapesti román tanszék története*, Budapesta, Editura Elte Eötvös, 2013.

www.ilr.ro.

https://diaspora.gov.ro/ilr.

www.edu.ro/ILR.

Sursă foto: www.ilr.ro.

22 *Ibidem.*

23 *Ibidem.*

Beszéljük meg...
A nemzetállam labirintusában

dr. Gheorghe Petruşan

A népek és államok kialakulásának hosszú és egyenetlen korszakait meghaladó nyugati polgári demokráciák, ha némi késéssel is, megnyitották az utat a Közép-Kelet-Európai népek számára is a népben majd nemzetben való gondolkodást feltételező polgári fejlődés előtt. A nemzeti öntudatra ébredés, vagyis a saját nyelvi és kulturális értékek közösségformáló és összetartó erejének felfedezése után az emberiségnek az eltérő nyelvek, kultúrák együttéléséből fakadó érdekellentétekre kellett figyelmét koncentrálnia, hiszen ezek nemegyszer kibékíthetetleneknek bizonyultak a nemzet-és országépítés során.

Kelet-Európában 1848-ban volt a vízválasztó a feudális és a polgári demokratikus jogokon alapuló nemzetfelfogás között. A feudális rendi, autoritárius nemzetfelfogás hatása azonban sokáig érvényesült, bizonyos elemei a nemzetállami politikai gondolkodásban fennmaradtak. Ezért a vélt vagy valós érdekellentétek hamar a felszínre törtek. Egy példa a sok közül. Azt követően, hogy sikeresen ellenállt II. József németesítési törekvéseinek és 1844-ben államnyelvvé emelte a magyart, az egységes, oszthatatlan nemzetben gondolkodó politikai elit, élén Kossuth Lajossal, az 1848. évi áprilisi törvényekben nem szabályozta a nemzetiségi kérdést. Nem is volt mit szabályoznia, mert a francia nemzetfogalom mintájára a nem magyar népcsoportok önálló entitásként történő elismerése nem állt szándékában. 1849-ben azonban mégiscsak arra kényszerítették a politikai körülmények, elsősorban a polgárháború véres konfliktusai, de az önálló nemzetként való elismerés helyett „az egy és oszthatatlan magyar nemzet" teória értelmében az őshonos nemzetiségeknek a többségtől csak nyelvileg és kulturálisan elkülönült, önálló nemzetiség státusza dukált. Ez az etnocentrikus magyar felfogás lett a magyarok és nem magyarok közötti konfliktusok fő forrása, az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés utáni hegemonikus nemzetpolitika alapja és egyben a történelmi Magyarországgal kapcsolatos elképzelések zsákutcája, amelynek a súlyos trianoni döntés után sem vetettek véget, mert a Trianon után megmaradt kis létszámú, politikai erőt már nem képviselő és a magyarság között szétszórtan élő nemzeti kisebbségek de jure még mindig a magyar politikai nemzet tagjai. Hogy az ember tudatát milyen mélyen gyökerező uralkodási vágy jellemzi, jól mutatja az a tény, hogy az utódállamok, kisebb vagy nagyobb eltérésekkel, lényegében ugyanazt a politikát folytatták, pedig épp az I. világháború borzalmai bizonyították, hogy a nemzetállam keretében a kisebb népcsoportoknak nincs perspektívájuk, mert nem azok megőrzésére szerveződik, hanem épp az ellenkezőjére, az egységes, életképes és prosperáló állam kialakítására, amelynek haszonélvezője a többségi nemzet.

Az Európai Unió jövőjéről folyó viták során a szakembereknek, a politikai döntéshozatal előtt, jó okuk lett volna szembenézniük a nemzetállami struktúrák teljesítményével Nyugaton és Keleten egyaránt, mert a francia nemzetépítési modell antidemokratikus jellege miatt, elkerülhetetlenül más népcsoportok érdeksérelmével járt és jár.

Franciaország például, az integrációt az asszimilációval helyettesítve, a francia nyelvű közösségen kívül más ajkú népcsoportok létezését sohasem ismerte el, szerencse, hogy a homogenizáció a nemzeti öntudat erősödése előtt lényegében végbement. A francia minta kelet-európai változatai pedig a nemzeti öntudatosodás és önálló életre és saját területre való törekvések miatt kialakult kibékíthetetlen ellentétek súlyos konfliktusokra vezettek, lehetetlenné téve a harmonikus együttélést.

A Nyugat a II. világháború után szembenézett ugyan a nemzeti kérdés méltánytalan rendezésének súlyos következményeivel, de nem javasolt paradigmaváltást a nemzetpolitikában, sőt, bonyolult és veszélyes volta miatt, a megoldások keresése helyett, annak meghaladását preferálta, s gazdasági kérdéseket helyezte előtérbe. Ezzel függ össze a befogadott idegenek beilleszkedése kezelésének kérdése is. Eldöntendő kérdés maradt, hogy saját nyelvi és kulturális értékeikkel való integráció vagy asszimiláció vár rájuk? Az integráció kudarcai könnyen a multikulturalitásból fakadó igények méltó megoldása helyett a beolvasztó törekvések kaphatnak prioritást, ami nemcsak meg-megújuló konfliktusokhoz vezethet, hanem a klasszikus értelemben vett kisebbségi kérdés rendezését is befolyásolhatja, bátorítva ezzel a nemzetállamok asszimilációs törekvéseit. Jó alkalom lett volna a nemzetpolitika átgondolására az Európai Unió gyorsított ütemben történő létszámbővítése előtt is, indokolt esetben belépési feltételként szabni annak demokratikusabb megoldását, hangsúlyozva ezzel is fontosságát az európai közösségben. Ehhez a Nyugatnak megvolt a morális és politikai alapja, hiszen ott található a nemzeti értékek megtartásához szükséges legtöbb föderatív berendezkedésű állam, és természetesen az ezek működéséhez szükséges politikai kultúra.

Nézetünk szerint a nemzeti eszmét nem meghaladni kell, ami pótolhatatlan nyelvi és kulturális értékek elvesztésével járna, hanem más dimenziókba helyezni, erősíteni pozícióit és prioritást biztosítani számára a nemzetközi tőke uralmával, s a globalizáció nemzetellenes tendenciáival szemben. Ehhez a *kulturális nemzetek Európája* jobb alternatívája lehetne az egyesek által javasolt nemzetek Európájánál, ami fából vaskarika, vagy a melting pot politikáját alkalmazó Amerikai Egyesült Államok által kínált igencsak csekély lehetőségeinél. A belső határok megszüntetésével a kulturális nemzetek Európájában nem lenne akadálya annak, hogy a kibocsátó állam támogatásával az azonos nyelvi, kulturális közösséghez tartozó, a tagállamokban szétszóródott, illetve szétszóródó polgárok, közösségbe tömörülve, megőrizzék identitásukat.

A szuverén nemzetállamok Európájának szerintünk nincs jövője. Az európai népek-nemzetek történelme során meghonosodott nemzetszervezési modellek közül a német kultúrnemzet-felfogás látszik zsinórmértékül a legalkalmasabbnak, mert a nemzeti identitás lényegét adó, azonos nyelvi és kulturális miliőben szocializálódott emberek közösségén alapszik, és a történelem során bizonyította életképességét.

Hasonló koncepción alapszik Magyarország jelenlegi, sok nemzeti kisebbség által joggal irigyelt, határokon átívelő nemzetpolitikája, amellyel a trianoni döntés következtében az utódállamokban rekedt magyarság nyelvi és kulturális egységének megtartását kísérli meg, ami roppant nehéz feladat, mert belebotlik az ugyancsak nemzetállami elveket valló, területi integritását és szuverenitását féltő szomszéd államok homogenizáló törekvéseibe. Ezért nemzetállami berendezkedésű, egy nyelv és kultúra dominanciáján alapuló országokban Magyarország, nemzeti szolidaritáson, területi kérdéseket nem érintő, nemzetegyesítő politikája megvalósíthatatlan. Paradox

módon, Magyarország most részben saját nemzetállami felfogásába, részben a II. világháború előtt folytatott nemzetiségi politikájába ütközik, igazolva azt a nézetet, hogy a mindenkori nemzetállam keretében a nemzetiségi kérdést humánusan megoldani nem lehet, mint ahogyan egyébként az anyagi javak igazságos elosztásában sem jeleskedett, legalábbis a kelet-európai térségekben. Erről a nemzetállamról mondta Markó Béla 2014-ben, hogy „rémálom", amit „meg kell szüntetni", egy évvel később: „a mai Európában a nemzetállam nem lehet kohéziós erő". Ez általános vélemény a nemzeti kisebbségben élők körében, de ki győzi meg erről a másképp gondolkodókat, a nemeztállam védelmezőit vagy a nemzeti értékeket negligáló európai uniós politikusokat, akik a nekik címzett nemzetiségi problémákat rendre a nemzetállamok hatáskörébe utalják? Pedig a számos etnikai jellegű problémát is felvető kegyetlen orosz-ukrán háború is mementóként szolgálhatna, amely nem kizárt, hogy a végelszámolásánál nem csak az orosz birodalom gyengülésével vagy összeomlásával járhat, a nemzeti-nemzetiségi kérdést is más megvilágításba helyezheti.

Ezért kellene az Európai Unió által kínált lehetőségekre támaszkodva új megoldásokon gondolkozni, amelyeknek legalább három feltételnek kellene megfelelniük: a nemzetállami gondolkodásból fakadó diszkriminatív nemzetiségpolitika kiküszöbölése, a többségi kulturális nemzet prosperitása és az adott állam területén élő nemzeti kisebbségek identitásának megőrzéséhez szükséges feltételek biztosítása. E feltételek megteremtésére az Európai Unió belső határainak légiesítésével nagyobb az esély, s ezt nem volna szabad elmulasztani, mert egy új, integráltabb európai állam csak a nemzeti értékek megmentésével és jobb életkörülmények megteremtésével legitimálhatja magát.

Az európai gondolat korai története azt igazolta, hogy a kontinentális birodalom helyett az emberiség a kisebb, jobban szervezhető és irányítható, regionális nyelvekre és kultúrákra tagozódó államokat tartja élhetőbbé és egybetarthatóbbá. Ezt bizonyítja a Római Birodalom szétesése. A modern korban megjelentek azonban a nagyhatalmi víziók és törekvések, vetélkedésük új helyzetet teremtett a világban. Úgy tűnik, Európa sem akar vagy nem tud e versenyből kimaradni, versenyképességének növeléséhez azonban egységesebbnek és erősebbnek kellene lennie, s ennek érdekében folyik a diszkusszió a szuverenisták és a föderalisták, illetve a fundamentalisták és a modern, erős, monokulturális, amerikai szellemű attitűd hívei között. A vita lényeges eleme a nemzeti kérdés, sorsa azon dől el, hogy melyik erő kerekedik felül. A szuverenisták szerint Európa lényeges, éltető eleme a benne élő nemzetek és népcsoportok nyelve és kultúrája, amelyet óvni és gazdagítani érdemes. Véleményünk, hogy a két felfogás között lehetséges a kompromisszum, s akkor sem kell a nemzeti értékekről lemondani, ha az integráltabb Európa koncepciója kapna elsőbbséget. De Gaulle híres mondását, „francia vagyok, tehát európai", mi nem úgy értelmezzük, hogy a tábornok a nemzetek, illetve a nemzetállamok Európájának lett volna a híve, hanem nemzeti identitás és az európai szellemiség elválaszthatatlanságának. A belső határok nélküli Európában, a nemzetállamok korábban szigorúan őrzött határaival szemben, megvalósítható a nemzeti-nemzetiségi kérdés egységes kánon alapján történő rendezése. A közösségként történő integráció esetén pedig megóvhatja az asszimilációtól. Az általunk javasolt kulturális nemzetek Európájában megvalósíthatónak tartjuk azt az egyenjogúságot, ami a nemzetállamra jellemző alá-és fölérendeltségi viszony miatt kizárt.

***

Mi a nemzetállam belső viszonyaira koncentráltuk figyelmünket, jobb megoldásokat keresve a többségi nemzet és a vele együtt élő más etnikai közösségek érdekellentéteinek feloldására. A globalizáció azonban megállíthatatlannak tűnik, s benne a harc a vezető szerepért. Nem az a kérdés, hogy lesz-e erőkoncentráció, és az európai államok valamilyen szövetségre kényszerülnek, hanem az, hogy az Európai Unióval megkezdett egyesülés és egyesítés hogyan megy végbe és milyen formát ölt. Azt már tudjuk, hogy korunk nagy kérdéseit nemzetállami keretek között megoldani nem lehet. Nem tudtuk zökkenőmentesen megoldani a nemzeti-nemzetiségi kérdést sem. Tehát tovább kell hajózni jobb, a kor kihívásaival kvadráló megoldásokért. Ezt igazolja Bodó Barna is a Bécsi Napló 2023. január-februári szám „Az elkerülhetetlen párbeszéd térségünkben" c. cikkével, amelyben tipikus nemzetállami adalékokat szolgáltat a többség és a kisebbség közötti egyenlőtlen viszonyról. Nem véletlen, hogy első felvetése az „elkerülhetetlen párbeszédről" szól, pedig köztudott, hogy milyen ritka mostanában a konstruktív párbeszéd, hiszen ahogy az egyik román akadémikus mondta 2005-ben Szegeden, mindenki a saját nótáját fújja és a saját lovát dicséri, az egyre ritkábban tanácskozó igencsak eltérő történelemszemlélettel rendelkező magyar és román történészekről. Még alapvető kérdésekben sincs konszenzus, mint amilyen pl. a „nemzet" definíciója, ettől függ ugyanis az állam politikai berendezkedése, nemzetpolitikája és az eltérő népek együttélésének milyensége. A nemzetfogalom értelmezésétől függ a többségi nemzet viszonya a más nyelvű közösségekhez. A föderatív államok esetében nincs különösebb gond, de azért nem szeretnénk a németországi szorbok helyében lenni. A nagyobb problémák az egyneműsítésre törekvő ún. nemzetállamokban jelentkeznek, mert bár a legtöbb esetben nem egy népcsoportból állnak, mégis mindegyik „nemzetállamként" nevezi magát, nevükkel egyértelműen jelezve szándékukat, ezért az etnikai, nyelvi alapon történő elkülönülést nem nézi jó szemmel. Amikor nyelvi, kulturális értékek megőrzéséről van szó, tehát identitásunkról, nem lehet más népcsoporttal „valami közösre" törekedni. Ellenkezőleg, el kellene tudni különülni, mert a nyelvet, a kultúrát csak saját közösségünk keretében művelhetjük és őrizhetjük meg. Az európai kultúráknak persze van közös vonása, hiszen a közös keresztényi szellemiségen alapulnak, de nem azonosak, ahogy a nyelvek sem. Az a „valami közös" érték, ami az együttélő népeket összeköti és egy állami struktúrában egybetartja, a kölcsönös tiszteleten, a jogegyenlőségen, együttérzésen alapuló politikának kellene lennie, aminek az emberiség híján van. Azért lett Lisztből „német", mert nyelvileg elnémetesítették, mint a korabeli magyar értelmiség nagy részét. Erre figyelmeztet Széchenyi híres akadémiai beszédében, 1842-ben, nevezetesen arra, hogy nem minden magyarul tudó állampolgár magyar. Temesvár „magyarul beszélő zsidó elitje" eredetileg bizony nem volt magyar, azzá vált a történelem során, azt követően, hogy nyelvileg asszimilálták vagy érdekből asszimilálódott, ennek bizonyítására nyelvet váltott, nevet változtatott, hogy ne legyen senkinek a céltáblája. Ehhez a jelenséghez tartozik a politikusok kények-kedve, pillanatnyi érdeke szerinti történelemértelmezés is. Ilyenkor szoktak a megélhetési politikusok badarságokat beszélni, s egyben tájékozatlanságukat elárulni. Az hagyján, hogy Hunyadi János idején nem volt nemzeti hovatartozási tudat, s azt az állampolgársággal azonosították, 1848-ig mindenki magyar volt, aki a magyar korona

alatt élt, de Tisza István még 1914-1915-ben is arról akarta meggyőzni a magyarországi román ortodoxok vezetőjét, Ioan Meţianu érseket, hogy a magyarországi románság kétnyelvű és ezért kettős identitású közösséget alkot, kétnyelvű népet persze nem tudott megnevezni. Addig sulykolták azonban ezt a teóriát, az asszimiláció teljes eszköztárával együtt, hogy már szép hazánkban a nemzetiségek többsége kétnyelvű és kettős identitású magyar állampolgárként definiálja magát, igazolva a magyarbarát Moldován Gergely alias Grigore Moldovan nevezetes mondását 1894-ből: „Minket a magyarok neveltek, s olyanok vagyunk, amilyenné neveltek." Ma már egyetlen román tannyelvű iskolája sincs a gyorsan beolvadó magyarországi románságnak. Nem azért, mert a magyar állam nem engedi, hanem azért, mert a románság már nem igényli. Az 1867 után ültetett fa gyümölcse beérett. Mostmár tényleg nem látják a fától az erdőt...

Bodó Barna a nemzetállamokra jellemző együttélési gondokról, konfliktusokról beszél. Ezek valóban általános nemzetállami gondok! Ezeket a gondokat nemzetállami keretek között megszüntetni nem lehet, hiszen a betonnál is erősebb alapzaton nyugszanak, az emberi önzésen. A nemzetállam, amikor érdeke úgy diktálja, tesz engedményeket, gesztusokat, de a területen élő más népcsoportoknak identitásuk megőrzéséhez szükséges kollektív jogokat, autonómiákat nem biztosít, mert egy oszthatatlan nemzetben gondolkodik. Ezért nem lehet a nemzetállamot megreformálni, csak meghaladni. Hát ezért van szükség paradigmaváltásra a nemzetpolitikában. Csak remélni tudjuk, hogy az Európai Unióban erre is lesz mód. Addig legfeljebb a két világháború közötti erdélyi harcos, Kurkó Gyárfás szavaival vigasztalódhatunk: „Annyi a jogunk, amennyit ki tudunk harcolni. A nemzheti sors állandó harcot jelent".

Petrusán György[1]

1 A szerző, Dr. Petrusán György ny. tanszékvezető főiskolai tanár, 1983-1995 között a Magyarországi Románok Szövetségének elnöke volt.

Păretarele cu mesaj. Broderii cu inscripții din comunitățile multietnice[1]

Anca Becan
Jurnalist la Radiodifuziunea Maghiară, Emisiunea „O voce românească"

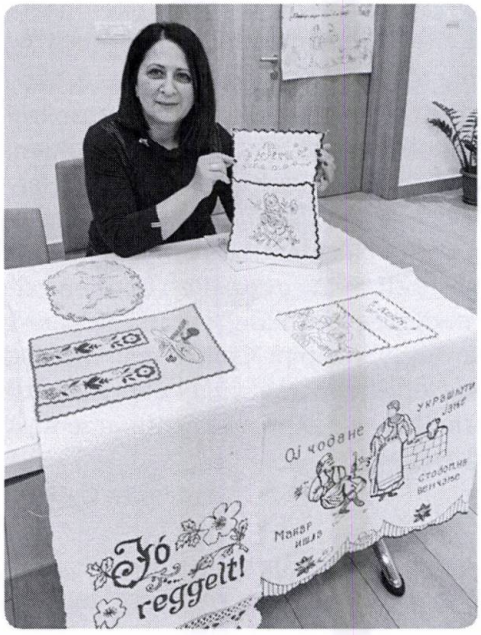

Lucrul manual evidențiază latura noastră umană. În lucrările executate manual sunt definite toate trăirile și sentimentele omenești. La confecționarea lor se depune multă dragoste, perseverență, sârguință și sinceritate. În niciun alt produs executat în cadrul proceselor mecanizate de confecționare nu vom găsi acea aură binevoitoare, acel suflet precum îl are un produs brodat manual. Așa sunt și păretarele cu inscripții, întâlnite odinioară în camerele și bucătăriile bunicilor.

Păretarele bordate cu inscripții au devenit reprezentative în Europa începutului de secol al XIX - lea, în comunitățile germane, maghiare, slovace, cehe, poloneze, croate și sârbe. În această zonă a Ungariei, păretarele au fost preluate de la germani, astfel încât, între 1920 și 1970, apar frecvent atât la oraș, cât și la sat, existând situații în care ele mai pot fi găsite și în prezent în gospodăriile cu persoane vârstnice.

Bibliografia de specialitate maghiară amintește că, între 1920 și 1941, printre primele exemplare ale păretarelor cu inscripții au fost realizate în așa-numitele ateliere artizanale Drukker, de unde vine și numele de „drukolo" - imprimator. Există înregistrări scrise care confirmă faptul că prima fabrică de modele a fost înființată în satul Ilok, sub numele de „Prima fabrică de șabloane de broderie iugoslavă", a lui R. Hoffman, care a funcționat până în 1941. O mare parte dintre păretare au fost făcute între cele două războaie mondiale, ele fiind la modă până prin anii 1970.

Păretarele cu inscripții au fost obiecte artizanale apărute relativ târziu, create mai degrabă după ce pânza de fabrică s-a răspândit, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, deoarece pânza țesută în gospodărie era prea scumpă și prea importantă pentru a fi, pur și simplu, atârnată pe perete. Inițial, primele păretare au avut un mesaj spiritual, ele provenind din Austria, din zonele catolice, sau din Germania, din zonele protestante. Păretarele șvabilor sau ale sașilor evanghelici erau inscripționate cu versete biblice, sau cu un îndemn creștin, iar modelul floral era mai redus, în primul rând fiind important mesajul. Nemaivorbind de inscripții, ele au fost semnul științei de

carte a femeilor din clasele de jos, deci semnul unui fenomen târziu, creat de transformările vieții sociale, apărute odată cu epoca modernă.

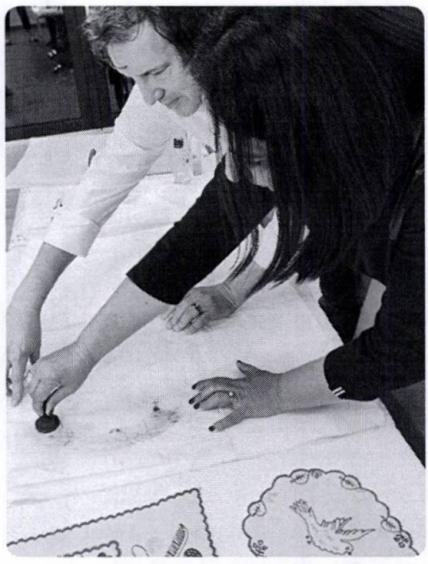

Originile germane ale păretarelor au definit multă vreme inscripțiile realizate pe acestea, multe provenind și din această regiune. Putem aminti mesaje ca: „Pace", „Iubire", „Cumpătare", „Binecuvântare", „Fie casa aceasta binecuvântată", „Bună dimineața", etc. Mesajele păretarelor sunt traduse dintr-o limbă în alta, însă, cu timpul, mesajele de învățătură, mesajele de înțelepciune și de îndemn, de dragoste față de familie, lasă locul unor mesaje care sunt găsite în publicațiile anilor 1960 - 1970, mesaje preluate din revistele moderne.

Ideile spontane regăsite pe păretare s-au răspândit curând, și apar tot felul de păretare cu mesaje de dragoste, mesaje legate de anumite trăiri, sentimente, supărări ale fetei părăsite de iubit, etc. Aceste modele sunt preluate și de unele femei care știau să le imprime pe pânză, și care apoi vând modelele pretipărite la târguri, acestea fiind apoi brodate de sute și mii de femei și fete, cu pasiune și bucurie, pentru ca, prin munca loc, să înfrumusețeze pereții încăperilor. Atât modelele, dar și textele traduse dintr-o limbă în alta, s-au raspândit foarte repede.

Tot bibliografia maghiară de specialitate amintește că modele păretarelor au început să devină tot mai variate, mai ales după cel de-al doilea război mondial, acestea trecând de la scene de dragoste, la scene politice, revoluționare. A fost copiată inclusiv pictura lui Leonardo da Vinci, „Cina cea de taină", un astfel de păretar apărând și în colecția noastră, provenit din Cenadul Unguaresc, cusut de Romana Tăutu și donat bisericii românești din Cenadul Unguresc în anul 1955, de Paște.

Păretarele brodate cu mesaje aveau dimensiuni de aproximativ 80x50/60 cm și erau confecționate din pânză simplă, de obicei pânză albă de bumbac, cusute cu o singură culoare, și erau puse deasupra mesei, a sobei sau la suportul de lighean, la care era atârnat și un prosop țesut din pânză, de cele mai multe ori și acesta având inscripții. Cusătura simplă a păretarului este una din cusăturile de bază ale brodatului, cu pasul în spatele acului, sau, dacă gospodina era talentată la cusut, apare și broderia plină. Acest tip de broderie este practicat și în diferite cusături tradiționale zonale din Ungaria, dar și din Serbia, așadar orice fată sau doamnă talentată la cusut știa oricând să reproducă o astfel de broderie, mai ales că aceste tipuri de cusături s-au exersat în trecut și la școală, la orele de tehnică și lucru manual.

Deoarece păretarele cu inscripții sunt în mod clar o ocupație feminină, au servit adesea pentru a exprima sentimentele femeilor, dar au fost și o etapă importantă în dezvoltarea identității și a stimei de sine a femeilor, în principal prin alegerea textelor brodate pe ele. Desigur, este deja secolul al XX-lea, când eforturile de emancipare a femeilor au avut și puterea de a realiza aceste intenții, ceea ce face ca, astăzi, păretarul să fie o piesă muzeală foarte plăcută, amuzantă, dar și importantă pentru urmărirea formelor de emancipare feminină și a unor elemente specifice vieții cotidiene a comunităților, rurale sau urbane, din ultimul secol.

Trebuie menționat și faptul că, la început, ața folosită a fost de o singură culoare, albastră sau roșie. Mai târziu, paleta de culori devine tot mai vastă, mai ales în Ungaria, unde cu acest gen de ață se fac și cusăturile ungurești „kalocsai". Această bogăție de culori o putem vedea în păretarele ungurești, cusute după placul și simțul estetic al fiecărei gospodine. Din aceeași pânză și ață se brodau fețele pentru perinițele de decor sau pieptenarele și perieriile, care, după cum arată și denumirea lor, se foloseau pentru păstrarea pieptenelor și a periilor, sau se făceau și diferite alte bendițe de pânză, care se brodau pentru dulapurile cu vitrină sau pentru polițele din cămară. Gospodinele mai talentate la cusut brodau în set aceste textile, aveau față de masă, păretar,

garnituri de pat, cearceafuri, toate cusute cu același model. Aceste broderii se spălau, se scrobeau și se călcau, și doar atunci frumusețea lor ieșea la iveală.

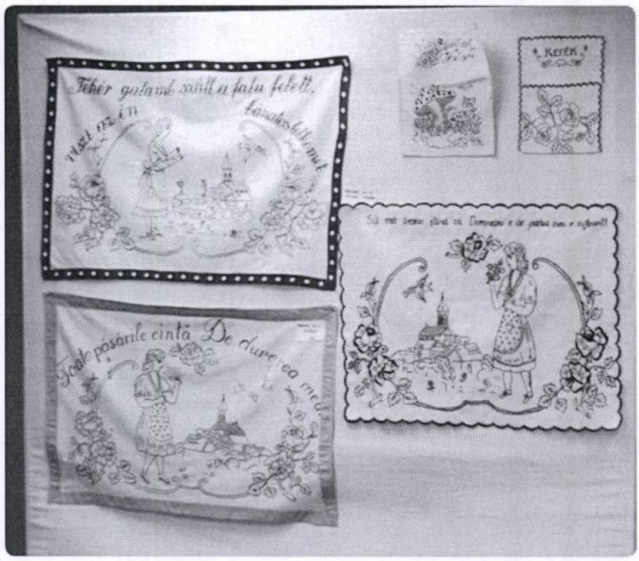

Pentru a putea broda pe pânză se foloseau diferite mostre pentru modele, șabloane de hârtie și motive imprimate. Existau femei care se ocupau cu desenarea mostrelor, le schițau pe pânză, aceste femei numindu-se „trukerițe" sau „drucălitoare", cuvinte provenite din denumirea maghiară „drukóló néni" (femeie care imprimă). Motivele folosite pentru decorarea păretarelor erau inspirate din viața vegetală și animală, utilizându-se motive cât mai variate: flori sau crenguțe cu flori - care simbolizau tinerețea, trandafirul - care simboliza fata, trandafirul în vază - simbolul femeii căsătorite, pieptenele - care reprezenta curățenia, etc. Motivul cel mai popular era imaginea femeii gospodine, în bucătărie, frumos îmbrăcată, lângă cuptorul cu oalele aburinde. Mesajele brodate pe păretare erau extrem de diverse, de obicei alcătuite din versuri melodioase, cu accent pe rimă.

Uneori femeile singure, cu ajutorul lingurei din aluminiu, trucau motivul pe pânză. O femeie din Cenad, de la care am primit mai multe păretare pentru expoziții, a spus că își cumpăra „jolj", iar când au apărut revistele cu modele, își imprima cu indigo desenele pe pânză: „Modelile le făcem noi, ce gândem noi, și după ace, dacă nu ne plăcea cum îi, mai șterjem și adăugam altceva. Când gândem noi că îi bine, atunci cumpăram ață și cosem, iar mesajile le scriem, ce ne tuna nouă. Avem caiet cu amintiri și luam de acolo. Alea care aveu drăguț scrieu mai mult mesaje de dragoste".

Păretarele reprezentau în trecut gândurile, sentimentele și încurajările gospodinelor, pentru ele și pentru familia lor, și sunt oarecum similare cu unele mesaje care sunt postate acum pe Facebook. Singura diferență este că aceste mesaje erau cusute pe pânză și erau amplasate în diferite locuri din casă, la vedere, ca o formă permanentă de încurajare și de motivație. Cândva la modă, atunci când au venit dinspre Austria,

spre Ungaria și în partea de sud vest a Romaniei, răspândindu-se mai ales în Muntenia, acum ele au devenit piese muzeale. De obicei sunt pierdute astăzi prin rafturile dulapurilor din casele bunicilor, în cel mai rău caz, aruncate, sau, în unele cazuri mai fericite, păretarele sunt donate unor diferite colecții, personale sau muzeale.

Dacă le privim, ele vorbesc de la sine despre talentul, posibilitățile și frumusețile, dar și greutățile perioadei istorice în care au fost confecționate. Ele au fost făcute cu talent, însă mai ales din necesitatea de a avea în locuință ceva frumos, și atunci când ele au fost făcute, chiar a fost nevoie de ele. Păretarele, deși executate de femei diferite, la vârste diferite, de etnii diferite, din localități sau zone diferite, erau însă brodate cu un scop comun, acela de a înfrumuseța locuința, cât și din dragostea de a crea ceva frumos.

Originea concretă a păretarelor cu inscripții le dă caracterul de artă populară – sau „la marginea artei populare" și, astfel, cu atât mai mult le conferă capacitatea de a participa la crearea identităților sociale ale femeilor care le brodau, dar și ale familiilor lor, în diferite forme de realizare socială. Atât în România, cât și în Ungaria, broderiile cu inscripții pentru bucătărie nu au fost recunoscute drept artă populară, în nicio perioadă, deși ele îndeplinesc toate criteriile pentru a fi socotite astfel: în cea mai mare parte au fost create în sate, chiar dacă modelele au fost create în ateliere, ele au fost anonime și, în același timp, au fost cusute, adăugând sau nu elemente noi, dincolo de cele imprimate, în același registru anonim. Cu alte cuvinte, broderiile cu inscripții pentru bucătărie au constituit, pur și simplu, „un alt tip de cultură folclorică decât cel al țăranilor, și nicidecum o stricare a acestuia". Pe de altă parte, după cum se știe, originalitatea artei populare nu este absolută: există motive comune în arta populară a diferitelor comunități etnice, după cum motivele circulă și se transpun în forme mai mult sau mai puțin transformate a novo.

Și eu am crescut într-o casă cu păretare și îmi aduc aminte cu nostalgie de frumusețea, dar și de greutățile acelor vremuri. Acest lucru m-a determinat să-mi îmbogățesc colecția personală de păretare, alături de cele moștenite de la bunica și străbunica mea, cu păretarele româncelor din Cenadul Unguresc. De anul trecut, împreună cu doamnele de la „Cercul de cusături tradiționale din Cenadul Unguresc", am reîmprospătat colecția de păretare cu noi piese. În ultimii doi ani, aceste păretare au fost expuse în mai multe rânduri, la Seghedin, la Cenadul Unguresc, la Casa Muzeu a Românilor din Chitighaz, iar anul acesta au putut fi admirate și într-o expoziție organizată la Casa Calfelor din Timișoara.

Galerie foto

Expoziție de păretare la Chitighaz – 2023

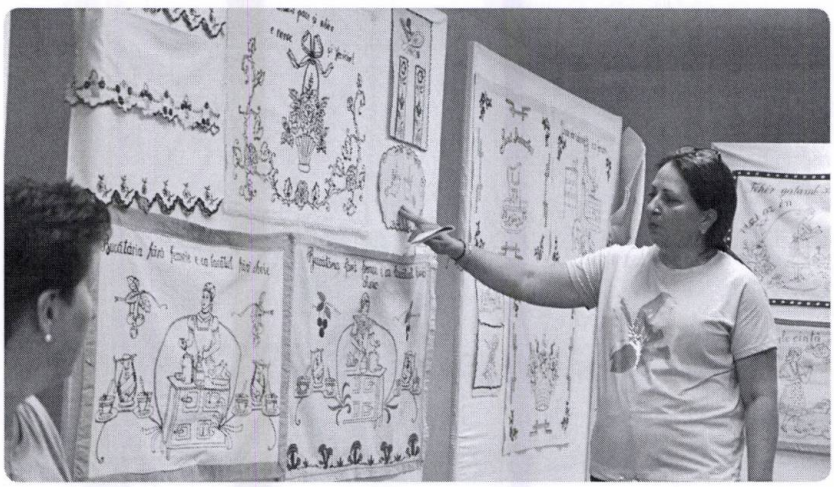

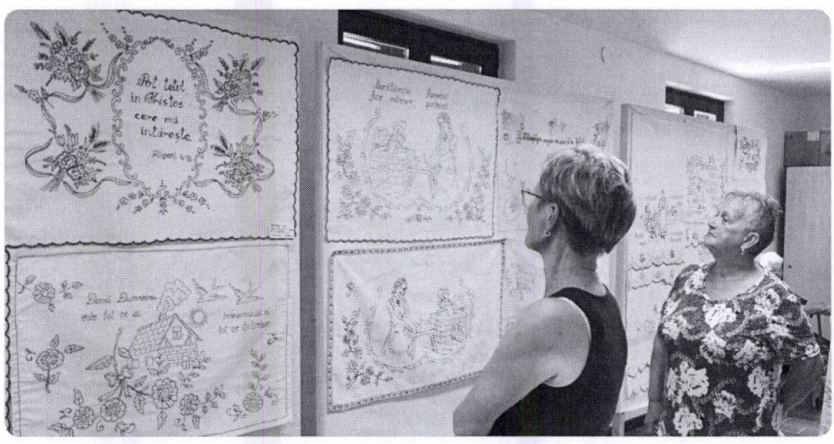

Expoziție de păretare la Timișoara – 2023

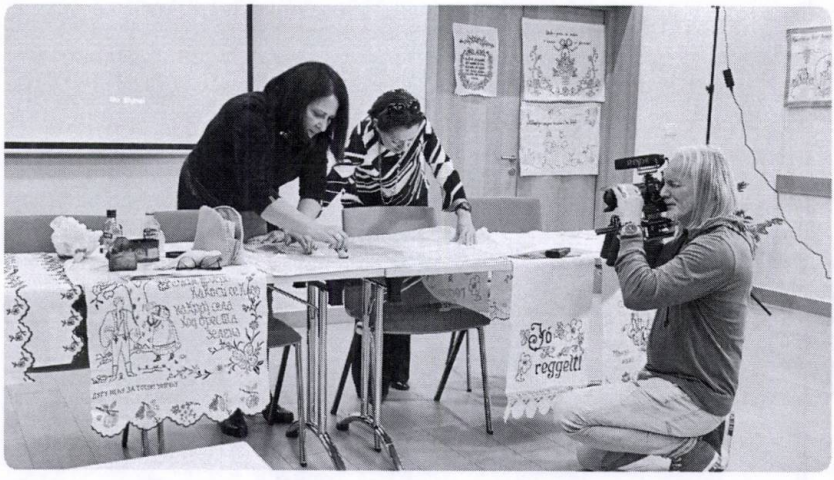

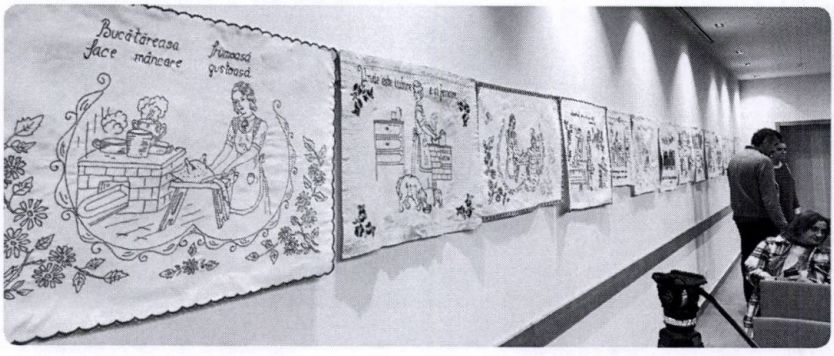

Jó reggelt!

ДОБРО ЈУТРО!
Знаш деверо
Како си се клео
на крај села
Код бреста
зелена

Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból/ Cartea de bucate din 1680, a Annei Bornemisza/, ediție îngrijită de Dr. Elemér Lakó, Editura Kriterion, București, 1983, 287 de pagini[1]

Conf. dr. Mihaela Bucin
Catedra de Limba și Literatura Română, Universitatea din Seghedin

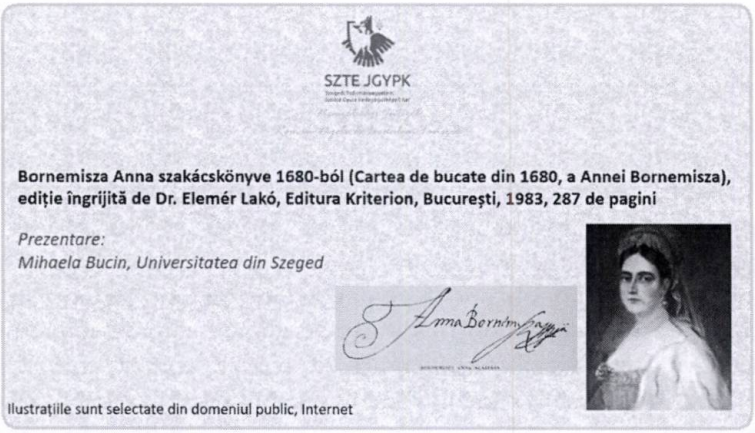

Încep prin a face câteva precizări în legătură cu numele Bornemisza, un cuvânt cu rezonanță interesantă. Este un nume de familie, provenit dintr-un substantiv comun, antonimul lui *borisza* – băutor de vin. Bornemisza înseamnă, așadar, *nebăutor de vin*, abstinent. Îl amintesc, în acest context al numelui neobișnuit, pe pastorul și episcopul luteran Péter Bornemisza (cunoscut și cu varianta latină a numelui, Abstemius – Abstinentul), care, între anii 1557-1563, a făcut studii în Germania, la Wittenberg, fiind discipolul lui Philipp Melanchthon. Tor Bornemissza a fost și numele unui epicop romano-catolic din Oradea, tot în secolul al XVI-lea. Numele Bornemissza este preluat și de alte familii din Transilvania, uneori cu ocazia înnobilării acestora. Probabil numele chiar face referire la o trăsătură de caracter asumată, anume aceea de a nu consuma vin în mod excesiv, foarte posibil și din motive confesionale.

Ca pe o curiozitate amintesc aici faptul să numele de familie Bornemisa e prezent și la români, un mai cunoscut purtător al său fiind Sebastian Bornemisa (n. 1890, Burjuc, Hunedoara – d. 16 1953, închisoarea Sighet), filolog, publicist și politician (membru în Partidul Național Român din Ungaria și Transilvania, apoi în partidul fascist numit Partidul Poporului), ministru secretar de stat în guvernul Octavian Goga și primar al Clujului în anii 1930.

1 Prezentare susținută în cadrul *The Scientific Conference of the Research Center for Heritage and Cultural Anthropology (RHeA) Mediating differences through food memory: Several approaches on Regional Cultural Identity*, 5 edition, Timișoara, 30 June 2023, West University.

Sebastian Bornemisa
(1890 - 1953)

Absolvent al Facultății de Litere a Universității din Budapesta, Sebastian Bornemisa a trăit și activat în Orăștie, Cluj și București. Ca publicist a debutat în „Foaia interesantă", supliment al ziarului „Libertatea" care a apărut la Orăștie între anii 1902-1941, având-l ca redactor pe Ioan Moța... În 1950 a fost arestat de regimul comunist și întemnițat la Sighetu Marmației, unde a murit în vara anului 1953. (Wikipedia)

Să ne întoarcem însă la autoarea colecției de rețete: Anna Bornemissza vine dintr-o familie bihoreană la origini, de confesiune reformată calvină. S-a născut în jurul anului 1630, locul nașterii ar putea fi Ineu. Tatăl său a fost căpitanul Pál Bornemisza, iar mama sa a fost Anna Kendeffy, urmașă a unei familii nobile de origine română (Cândea), de confesiune calvină. Și-a petrecut anii copilăriei la Ineu și la Muncaci, azi în Ucraina. Anna Bornemisza a devenit soția lui Mihály I Apafi, principele Transilvaniei, căsătoria lor având loc în 1653. Bărbatul avea atunci 21 de ani, iar Anna să fi avut în jur de 26, o diferență de vârstă mai neobișnuită pentru acele vremuri. Au avut însă o relație afectuoasă, ca soți. Anna a avut pentru Mihai o dragoste constantă, devenită maternă în ultima perioadă a vieții. Însă cea mai mare dovadă a devotamentului față de soțul său a fost faptul că a adunat uriașa sumă de 12 mii de taleri pentru a-l răscumpăra pe acesta din prizonierat – căci Mihai, în urma unei expediții militare în Polonia, căzuse prizonier al Hanului tătarilor și fusese dus în Crimeea, unde a petrecut 3 ani. Principele maghiar a lăsat aceste rânduri despre moartea soției sale: „la 5 august 1688, seara spre ora 10, în Dumbrăveni, spre supărarea mea de nemângâiat, Dumnezeu a chemat-o la Sine pe iubita mea soție, care mi-a fost tovarășă în toate problemele și amărăciunile."

Mihail I Apafi I / I. Apafi Mihály (1632 – 1690), principele Transilvaniei între 1661-1690.

Există documente pe baza cărora putem urmări relațiile principesei cu boieri din Țara Românească și Moldova. Există și titluri nobiliare acordate de principesă românilor din Ardeal precum și dovezi ale inițiativei pe care aceasta o are pentru școlarizarea copiilor români și în limba lor maternă, continând-o astfel pe principesa Lorántffy Zsuzsanna.

Sigiliul actului prin care ANNA BORNEMISZA, PRINCIPESA TRANSILVANIEI, RIDICĂ ÎN CINUL BOIERESC PE DUMITRU GREAVUL, PE FRAȚII SĂI MAI MICI DOBRIN, RADU ȘI ALDEA, PRECUM ȘI PE URMAȘII LOR BĂRBĂTEȘTI, DIMPREUNĂ CU CASA ȘI MOȘIA LOR DIN COMUNA LISA, JUD. FĂGĂRAȘ (Originalul în proprietatea d-lui Gh. Greavul, Făgăraș. Copie fotografică în arhiva Institutului de Istorie Națională, Cluj).

Potrivit unor descrieri ale vremurilor și ale personajelor din Ardealul sfârșitului anilor 1600, principele Mihály I Apafi era un om cumsecade, îi plăcea mult să citească, avea și pasiunea de a drege orologii, dar îi lipseau hărnicia și determinarea pe care le regăsim la soția sa. În plus, lui în nici un caz nu i s-ar fi potrivit numele Bornemissza, fiindcă tare îi plăcea să bea vin!

În *Curierul de Iassi*, din 18 octombrie 1874, găsim un *Raport despre misiunea științifică în Transilvania, presintat domnului ministru al instrucțiunei publice, la 28 August 1874.* Printre documentele achiziționate cu ocazia acestei misiuni, sunt și câteva referitoare la Anna Bornemisza.

1662.

Ună scrisoare autografă din Bucureşti, în limba maghiară, de la Maria Sturza către principesa transilvană Anna Bornemisza, pe care o numeşte: „vicina et soror nobis charissima."

Colecţiunea Ms. Kemény.

Un act despre Ştefan Basaraba, nobil din ţara Haţegului.

Tot acolo.

Se mai adaóga la cele doue carti manuscrise ínca si suplic'a din 1684 a locuitoriloru romani de confesiunea protestanta din orasiulu Dev'a, in care comunitatea bisericésca róga pe principes'a Anna Bornemisza, soci'a principelui betranu Michailu Apafy, cà dupace Mari'a Sa le luase pe pop'a loru care sciá bine romanesce, pentru curtea Marirei Sale, acuma ei au remasu fara popa care se le scia predica romanesce, deci romanii din Dev'a róga pe Dómn'a, cà daca le luà pe pop'a loru, sè se indure a mijlocí cá se li se dea unu altu parochu, care se cunósca totu asia de bine limb'a romana. Copi'a exacta luata dupa originalu.

***Despre documentele relative mai alesu la istoria bisericescă a Românilor. Din siedinti'a publica a Academiei române tinuta in1/13 Aprilie 1888 /* (*din ziarul *Transilvania*).**

Și totuși, în monetăria din cetatea Făgărașului, la inițiativa Principelui Mihály I Apafi, a fost bătută o impresionantă serie de monede de aur, inedită pentru Europa vremii, dar și pentru cea din prezent, cuprinzând cele mai mari și mai grele piese de aur, emise până la sfârșitul secolului al XX-lea. În colecțiile Cabinetului Numismatic și Tezaurului Istoric al Muzeului Național de Istorie a României se păstrează una din cele mai valoroase monede din lume – piesa de 100 de ducați, emisă în atelierul monetar de la Cetatea Făgărașului, în 1676.

SPLENDOR OPES AVRVM MVNDI MIHI NVLLA VOLVPTAS – QVIN PVTO PRO CHRISTO HAEC OMNIA DAMNA MEO (Strălucirea tuturor comorilor de aur din lume nu îmi face nici o plăcere – Mă tem că acestea dăunează Christosului Meu [Mântuirii mele]) - parte din legenda de avers a monedei de 100 de ducați a lui Mihail Apafi, din 1677.

Anna Bornemisza a locuit în cetatea Făgărașului timp de 25 de ani, până la moarte. În ultima parte a vieții, sănătatea i-a slăbit, i s-au amplificat tulburările psihice de care suferea, anumite fobii, ca teama de vrăjitoare și de insecte, a ajuns la demență și s-a stins inconștientă, înainte de a împlini 60 de ani. Monumentul său funerar se află astăzi în biserica reformată din Cluj. Cuplul princiar a avut 14 copii, însă a rămas în viață unul singur, viitorul principe Mihaly II Apafi.

Caietul din colecția DOMNIȚE, cu portretul regândit al principesei Bornemisza Anna. Din colecția creată de Vass József pentru Castel în Transilvania Shop.

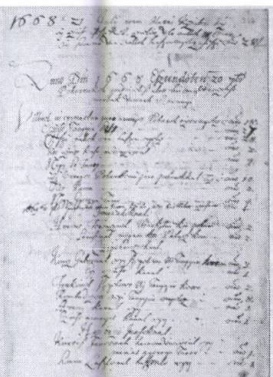

Filă din Jurnalul gospădăresc ținut de Anna Bornemisza între 1667–1672 (azi păstrat la Cluj)

Anna Bornemisza ne-a lăsat un adevărat model de administrare a unui domeniu nobiliar, fiind o stăpână vigilentă, chibzuită și inteligentă. A avut o adevărată pasiune pentru gospodărirea eficientă a averii ca și pentru notarea și gestionarea minuțioasă a fiecărui element pecuniar legat de proprietățile sale, după cum dovedesc registrele de contabilitate și jurnalele de evenimente și cheltuieli, pe care le-a ținut cu minuțiozitate.

Acest cuplul princiar care a condus Transilvania, la sfârșitul secolului al XVII-lea, a deținut și o bibliotecă. Colecția de carte, de care s-a ocupat mai ales principesa, se afla în castelul princiar de la Iernut. Au rămas în documente numele a trei persoane, intendenți ai proprietății, care au primit, pe rând, sarcina să se ocupe de bibliotecă, de ordinea volumelor, de noile achiziții, de numerele de inventar, am spune azi că au fost bibliotecari, începând din anul 1671. O caracteristică interesantă a acestei colecții de carte este faptul că volumelele din biblioteca de la Iernut, care poartă toate semnătura olografă a Annei Bornemisza pe prima pagină, sunt în limba maghiară, în afară

de trei, care sunt în latinește. Acest lucru are legătură cu mentalitatea influențată de confesiunea reformată calvină a principesei, care favoriza astfel limba "națională", în timp ce biblioteci de factură catolică, precum cea de la Alba Iulia, cuprindeau multe volume în latină și germană.

Castelul din Iernut, gravură din 1887
Aici s-a aflat biblioteca principesei Anna Bornemisza

La numărul 49 din inventarul bibliotecii din castelul princiar de la Iernut, găsim înregistrată *egy szakáts könyv* – adică *o carte de bucătar*. Volumul este însă înregistrat înainte de 1680, și anume în 1673, deci nu poate fi vorba de cartea de bucate care face subiectul principal al acestei prezentări, ci de una mai veche, poate o ediție germană a unei lucrări despre care vom vorbi imediat.

Cu temă gastronomică trebuie să fie și lucrarea înscrisă în inventarul bibliotecii, la numărul 57: *Edgy Lictariomokrul irt könyv: in quarto, megyszin tábláju*. Adică *o carte despre lictaruri, adică dulcețuri, gemuri, compoturi, format in quarto, cu copertă vișinie*. Inventarul bibliotecii se oprește la anul 1675 și la 103 volume, astfel încât manuscrisul cu rețete din 1680 nu este cuprins în listă.

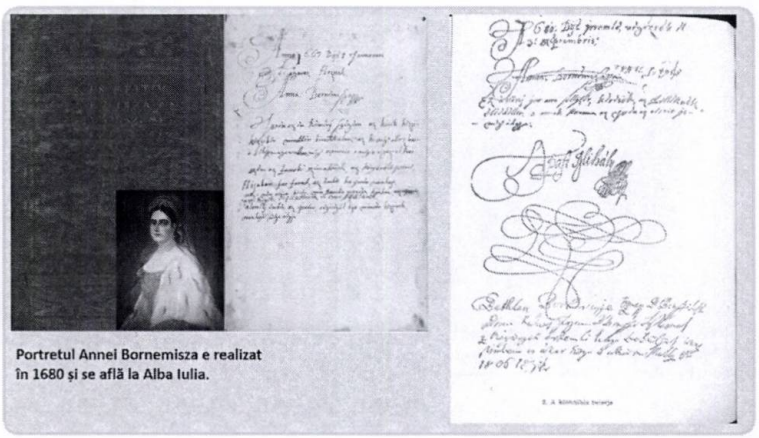

Portretul Annei Bornemisza e realizat în 1680 și se află la Alba Iulia.

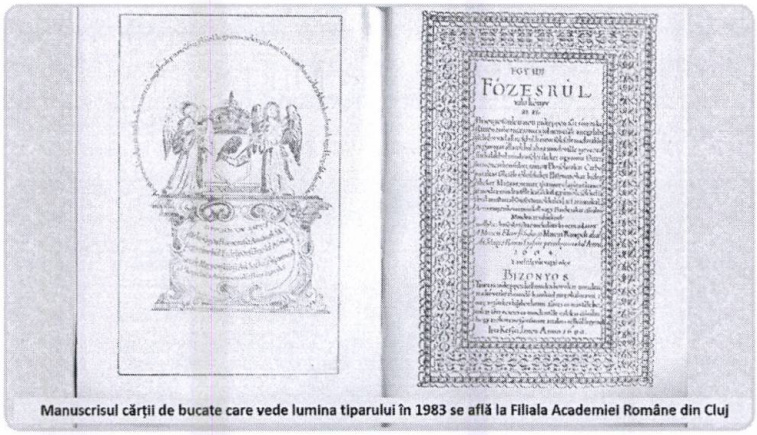

Manuscrisul cărții de bucate care vede lumina tiparului în 1983 se află la Filiala Academiei Române din Cluj

Manuscrisul cu rețete care a fost publicat în 1983, la editura Kriterion, din București, a ajuns până în zilele noastre prin grija descendenților, direcți sau prin alianță ai familiei: fiul Annei Borneissza, Mihály II Apafi s-a căsătorit cu Kata Bethlen, și nu au avut copii. Familia Bethlen a moștenit manuscrisul cu rețete, care a trecut de la generație la generație, iar în 1806, ajunge în biblioteca Colegiului Reformat din Cluj. Pe pagina din interiorul manuscrisului, după copertă, se poate vedea o recomandare scrisă de principesă, care are urmőtoarea traducere: „1680 Dye 3 septembris am scris. Anna Bornemisza. Această rugăciune este mai întâi pentru cei care caută hrană pentru sufletul lor, iar Dumnezeu le va da și hrana trupului după aceea". Semnătura lui Mihály Apafi se află la mijlocul paginii, iar în partea de jos, semnături și dedicații ale proprietarilor ulteriori ai manuscrisului.

Deși pe foaia de titlu a volumului tipărit în 1983, apare numele pricipesei, autoarea nu este aceasta! Manuscrisul cu rețete nu a fost scris de Anna Bornemisza și nici nu conține rețetele ei sau ale bucătarilor ei. Nu avem vreun indiciu că Anna Bornemisza ar fi preparat sau ar fi mâncat vreun meniu descris în această colecție. Pe ea, o interesa altceva: cartea! Manuscrisul este, de fapt, o traducere în limba maghiară a ediției din 1604 a lucrării lui Marx Rumpolt, *Ein new kochbuch*. Volumul *Carte nouă de bucate* are subtitlul: *Aceasta este o descriere detaliată a modului în care să mănânci corect și bine/ nu*

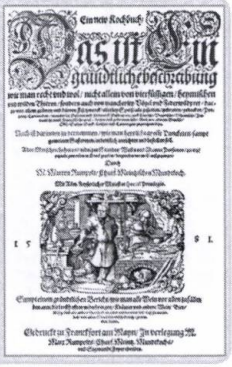
Bucătar în imperiul său. Ilustrație de Jost Amman pe pagina de titlu a cărții de bucate a lui Marx Rumpold, apărută anul 1581, a cărei ediție din 1604 e tradusă în maghiară pentru principesa Anna Bornemissza, în anul 1680.

numai feluri din animale cu patru picioare/ domestice și sălbatice/ ci și din multe păsări și vânat cu pene/ pe lângă toți peștii cruzi și uscați/ tot felul de alimente/ fierte / prăjite/ înăbușite/ coapte/ Paste, lucruri umplute, de fel german/ maghiar/ spaniol/ italian și francez/ pe care un bucătar ar trebui să le gătească.

Marx Rumpolt a fost bucătar la curțile a doi prinți-electori germani, și potrivit propriei sale declarații consemnate în cartea de bucate pe care o alcătuiește, provenea din Valahia mică, adică din Oltenia și, înainte de a ajunge bucătar la curtea principelui elector de Mainz, slujise „la multe curți de domni", în bucătării din medii săsești și imperiale – astfel, în 1568, fusese majordom la curtea arhiducelui Ferdinand de Austria, ajungând să cunoască specialități culinare din cele mai diverse regiuni, cum ar fi cele din bucătăria Boemiei sau a Ungariei. Lucrarea, bineînnțeles, era destinată bucătăriilor aristocratice; meniurile constau în până la treizeci de feluri de mâncare ale căror componente sunt costisitoare, greu de procurat și adesea nepotrivite pentru oamenii de rând. Cuprinde și rețete despre care Rumpolt specifică faptul că sunt ungurești și se poate ca tocmai acest lucru să o fi determinat pe principesa de la Făgăraș să dorească o traducere în maghiară a manualului lui Rumpolt, care e, de fapt, mult mai complex decât o simplă carte de bucate.

Lucrarea lui Rumpolt includea 2000 de rețete și 150 de xilogravuri realizare de Jost Amman. Lucrarea a fost tradusă în maghiară, la cererea principesei Bornemisza, de secretarul acesteia, János Keszei. Numărul de rețete traduse este la fel de mare ca în volumul original, Keszei chiar mai adăugă câteva, iar ultimul capitol este despre lictaruri și confeturi făcute cu zahăr de trestie.

Secretarul principesei nu a avut cum să preia în manuscrisul său gravurile profesioniste ale elveținului Jost Amman, așa că a încercat să facă el însuși niște desene, dar nici cu toată bunăvoința nu le putem acorda vreo valoare estetică.

• Bucătari ardeleni din secolul al XVI-lea. Desene de János Keszei în manuscrisul cărții de bucate a principesei Anna Bornemissza din 1680

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, transformarea obiceiurilor alimentare se accelerează și pentru sfera nobiliară a țărilor din estul Europei, deci și în Transilvania. Noile feluri de animale comestibile, fructe și legume din Lumea nouă, precum curcanii, cartoful, ardeiul, își croiau drum spre Carpați, mirodeniile din Orient erau tot mai căutate. Un mod nou de a servi mâncarea și de a mânca, noi ingrediente, noi moduri de preparare a hranei, condimente exotice, apariția funcției de decorare a mesei și a etichetei sunt adoptate și de clasele superioare ale acestei zone europene.

Descrierile rețetelor, ale meniurilor și ale etichetei germane îl fac pe aristocratul catolic secui Apor Péter, care vedea ca deplasată aplecarea principesei protestante spre modelul occidental, să afirme cu cinism: „nici c-om mai putea înghiți mâncărurile înaintașilor noștri, de n-om avea carte de bucate nemțească...".

Traducerea manualului de bucătărit al lui Rumpold poate fi considerată un act de cultură la acea vreme, deoarece lucrarea e mult mai mult decât o descriere a alimentelor și a băuturilor. Oferă lecții despre conducerea unei gospodării, despre organizarea de evenimente în viața socială, despre managementul economic. În prima parte a cărții sunt sfaturi utile cu privire la selectarea personalului și la organizarea petrecerilor. Urmează apoi mai multe modele de meniuri ale unor dineuri festive. Fiecare cuprinde felul unu, doi și trei, iar fiecare fel are cel puțin zece componente. Felurile unu, doi și trei nu sunt însă ceea ce înțelegem noi astăzi, adică antreuri, supă, un fel principal consistent și desert, ci trei serii de preparate luxuriante, din tot felul de ingrediente.

Meniurile sunt structurate în funcție de următoarele situații: ospeție imperială sau la un principe, în zi obișnuită sau în zi de post, la dejun sau la cină.

Spicuiesc dintr-unul din meniurile de dejun imperial:

La primul fel se aduce:
Carne fiartă de vită, caldă.
Carne de vită fiartă în apă cu sare, rece.
apoi carne de berbec.
Un clapon în suc propriu, cu rădăcină de pătrunjel, pe care se presară floare de nucșoară și piper.
Friptură de vacă presărată cu parmezan, tăiată felii bine prăjite dedesubt.
7. un blazon de căprioară cu sos gros de migdale
8. Un clapon prăjit cu supă dulce sau zeamă de fructe,
9. o caprină.
10. o plăcintă în straturi sau cu umplutură unguresacă.
11. o friptură de vițel cu usturoi.
12. un curcan fript, uscat și cald.
13. găină prăjită, caldă.
14. ciolan din spate cu șorici, cald, cu zeamă acră.
15. fazan fript, cu sos dulce, pregătit cu portocale.
16. Potârniche cu zeamă acră de lămâie, servită bine încălzită.

17. Pateu spaniol din piept de găină.
18. Un mansonblank / aceasta e o mâncare spaniolă – nu am depistat ce poate fi.
19. Pui de găină cu sos galben, specialitate ungurească,
20. Un purcel fript.
21. un sfert de ceafă de vițel friptă
25. paste umplute cu gogoșele din rinichi de vițel,
26. Mazăre albă.
La felul doi al dejunului din zilele în care se mănâncă carne se aduce la masă
1Varză italiană și morcovi cu carne de miel,
2. O gâscă friptă pe lapte de gâscă ??? poate ouă
3. Friptură de porc cu ceapă roșie
4. Carne de ied pregătită cu sos dulce, galben.
5. Compoziție din aluat, umplut cu mere, pe care o numesc tort sau căptușită.
6. Iepure de mare prăjit
7. Pateu englezesc
8. Pateu rece de cerb
9. Coleașă scumpă, frumos rumenită
11. Pateu cald de plămân prăjit.
12. Carne de mistreț cu sos negru și migdale.
15. Privighetori prăjite
Pârjoale din ieruncă
Măsline, portocale, capere, felii de lămâie cu miere de trestie.
Felul al treilea fructe pentru zilele în care se mănâncă carne:
Marțipan din migdale,
Confeturi din mere
Pere fierte și rumenite
Gogoșele de marțipan
Plăcintă care se întinde
Zeamă de gutui
Lictar de gutui
Migdale, alune, anason, coriandru, scorțișoară cuișoare, ghimber, castane vopsite în culori, toate tăvălite în miere de trestie. – Pentru zahăr, de vede nu era încă termen la 1680, nu apare cuvântul cukor.
Tort de migdale
Un cap de vițel din miere de trestie.
Sfârșitul dejunului imperal.

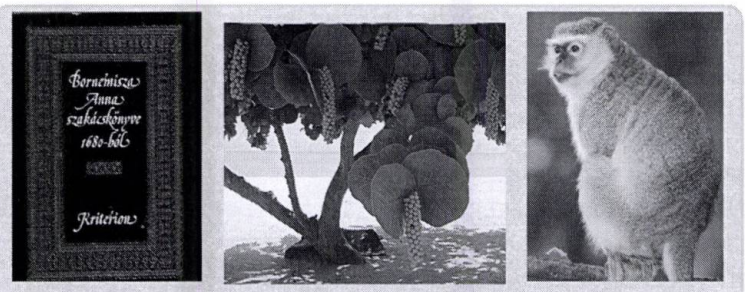

„Șaisprezece feluri de mâncare din cercopitec - Cercopitec fript

Trebuie fript la fel ca purcelul, fiindcă e gras. Apoi umple-l cu mere, cu pere, cu slănină, cu struguri-de-mare negri (Coccoloba uvifera), apoi rumenește-l îndelung. Dă-l la masă cald."

Rețetele alcătuiesc cea mai consistentă parte a lucrării iar autorul specifică proveniența acestora: maghiară, germană, italiană, spaniolă, franceză, engleză. Cele mai multe rețete sunt pe bază de carne: de la animale cu patru picioare, la păsări de curte și alte zburătoare, până la pești.

Secretarul principesei a făcut față satisfăcător la traducerea în timp scurt – opt luni – a acestei cărți de bucate. Totuși, János Keszei nu reușește să găsească corespondentul maghiar al unor denumiri, mai ales de pești, de aceea nu are de ales și pătrează termenii germani. Numele acestor pești au fost ulterior identificate și traduse în limba maghiară la sfârșitul secolului 19, de zoologul Ottó Herman, bun vorbitor al ambelor limbi.

Sper că această prezentare vă va stârni interesul pentru istoria culturii medievale din Transilvania și vom fi împreună nerăbdători să vedem când va apărea în română cartea de bucate a Annei Bornemisza.

„Sfârșitul continuu" în lirica bacoviană – simbolism și mitologie în poezia *Lacustră*

Lector dr. Iudit Călinescu
Catedra de Limba și Literatura Română,
Universitatea din Seghedin / Institutul Limbii Române, București

Lacustră
de George Bacovia

De-atâtea nopți aud plouând,
Aud materia plângând..
Sunt singur, și mă duce un gând
Spre locuințele lacustre.

Și parcă dorm pe scânduri ude,
În spate mă izbește-un val --
Tresar prin somn și mi se pare
Că n-am tras podul de la mal.

Un gol istoric se întinde,
Pe-același vremuri mă găsesc...
Și simt cum de atâta ploaie
Pilonii grei se prăbușesc.

De-atâtea nopți aud plouând,
Tot tresărind, tot așteptând..
Sunt singur, și mă duce-un gând
Spre locuințele lacustre.

(din volumul Plumb, 1916)

Locuințe lacustre

George Bacovia reprezintă un moment important pentru literatura română modernă și un punct de referință în manifestarea simbolismului românesc. El rămâne un autor canonic, studiat atât în școlile din România cât și în școlile românești din Ungaria, analizarea operei bacoviene rămânând și astăzi un subiect obligatoriu al probei de bacalaureat la disciplina Limba și Literatura Română, în ambele țări. Din toate aceste motive am considerat utilă, atât pentru studenții și elevii români din Ungaria dar și pentru toți cititorii revistei *Conviețuirea*, publicarea unei analize literare a unei capodopere a liricii bacoviene, poezia *Lacustră*, o analiză care se apleacă îndeosebi asupra descifrării poeziei dintr-o perspectivă mitologică și simbolică.

„A scrie despre Bacovia înseamnă a scrie despre durere, modestie, injustiție, complexe

și obsesii"[1], afirma Ion Caraion, în *Bacovia – sfârșitul continuu*. Tot el spunea că poetul este un frenetic și un prizonier al obsesiilor sumbre, cum ar fi moartea, izolarea, singurătatea și dezagregarea materiei sub imperiul ploii, al apei ucigătoare,: „El năpârlește într-o moarte neîntreruptă. Sfârșitul continuu. Te duci și vii, fără să pleci și fără să stai [...] Neîntreruptul plâns. Tresărirea continuă"[2]. Sau, după cum mărturisește poetul, folosind un *gerunziu al eternității*, „Tot tresărind, tot așteptând"...[3].

În majoritatea versurilor sale, Bacovia a creat o atmosferă de o copleșitoare dezolare, în care domină toamna, anotimpul ploilor putrede[4], iar iarna devine și ea un simbol al morții și al dezagregării materiei, apa transformată în ninsoare devenind un giulgiu care acoperă durerea lumii. Pentru Perpessicius, Bacovia era un poet „al nevrozelor preistorice și provinciale"[5], poezia lui Bacovia fremătând cu fiecare vers, senzație perfect exprimată și în poezia *Lacustră*: un gol istoric se umple și cititorul retrăiește, alături de poet, vremea așezărilor lacustre, cu pilaștri de lemn, troznind sub greutatea ploilor nesfârșite[6].

S-a spus despre Bacovia că este un simbolist de un tip aparte, nu un simbolist pur, ci unul „primitiv"[7], în sensul renunțării la procedeele sofisticate, rafinate ale curentului simbolist și ale cultivării unui limbaj realist, prin care poetul a încercat o depoetizare a lirismului[8]. Poezia bacoviană nu realizează doar un inventar obiectiv al lucrurilor, ele sunt personalizate prin intensa trăire a autorului. Între lumea reală, fragmentară și dizarmonică și eul alienat, atomizat, există o certă corespondență. Soluția acestei dezagregări sufletești nu mai e văzută în evaziune în ireal sau tentația trenscendenței, poetul preferându-i o asumare deplină a situației de damnat. Senzația de „gol istoric", de neant, nu-i lasă poetului nici o cale de refugiu, de mântuire[9].

Apărută în volumul său de debut, *Plumb* (1916), poezia *Lacustră* exprimă aceleași obsesii care apar constant în lirica sa, cele ale unui eu liric apăsat de o singurătate și de o disperare difuză. Poetul are senzația că universul, în imensitatea lui strivitoare, îi abolește făptura, sentimentele, individualitatea, amputându-i identitatea, dizolvată într-o realitate precară[10], apa devenind în această poezie un simbol al morții, al trecerii inevitabile a timpului, care duce la dezagregarea materiei dar și a spiritului artistului.

În mitologie, *apa* este considerată un element fundamental, alături de *aer, foc* și *pământ*. Semnificațiile simbolice ale apei pot fi reduse la trei teme dominante: origine a vieții, mijloc de purificare, centru de regenerescență – ce pot fi regăsite în cele mai vechi mitologii, ele formând combinații imaginare dintre cele mai variate. Apa originară conține sămânța primordială, toate semnele unei dezvoltări viitoare, dar și toate amenințările de resorbție[11].

1 Ion Caraion, Bacovia – *sfârșitul continuu*, București, Editura Carte Românească, 1977, p. 149.
2 *Ibidem* p. 155-156.
3 George Bacovia, *Plumb*, Chișinău, Editura Litera, 2001, p. 37.
4 Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Chișinău, Editura Litera, 1998, p. 140.
5 Perpessiciuss, *Opere, Mențiuni critice*, vol. IV, București, Editura Minerva, 1971, p. 274.
6 *Ibidem*, p. 275.
7 Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei*, București, Editura Pentru Literatură, 1968, p. 20.
8 Iulian Boldea, *Simbolism, modernism, tradiționalism, avangardă*, Brașov, Editura Aula, 2002, p. 61.
9 *Ibidem*, p. 63.
10 *Ibidem*, p. 70.
11 Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, București, Editura Artemis, 1993, p. 107.

Aceste semnificații se regăsesc și în poezia bacoviană analizată: *„plânsul materiei"* trebuie înțeles ca o modalitate de reprezentare a substratului profund al lumii, *o realitate originară*, ce-și dezvăluie identitatea cu sine și, în același timp, transpunerea în diverse modalități ale ființării. E așadar un *plâns metafizic*, o suferință a materiei ce-și dezvăluie precaritatea și disoluția sub imperiul ploii, al apei. Spre deosebire de romantici, pentru care apa avea rol benefic, purificator, Bacovia învestește elemenul acvatic cu o *forță malefică*, cu însemne destructive, dezagregante. Universul întreg e amenințat de dispariție, lumea se găsește într-un vădit declin, iar materia își surpă tot mai clar formele, organizarea, starea firească[12].

Ființa poetului este amenințată de dispariție: „Chemări de dispariție mă sorb"[13], fiind supusă unei tot mai accentuate crize de comunicare – cu sine și cu lumea exterioară. Singurătatea și izolarea poetului aduc cu sine impresia unui timp imemorial, lipsit, ca și spațiul acvatic, de repere sigure, liniștitoare. „Locuințele lacustre" simbolizează și mai mult singurătatea și izolarea poetului. Umiditatea și acvaticul sunt atotprezente, sugerând dizolvarea ființei sub imperiul apei destructive, lichefierea formelor stabile, extincția sub semnul ploii terorizante[14]. Umiditatea ia la Bacovia aspecte infernale, observându-se o adevărată teroare simțită față de apa tristă și ostilă, care contaminează totul. În poezia *Lacustră* poetul are o halucinație a unui suprem diluviu ce izbește cu valuri de apă pe cel adormit[15], acesta nefiind altcineva decât poetul însuși.

Ca element fundamental, nu trebuie uitat faptul că apa poate avea și conotații malefice, ea putând deveni distrugătoarea lumii. *Potopul universal* apare în aproape toate mitologiile, ca modalitate prin care se distruge dar, în același timp, se și purifică lumea. El nu reprezintă o distrugere completă, ci este pus sub semnul renovării, regenerării ciclurilor vieții. Ploaia cerească e însă și un simbol al spiritualizării; ea reprezintă efortul pentru reconstruirea valorilor banalizate, căci apa nu e doar haos și dezordine, ci și stihia regenerării, garanția reapariției unei noi lumi[16].

În acest sens, poezia bacoviană se poate simți ca o dorință de moarte și purificare spirituală a poetului care nu mai suportă realitatea bolnavă a lumii, simțind că trebuie să treacă în alta pentru a putea supraviețui. „Podul" care îl lega de umanitate rămâne însă în urma lui, în somn, un somn devenit coșmar ce întreține angoasa. Însă acest lucru poate însemna și faptul că poetul este conștient de propria sa umanitate, de faptul că nu o poate arunca, pentru a se izola și a se trezi în altă lume, umanitatea sa fiind „podul" care îl va reține mereu din evadarea totală: „Tresar prin somn și mi se pare/ Că n-am tras podul de la mal"[17].

Podul reprezintă în mitologie legătura între două spații sacrale sau între două lumi contingente, dar valorificate în mod diferit. E un component al drumului simbolic și, totodată, un obstacol în calea drumețului. Podul miraculos din basme, construit într-o singură noapte din metale și pietre prețioase, cu păsări și pomi de tot felul, se referă nu atât la un pod orizontal, ci la unul care leagă cerul și pământul, izomorf „Pomului

12 Iulian Boldea, op. cit., p. 70.
13 George Bacovia, op. cit., p. 36.
14 Iulian Boldea, op. cit., p. 71.
15 George Călinescu, *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, Craiova, Editura Vlad &Vlad, 1993, p. 628.
16 Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Vox, 2007, p. 338.
17 George Bacovia, op. cit., p. 36.

vieții". In credințele românilor, *podurile morților* se numesc lucrurile de pomană, ce se dau în timpul cât mortul este dus la groapă; ele sunt un fel de răscumpărare pe care va trebui s-o plătească sufletul trecând prin „vămile văzduhului" (porți, poduri pe drumul în lumea de dincolo)[18]. Pentru Bacovia, podul reprezintă astfel legătura dintre lumea interioară, spirituală și lumea exterioară, degradată spiritual.

S-ar părea că, pentru Bacovia, *materia plânge*, presimțindu-și „sfârșitul continuu", după cum îl numea Ion Caraion. Apăsarea ploii (similară cu aceea a plumbului) aruncă omul actual în *golul preistoric*. Fixată în subconștient, teroarea de umed aduce coșmarul. Sub povara apei, stâlpii lumii se rup, provocându-i prăbușirea. „Golul istoric" sugerează ieșirea din timp, atemporalitatea metafizică a situării ființei umane în univers. Omul bacovian e iremediabil singur, e în fond *un arhetip al umanului* dintotdeauna și de pretutindeni, rupt de orice relaționare socială și de orice determinare istorică. Imaginea adăpostului lacustru ne duce cu gândul și la ipoteza unei continue căderi a ființei spre neant, în neantul apelor, dar și în cel interior. Disoluției materiei îi corespunde, în acest fel, o dezagregare a ființei, amenințată în chiar structura ei intimă, de o natură incontrolabilă, demonică[19]. E vorba de un triumf al materiei în fața dimensiunii metafizice, aceasta deoarece starea de angoasă și nesiguranță a eului liric reiese din imposibilitatea adaptării la structurile umane, acest lucru explicând persistența simbolului existențial al perisabilității umane dar și, uneori, al aspirației latente sau revoltate[20].

În concluzie, trebuie punctat faptul că Bacovia excelează, în poezia *Lacustră*, prin capacitatea de a sugera stări sufletești extreme, de un mare impact ontologic și emoțional, cu ajutorul senzațiilor, notate pregnant. Sentimentul precarității ființei, al perisabilității ei în contextul universului, e notat prin spectacolul unei materii instabile, perpetuu fluctuante, în cadrul căreia ***apa*** e simbolul eroziunii, inconsistenței, evanescenței. *Lacustră* este o poezie a singurătății esențiale a omului într-un univers ostil, lipsit de raționalitate, absurd, ce nu răspunde chemărilor sale, un univers alienat, în care omul nu se regăsește pe sine, nu-și poate afla adevărata identitate interioară, structura sa lăuntrică autentică[21].

Nu putem încheia însă această analiză fără un scurt excurs prin cele mai importante afirmații critice, legate de acest poet simbolist român și de semnificațiile profunde ale poeziei sale. Nicolae Manolescu susține că, dintre poeții români, Bacovia este singurul care a coborât în Infern. Vedeniile aduse la suprafață sunt, la lumina zilei, stranii și tulburătoare[22]. Materia însăși împrumută plânsul poetului[23]: „De-atâtea nopți aud plouând, aud materia plângând"[24]. Însă „omul care s-a coborât în Infern"[25] și căruia întunericul i-a ars ochii, nu poate simți o disperare oarecare: durerea lui poate fi atribuită întregului univers, „un plânset universal"[26]. Iar în opinia lui Cornel Ungureanu opera bacoviană conține așa-numitele „cuvinte – cheie", simboluri, stări, care ajută la

18 Ivan Evseev, op. cit., p. 333.
19 Iulian Boldea, op. cit., p. 71.
20 *Ibidem*, p. 72.
21 *Ibidem*.
22 Nicolae Manolescu, op. cit., p. 20.
23 *Ibidem*, p. 22.
24 George Bacovia, op. cit., p. 36.
25 Nicolae Manolescu, *Poeți moderni*, Brașov, Editura Aula, 2003, p. 129.
26 *Ibidem*.

descifrarea poeziei[27]. Un astfel de cuvânt-cheie este, în poezia *Lacustră*, ***ploaia,*** simbolul apei, al dezagregării sale sufletești.

Cornel Ungureanu consideră că nu Bacovia creează poezia, ci poezia îl creează pe Bacovia. În urma poetului sunt veacuri ale cuvântului, în fața sa - imobilitatea lumii. Apare aici o antiteză: el, poetul, este condamnat la cuvânt, iar lumea se cufundă mereu în tăcere[28]. În adâncurile ontice ale ființei, Bacovia presimte o opoziție care, în timp, ia forma unei antinomii. Și, tot în timp, privată de atribute esențiale, comunicarea își găsește rezonanță doar în *lumea miturilor consacrate ale poeziei,* ale umbrei, ale însești existenței poetice, transcriindu-se pe sine ca *mit și mitologie*[29].

Pentru Nicolae Manolescu, Bacovia reprezintă punctul cel mai înalt al simbolismului românesc, cu o extraordinară influență asupra poeziei secolului XX, însă care implică un paradox: „poetul cu cel mai adânc ecou asupra poeziei române moderne este, izolat în strania lui frumusețe, inimitabil"[30]. Și nu putem încheia fără a aminti felul în care, atât de plastic și de năucitor, Ion Caraion creionează universul unic al operei bacoviene: „râsul și plânsul, starea planului înclinat, neîntrerupta agitație, obsesia morții, frica de viață [...], caseta cu tremure, vibrații, dârdâieli și alarme, așteptarea și neașteptarea, sarcasmul, renunțarea, nebunia"[31].

Surse bibliografice:

Bacovia, George, *Plumb*, Chișinău, Editura Litera, 2001.

Boldea, Iulian, *Simbolism, modernism, tradiționalism, avangardă*, Brașov, Editura Aula, 2002.

Caraion, Ion, *Bacovia – sfârșitul continuu*, București, Editura Carte Românească, 1977.

Călinescu, George, *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, Craiova, Editura Vlad &Vlad, 1993.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, Vol. I, București, Editura Artemis, 1993.

Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Vox, 2007.

Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, Chișinău, Editura Litera, 1998.

Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei*, București, Editura Pentru Literatură, 1968.

Manolescu, Nicolae, *Poeți moderni*, Brașov, Editura Aula, 2003.

Perpessiciuss, *Opere, Mențiuni critice*, vol. IV, București, Editura Minerva, 1971.

Ungureanu, Cornel, *Contextul operei*, București, Editura Cartea Românească, 1978.

Surse foto:

https://colectionaradecarti.ro/2020/03/16/lacustra-poezie-de-george-bacovia/

https://www.bzi.ro/poze/george-bacovia-si-poezia-lacustra-4373252?pic=2

27 Cornel Ungureanu, *Contextul operei*, București, Editura Cartea Românească, 1978, p. 128.
28 Cornel Ungureanu, op. cit., p. 128.
29 *Ibidem.*
30 Nicolae Manolescu, op. cit., p. 133.
31 Ion Caraion, op. cit., p. 51.

„Există un adevărat concurs al traducătorilor din opera lui Mihai Eminescu"

În dialog cu cercetătorul Dávid Gyula[1]

Dr. Gabriela Elekes
Redactor – Editura Didactică din Budapesta /
Referent de limba română - Biblioteca pentru Limbi Străine din Budapesta

Informații biografice:
Dávid Gyula (n. Árapatak, 13 aug. 1928)[2]

Dávid Gyula la Editura Kriterion în anii 1980
(Foto:Csomafáy Ferenc/Wikipedia)

- Critic literar, redactor și conducătorul redacției Editurii Kriterion, din Cluj între1970-1992, între 1993-2017 conducătorul Editurii Polis, din Cluj. Din 1980 membru în comisia de redactare a *României magyar irodalmi lexikon/Lexiconul literaturii maghiare din Ardeal*, iar din anul 1994, redactor șef al acestuia;
- Studii universitare la Universitatea Babeș Bolyai, specialitatea maghiară, închis pe motive politice, în anul 1957, reabilitat în anul 1969;
- Domeniu de cercetare: literatura maghiară a secolului 19, apoi istoria relațiilor literare româno-maghiare și cercetare literară,comparatistă, proza maghiară din România în perioada interbelică, iar mai nou, istoria editării cărților maghiare din România;
- **Autor al volumelor:** *Dunának, Oltnak egy a hangja/Dunărea și Oltul au un singur glas* (Buc., 1958); *Jókai. Emberek, tájak, élmények Jókai erdélyi tárgyú műveiben/Oameni, locuri impresii în operele de inspirație ardeleană ale lui Jókai.* (Cluj.,1971); *Találkozások. Tanulmányok a román–magyar irodalmi kapcsolatok múltjából/Întâlnire. Studii despre trecutul literar româno-maghiar,* Cluj,1976), *Erdélyi irodalom világirodalom* (tanulmányok, cikkek, jegyzetek/ *Literatura ardelenească-literatură universală* (studii, articole, însemnări, Miercurea Ciuc,

1 Interviul cu cercetătorul Dávid Gyula l-am realizat în februarie 2022 (nota autoarei).
2 României magyar irodalmi lexikon, vol. I A-F, Editura Kriterion, Bucuresti, 1981, p. 374-375, varianta digitală actualizată: kriterion.ro/glossary/david-gyula-1981-2019.

2000); *Írók, művek, műhelyek Erdélyben/Scriitori, opere, ateliere în Ardeal,* (Miercurea Ciuc, 2003); *1956 Erdélyben és ami utána következett/1956 în Ardeal și ceea ce a urmat* (Bp. 2016); *Elődök nyomában, kortársak közelében/Pe urmele predecesorilor, în preajma contemporanilor* (prelegeri, amintiri, studii, Cluj, 2018);

- **Coautor în volumele:** *Petőfi Erdélyben/ Petőfi în Ardeal* (împreună cu Mikó Imre. Buc., 1972, reeditat în 1999), precum și în manualele școlare: *A României magyar irodalom története.* manual pentru clasa a 12/a (împreună cu: Marosi Péter și Szász János București, 1977); Magyar irodalom, manual pentru clasa a 10-a. Deasemenea coautor la volumul *A XX. század magyar irodalma; României magyar irodalom/Literatura maghiară a secolului XX, literatura maghiară din România,* (împreună cu Láng Gusztáv și Szász János. București, 1979, reeditat în 1982); Autor al volumului *Kossuth Lajos és Erdély/Kossuth Lajos și Ardealul,* Cluj 2004;
- **Studii publicate în volume colective, pe tema tratată în lucrarea de față**: Avram P. Todor öröksége/Moștenirea lui Avram P. Todor, în volumul *Magyar-román filológiai tanulmányok/Studii de filologie maghiaro-române,* Budapesta, 1984, pp.263–286; *A magyar olvasó Eminescu-képe/Imaginea lui Eminescu în viziunea cititorului maghiar,* în volumul *Eminescu a magyar irodalomban* (vol. îngrijit de Mózes Huba. București, 1989. pp.425–431);
- **Studii** în: *Istoria și teoria comparatismului în România* (redactor Al. Dima, Ovidiu Papadima. București, 1972: *Contribuții ale comparatiștilor maghiari din România în perioada interbelică* (pp. 221–231.). *Contribuții ale comparatiștilor maghiari din România în perioada* 1944–1970, pp. 277–288;
- **Redactor a numeroase volume**, dintre care amintim volumele relevante pentru teza de față: *Eminescu Költeményei/Poeziile lui Eminescu,* Editura pentru Literatură, București 1966, ediția bibliofilă după Perpessicius, *Confluențe literare româno-maghiare,* Avram P. Todor, îngrijirea ediției, note și prefață David Gyula, Editura Kriterion, București, 1983, *României magyar irodalmi lexikon- Lexiconul literaturii maghiare din Ardeal,* (începând cu volumul III, este redactor șef, București-Cluj, între 1981–2010); precum și *Világirodalmi Kisenciklopédiai/Mica enciclopedie de literatură universală* vol. I-II. Bp. 1976, ediția a 2-a Bp. 1978);
- **Redactor** și al volumului *Petőfi în literatura română* 1849–1973, scris de Dorothea Sasu-Zimmermann, coordonator, prefață, București, 1980); *Itinerarii grafice de secol XIX. Transilvania văzută de Ludwig Rohbock,* redactor și prefața Cluj, 2009;
- **Traduceri din limba română în limba maghiară**: *Traian Șelmaru: Știri despre noua Chină/ Híradás az új Kínáról* (împreună cu Fáskerthy György, București, 1954); B.Șt.Delavrancea: Nuvele/Novellák és elbeszélések (București, 1955); Ștefan Bănulescu: *Férfipróbák telén* (București, 1968); traduce împreună cu Kántor Lajos Bevezetés az irodalom kritikába/Introducere în critica literară, de Adrian Marino: (București, 1979); Ioan Slavici, *A világ, amelyben éltem/Lumea în care am trăit,* pe lângă traducere, note și prefața, București, 1980); Romulus Cioflec: Örvényben, București, 1983);
- Autor al unui număr impresionant de articole și studii publicate în revistele maghiare din România și Ungaria, unele dintre acestea publicate și în reviste românești de renume, precum „România literară".

David Gyula și Gabriela Elekes în 2022

Interviul cu cercetătorul Dávid Gyula:

E.G.: – *Sfârșitul secolului 19 era o epocă frământată, așa cum dumneavoastră ați afirmat cu alt prilej, era numai în aparență o eră a „păcii fericite". Cu toate acestea, prima traducere a unui poem eminescian, în limba maghiară datează deja din 1885, sub semnătura lui Sándor József, iar prin Szőcs Géza avem în anul 1895, două studii în limba maghiară despre Eminescu. Încă din aceste prime studii Eminescu este comparat cu poetul Petőfi Sándor. Așa este perceptat Eminescu de către profesorul sibian, cunoscător și al limbii române. Putem considera că această comparație este o carte de vizită a poetului român la intrarea în literatura maghiară?*

D.Gy.: – Cred că Szőcs Géza a folosit această comparație mai mult ca un etalon pentru cititorul maghiar: așa cum Petőfi este recunoscut, ca cel mai mare, cel mai reprezentativ poet maghiar, aceasta putem afirma fără îndoială despre Eminescu pentru literatura română.

E.G.: – *Ce i-a atras pe maghiari în acest drum, devenit ulterior glorios, parcurs de Eminescu în conștiința literară maghiară?*

D.Gy: – Sándor József (1853-1945) a fost o personalitate eminentă a vieții culturale maghiare, secretar, apoi președinte al Societății Maghiare de Cultură din Transilvania (EMKE), fondată în anul 1885. Între cele Două Războaie Mondiale a fost membru în senatul român. S-a născut la București, ca fiul unui emigrant al Revoluției Maghiare din 1848, și-a făcut studiile elementare la București, apoi, ca student, s-a întors din nou în capitala României și a audiat în anii 1880-1881, între alții și pe Titu Maiorescu. Nu poate fi exclus că l-a întâlnit în anturajul lui și pe Eminescu (sau cel puțin a auzit de el), deoarece Eminescu la acea vreme trăia și el la București, fiind redactor șef al ziarului „Timpul". Iar în ceea ce-l privește pe Szőcs Géza (născut în anul 1870), el era profesor de liceu la Sibiu, și una dintre lucrările sale despre Mihai Eminescu era teza lui de doctorat, susținută la Cluj, în 1895.

Dar dincolo de aceste date, care pot motiva concret interesul lui Sándor József, respectiv Szőcs Géza față de poezia lui Eminescu, trebuie să privim înapoi cu mai multe decenii, până la începutul secolului 19-lea, deoarece primele dovezi ale interesului maghiar către spiritualitatea română le avem chiar la scriitorii Iluminismului. Astfel, Kazinczy Ferenc, animator neobosit al vieții literare de la începutul secolului al 19-lea, într-una din lucrările sale, *Scrisorile din Transilvania*, în care descrie impresiile sale din călătoria făcută în anul 1816, vorbește despre interesul său față de scrierile reprezentanților Școlii Ardelene, sub influența cărora a început chiar să învețe românește, și

include textul unui cântec popular român (în transcriere fonetică), și traducerea sa (e drept, primitivă) în limba maghiară. Avram P. Todor – despre care va veni vorba mai târziu – într-un studiu, publicat în 1931 aduce chiar mai multe exemple de interes încă din perioada premergătoare anului 1848.

Această descoperire timpurie o putem lega de interesul manifestat de către romanticii vremii față de creația populară, între altele a popoarelor din Imperiul Habsburgic, interes, care primește un suport politic în anii revoluțiilor europene, și mai cu seamă după înfrângerea acestora. Emigranți ai mișcărilor revoluționare din Muntenia, Nicolae Bălcescu sau Cezar Bolliac caută legături încă în primăvara anului 1849 cu reprezentanți ai revoluției maghiare, iar după ce și aceasta este înfrântă, mulți din emigrația maghiară își găsesc adăpost în Principatele Române, încurajați de succesele Războiului de Independență din Italia, condus de Garibaldi, și în speranța reînceperii – de data aceasta uniți – unui nou război de independență și la noi. Complotul din 1851-52, legat de numele colonelul Makk, și soldat cu 7 condamnați la moarte și 45 condamnați între 5-18 ani închisoare, își are baza chiar la București.

Între timp, în Ungaria, care gemea sub regimul habsburgic al lui Alexander Bach, începe să se manifeste interes față de popoarele, cu care națiunea maghiară trăia împreună. Astfel apar prin intermediul lui Jovan Jovanovic Zmaj traduceri din folclorul sârb, iar Ács Károly publică două volumașe de traduceri *Florile de pe câmpia folclorului românesc* (1858, și 1871). Tot la acea vreme apar în periodice descrierile emigrantului Oroszhegyi Józsa stabilit ca medic la Galați, despre modul de viață al moldovenilor, respectiv despre preotul Koós Ferenc, care a publicat în presa vremii o serie întreagă de *Scrisori din București*. Acest interes de altfel nu este izolat: poezia lui Vasile Alecsandri încă în preajma Revoluției din 1848 devine cunoscută dincolo de hotarele vorbitorilor de limba română, apoi în 1851 apare la Sibiu un întreg volum tradus în limba germană, iar în anul 1854, la Herthfort (Anglia) un alt volum, în limba engleză.

Este caracteristic pentru aceste vremuri, un articol scris de Jókai Mór, intitulat *Misiunea literaturii maghiare*, publicat în anul 1857, în care scrie între altele: „Literatura este o punte de legătură, prin care inteligența oricărei națiuni își realizează egalitatea. Literatura este cea care face cuceriri, dar fără a asupri pe cineva, care își duce steagul său peste granițele geografice, și primește cu ospitalitate spiritele chiar nevăzute, (...) care își afirmă propria naționalitate, în timp, ce se împarte altora." Și după toate acestea mai trebuie să treacă aproape 30 de ani până la apariția primei traduceri maghiare din Eminescu.

E.G.: – *După datele de care dispunem până acum, știm că prima traducere a unui poem eminescian a fost făcută în limba germană și aparține Reginei Elisabeta a României, în anul1878. Este vorba de poemul* Melancolie, *care este publicat în ziarul german „Die Gegenwart". În anul 1881, regina publică împreună cu Mite Kremnitz, tot în Germania, o antologie de traduceri din poeme ale poeților români, printre care și Eminescu. Putem presupune că intelectualii maghiari de pe teritoriul Imperiului Austro-Ungar au putut face cunoștință la început cu versurile lui Eminescu și prin intermediul limbii germane?*

D.Gy.: – Ar fi tentant să pornim pe acest fir, să urmărim ecoul în presa contemporană maghiară a volumelor semnate de Carmen Sylva sau de Mite Kremnitz. Despre apariția volumului amintit, apărut în 1881, avem de altfel o știre încă în acel an, în „Vasárnapi Újság", și această revistă, foarte populară la vremea ei, consacră și în continuare articole persoanei Carmen Sylva, între altele și despre conflictul ei (din 1891), în sânul familiei regale, în urma căruia regina s-a autoexilat pentru un timp la Veneția. Cunoaștem și

relația sa de prietenie cu regina Erzsébet (Sisi), soția lui Francisc Iosif I. Dar după cum rezultă din cele ce am relatat mai înainte, receptarea maghiară a poeziei lui Eminescu are rădăcini, poate mai indirecte, dar mult mai adânci în literatura maghiară.

E.G.: – *Numărul mare de traduceri, calitatea acestora, întrecerea virtuală dintre traducătorii maghiari ai lui Eminescu, care reiese din numeroasele variante ale traducerilor, precum și din legendarele polemici pe marginea unor traduceri (cum a fost cea a Glossei), ne conduce la ideea că Eminescu nu a fost doar tradus și înțeles, ci a fost și iubit de către maghiari. Cum poate fi explicat drumul parcurs de Mihai Eminescu în conștiința literară maghiară?*

D.Gy.: – Traducerea are în literatura maghiară un rol și o funcție deosebită. În secolul al 19-lea, de exemplu, cei mai de seamă poeți s-au angajat să tălmăcească operele de vârf ale literaturii universale, iar în prima parte a secolului 20 generația de la revista „Nyugat" a urmat exemplul lor, reluând chiar mai multe dintre operele deja traduse. „Cursa" nobilă deci pentru a reda cât mai fidel o operă este un fenomen firesc în literatura maghiară, și putem spune cu bucurie, ea continuă chiar și în secolul nostru. În de-a lungul celor 137 ani, ce au trecut de la traducerea lui Sándor József, și traducătorii maghiari ai lui Eminescu s-au angajat în acest concurs.

Statutul traducerii desigur a fost influențat și de mediul general, în care se aflase poetul-traducător. Iar acest mediu s-a schimbat substanțial după 1918, mai ales pentru poeții care au trăit și au creat în România întregită. Schimbându-se spațiul literar, și tălmăcirea literaturii române a devenit nu numai un gest de apropiere între scriitori maghiari, români și germani, ci un program urmărit conștient. O parte a scriitorilor a constituit în 1926 gruparea Helikon, care, sub egida „transilvanismului" a încercat să ducă la bun sfârșit un amplu program de apropiere cultural-spirituală, iar cei, care au rămas în afara acestei grupări, și-au adus și ei contribuția lor. Afară de aceasta nu trebuie să uităm faptul, că limba și literatura română era introdusă în programa învățământului minoritar, ceea ce a însemnat o nevoie de toate zilele, și un număr mare de public cititor de limba maghiară.

Apoi a venit cataclismul celui de-al Doilea Război Mondial, iar după aceea regimul comunist, care în politica sa culturală, în spiritul „internaționalismului proletar" a pus un accent deosebit pe prezența literaturii (în general a culturii) române în spiritualitatea minorităților. S-au alocat sume importante, prin folosirea cărora editurile au putut întocmi planuri de perspectivă a traducerii literaturii române clasice și contemporane în limbile minorităților naționale, și invers.

Dacă vrem să ilustrăm cele arătate cu câteva cifre, concretizate cu datele traducerilor din Eminescu, ne putem referi la datele legate de volumul de poezii complete Eminescu, apărut în limba maghiară în anul 1966 într-o ediție bibliofilă, care a avut la bază ediția critică alcătuită de Perpessicius. În faza de pregătire a acestei ediții aveam deja la dispoziție o gamă largă de traduceri: redactorul viitorului volum, Kacsó Sándor a putut să aleagă de exemplu dintre 22 variante maghiare ale poeziei *De ce nu-mi vii*, a avut la dispoziție 18 variante ale poeziei *La steaua*, 16 variante din *Somnoroase păsărele*, 15–15 variante din poeziile *Mai am un singur dor*, *Veneția*, *Și dacă...* Iar *Glosa*, cu cele 11 variante maghiare a provocat un adevărat „concurs al traducătorilor", așa cum a arătat în analiza sa comparativă cercetătorul Mózes Huba, fiind vorba în acest caz nu numai de diferite soluții poetice, ci și de interpretarea filosofiei poetului. Asadar, există un adevărat concurs al traducătorilor din opera lui Mihai Eminescu. Apropiindu-ne de prezent, avem la dispoziție *Bibliografia maghiară a literaturii române*, alcătuită de Berki Timea.

Din datele ei se pare, că după ediția din 1966 parcă s-a încetinit avântul traducătorilor lui Eminescu. Totuși putem aminti realizări semnificative: traducerea și apariția prozei literare (un volum din *Sărmanul Dionis*, 1975), un volum reprezentativ despre receptarea maghiară a lui Eminescu (ediție bilingvă, apărută în 1989, și alcătuită de Mozes Huba), și ca o curiozitate: o selecție din corespondența lui Eminescu cu Veronica Micle (în revista „Dolgozó Nő", martie 1971).

E.G.: – *Dumneavoastră sunteți autor al numeroaselor articole, studii și volume, care s-au ocupat și de receptarea în limba maghiară a literaturii române, cu precădere a poetului Mihai Eminescu, George Coșbuc, dar și a romancierului Liviu Rebreanu. Activitatea dvs din domeniul comparatisticii româno-maghiare este amintită alături de Mózes Huba și Engel Károly. Care a fost motorul acestei preocupări?*

D.Gy.: – Eu am terminat facultatea în anul 1950-51, ca licențiat în limba și literatura maghiară. Încă în ultimul an am intrat ca redactor la Editura de Stat pentru Literatură și Artă, și am lucrat în cadrul redacției maghiare din Cluj. Apoi, în toamna anului 1953, am obținut o bursă de aspirant (denumirea doctoratului la aceea vreme), și mi-am ales ca specialitate literatura maghiară din a doua jumătate a secolului 19-lea. În faza de pregătire pentru examenele legate de aspirantură, aprofundându-mă în perioada post-pașoptistă, m-am întâlnit prima dată în literatura maghiară a acelei epoci, cu faptele interesului față de valorile spirituale ale popoarelor Imperiului Habsburgic, despre care am vorbit mai înainte. Sub acest îndemn au început să mă intereseze mai îndeaproape relațiile literar-culturale ale literaturii maghiare cu literatura română, și prin aceasta momentele, când – după înăbușirea Revoluției din 1848 – românii și maghiarii și-au întins mâna unii către alții.

Eu am avut doar 12 ani când în toamna anului 1940 a venit arbitrajul de la Viena, am avut 16 ani, când războiul a trecut peste noi, am trăit – spre norocul meu doar de la distanță – ororile cauzate de război, și cele rezultate din ura rasială. Generația noastră astfel a fost receptivă la promisiunile comuniștilor, că ei, sub lozinca „internaționalismului proletar", ne vor aduce o lume, în care popoarele vecine vor făuri mână în mână lumea nouă a dreptății, egalității și frăției dintre popoare. Exemplele din literatură pe care le-am întâlnit, m-au întărit în această convingere, și m-au încurajat. Așa am ajuns în preajma Revoluției maghiare din 1956. Încă în acel an am scos în colaborare cu Tordai Zádor o antologie din poezia curuților, în care – pentru a documenta faptul, că în armata principelui Francisc Rákoczi II, răsculată împotriva dominației Habsburgice, au luptat și slovaci, și li s-au atașat și haiducii lui Pintea Viteazul, am inclus în volum poezii de limbă slovacă (cunoscute deja de specialiști de mai multe decenii), și cântece haiducești, legate de persoana lui Pintea. Pe lângă acesta, am pregătit sub tipar o altă antologie, cu poezii și texte de proză din literatura maghiară și română, care aveau ca tematică momente de luptă comună a acestor două neamuri, drept dovezi și argumente pentru ideea formulată de Ady: „Dunának, Oltnak egy a hangja..."/„Dunărea și Oltul au un singur glas" și ca un fel de răspuns la apelul lui József Attila: „Rendezni végre közös dolgainkat, ez a mi munkánk és nem is kevés."„Munca noastră este să ne aranjăm în sfârșit treburile noastre comune, și asta nu e puțin."

Între timp au venit zilele fierbinți ale Revoluției, iar eu m-am solidarizat din suflet cu aceasta. Am și fost arestat în primăvara anului următor, și pe când antologia, care purta ca titlu versul citat mai sus de Ady, a apărut în librării (din grija colegilor, sub numele soției mele), eu am început o condamnare de 7 ani pentru „agitație publică contrarevo-

luționară", pedeapsă pe care am și executat-o în întregime. M-am eliberat în luna martie 1964. Spre marea mea bucurie, mi-am regăsit familia, soția cu cei doi copii, și părinții. Ei mi-au fost cel mai mare sprijin în următoarea perioadă, cea a încadrării în lumea „liberă", când a trebuit să intru ca muncitor necalificat în întreprinderea de gospodărie locală a Clujului (IOGCC), unde am lucrat un an și jumătate într-o echipă de instalații apă-canalizare. Când am sosit acasă, vechii mei colegi de la reviste, și de la edituri, cu care aveam relații de colaborator încă înainte de condamnare m-au primit fără nici o rezervă. Studiile de aspirantură mi s-au întrerupt din cauza condamnării mele, și am fost exmatriculat, dar legăturile mele cu foștii colegi de la universitate, deși facultative, s-au reașezat și acestea în normalitate. Chiar dacă nu am avut drept să public, am primit solicitare pentru traduceri, pentru articole care nu necesitau semnătură, astfel pe lângă micul meu salariu de muncitor necalificat, am mai putut completa cele necesare familiei. Fiica mea era deja în clasa a V-a, băiatul a intrat chiar în acel an în clasa I.

În toamna anului 1965, mi s-a acordat dreptul de a publica sub numele meu în revista „Utunk", un articol comemorativ despre Vasile Alecsandri. Apoi au început să vină comenzi peste comenzi pentru articole, studii legate tematic de literatura română clasică și contemporană, articole legate în multe cazuri de aniversări, necesare chiar și pentru periodice. Mi-am dat deci demisia de la IOGCC, și cu acest act a început pentru mine o perioadă de „liber profesionist". După un an-doi, cu ajutorul prietenilor, am fost primit în Fondul Literar al Uniunii Scriitorilor, ceea ce altfel era și firesc, întrucât onorariile articolelor, respectiv ale traducerilor publicate le-am primit prin Fond. Această apartenență avea de fapt două avantaje: eram socotit un fel de lucrător în câmpul muncii, și când aveam treabă la București, puteam solicita de la Fond cheltuieli de deplasare.

Dar pentru ca această activitate a mea să se transforme într-o preocupare mai trainică, de comparatistică, mai era nevoie de ceva: de reabilitarea în viața științifică din România a comparatisticii literare, eliberarea acesteia de sub epitetul „pseudo-știință burgheză", „rod al unei culturi burgheze în putrefacție", cum era calificată în perioada stalinismului. Comparatistica română de altfel avea antecedente marcante încă din perioada interbelică, reprezentanți, care până atunci erau marginalizați, iar acum s-au putut încadra în contextul european al vieții științifice. Aveau publicații, se organizau conferințe, unii dintre comparatiștii români ajungeau chiar la conferințe internaționale. Astfel și eu am început să mă orientez în această direcție, unora dintre studiile mele, solicitate doar pentru o aniversare, am încercat să le dau dimensiuni comparatiste. Prin intermediul unui fost coleg din închisoare, I. D Suciu, cercetător de seamă al mișcărilor naționale ale românilor din Banat, fost asistent al profesorului Giurescu, l-am cunoscut pe profesorul Alexandru Dima, și cu sprijinul lui am fost primit și eu la câteva conferințe comparatiste pe țară, am reușit, să public în reviste de specialitate. Legat de aceste legături și prezențe am fot însărcinați împreună cu Engel (Köllő) Károly, să intrăm în colectivul însărcinat cu întocmirea unui volum: *Istoria și teoria comparatismului în România*, apărut sub egida Academiei Române în anul 1972.

Între timp, încurajat de foștii mei profesori de la universitate, Jancsó Elemér și Csehi Gyula, mi-am reînceput studiile post-universitare. Atunci nu se mai numea „aspiratură", ci „doctorat", iar eu trebuia să trec odată printr-un examen de admitere, apoi trebuia să dau toate examenele obligatorii, și trebuia să-mi termin teza de doctorat. Toate acestea s-au finalizat în 1972, când mi-am susținut teza, care apoi a apărut și în formă tipărită (*Tolnai Lajos Marosvásárhelyen. 1868-1884 – Prozatorul Tolnai Lajos la Târgu-Mureș*). La aceea

vreme eram deja angajat ca redactor la Editura Kriterion, și lucram în cadrul redacției maghiare din Cluj, până la pensionarea mea din 1992. Revenind la studiile mele de comparatistică româno-maghiară, rodul anilor 1960-1970 a fost strâns și publicat în volumul meu *Találkozások – Întâlniri*, în anul 1976. Desigur nici după apariția acestui volum nu am renunțat la această tematică, dar studiile mele de literatură comparată au rămas în cea mai mare parte în periodice, sau în publicații ele unor conferințe. Dat fiind că ocazia acestui interviu o dau preocupările mele legate de opera lui Eminescu, să mai arăt câteva detalii: În volumul amintit figurează un singur studiu legat de poet: *A magyar olvasó Eminescu-képe – Imaginea cititorului maghiar despre Mihail Eminescu*. Mult înainte de acesta, aveam deja un articol cu ocazia apariției biografiei lui Eminescu de George Călinescu (care a fost tradusă de Mikó Imre și publicată în anul 1966), apoi alte câteva articole, mai mult sau mai puțin ocazionale.

Trebuie să amintesc însă aici de o altă „întâlnire" cu Mihai Eminescu, care, chiar dacă a rămas sub forma de notițe în sertarul meu, a fost pentru mine o aventură fascinantă. Eram deja după apariția traducerii, în limba maghiară: *Închisorilor mele* de Ioan Slavici (1980), și a traducerii volumului de studii din opera lui Titu Maiorescu (1985), când mi-a căzut în mână ediția critică a publicisticii lui Eminescu. Am parcurs volumele XI-XIII. ale acestei monumentale ediții, și mi-a venit ideea, să ofer editurii Kriterion, care a publicat în populara sa colecție „Téka" pe Slavici și pe Maiorescu, un volum, selectat din publicistica lui Eminescu, cu texte din perioada legăturii sale cu „Timpul" (al cărui redactor șef a fost o vreme). Planul nu s-a realizat atunci. Dar răsfoind notițele mele de acum peste 30 de ani, am impresia că sunt din nou actuale dilemele cu care Eminescu s-a confruntat la câțiva ani după ce România a devenit regat independent, și totodată ținta planurilor expansioniste ale Monarhiei Habsburgice. Întrebarea care se punea – nu prima și nu ultima oară pentru țările din Bazinul Dunării – de a alege între „națiune și/sau progres", între interesul național și progresul economico-tehnic, de care a fost inevitabil legat de aplecarea noastră în fața țelurilor neo-colonialiste ale marilor puteri.

E.G.: – *Dumneavoastră ați recuperat și redat istoriei literare manuscrisele lăsate de Avram P. Todor, prin cartea* Confluențe literare româno-maghiare. *Ce ne puteți spune despre autor și vremurile în care a cercetat, eventual despre munca dvs pentru editarea acestui volum post mortem?*

D.Gy.: – În a doua jumătate a anilor 1960, când, după cum spuneam, mergeam destul de des la București, locul meu de muncă era de fapt sala de lectură a Bibliotecii Academiei. Aici l-am întâlnit și l-am cunoscut pe Avram P. Todor. Știam despre el deja câte ceva, dar cu ocazia acestor întâlniri m-a surprins de fiecare dată profunzimea cunoștințelor în domeniul legăturilor culturale româno-maghiare. Atunci aveam deja la dispoziție primul volum al *Bibliografiei româno-maghiare* a lui Domokos Sámuel, dar e altceva, să găsești niște date într-o bibliografie, și iar altceva, să trăiești evenimentele care se ascund în aceste date. Și Avrm P. Todor era pentru mine un martor viu al relațiilor literare româno-maghiare din perioada interbelică. Pe lângă acestea a vorbit cu entusiasm despre marea lui realizare: transpunerea în limba română a tuturor poeziilor lui Petőfi. Un exemplar din manuscrisul acestuia mi-a și încredințat mie, acesta se află azi în Arhiva Casei Memoriale Szabédi din Cluj. Despre ceea ce s-a întâmplat cu el după 1949, mie nu mi-a vorbit niciodată, deși știa probabil multe despre mine de la prietenul nostru comun, I. D Suciu. Doar acum, dintr-o notă de subsol a unei publicații, semnate de doamna Maria Basarab (*Avram P. Todor, un profesionist al bibliotecii*. Sargentia, 2018.

p. 319) am aflat ceva concret. După moartea sa (1978), mie mi-a revenit cinstea, ca familia sa să-mi pună la dispoziție moștenirea sa literară, având astfel ocazia să cunosc și studiile sale nepublicate, să măsor dimensiunile cunoștințelor sale. Cinste pentru mine, și norocul celor din breasla comparatiștilor români, că la începutul anilor '80 s-a găsit momentul, ca prin pregătirea sub tipar a volumului amintit de Dvs. și publicat în 1983 în seria Biblioteca Kriterion, să redau publicului roadele acestei munci duse cu atât entuziasm și abnegație.

E.G.: – *În ceea ce privește receptarea poetului M. Eminescu în limba maghiară, cel mai important volum de traduceri rămâne până astăzi, cel realizat după ediția Perpessicius, în anul 1966 și redactat de Kacsó Sándor. Pentru acest volum au fost mobilizați 32 de traducători maghiari. Răsfoind arhivele digitale am descoperit articole începând din anii '50, în care traducătorii maghiari vorbeau de necesitatea publicării unui astfel de volum care să prezinte imaginea completă a poetului român. Acum putem spune că acest volum arată nu numai imaginea completă a poetului, dar și a traducătorilor maghiari. Puteți spune ceva în legătură cu apariția acestui volum sau în legătură cu activitatea lui Kacsó Sándor?*

D.Gy.: – Istoricul acestei ediții începe într-adevăr prin anii 1950. Kacsó Sándor, care a realizat această ediție, după aproape zece ani, într-un articol (*Az 1966-os bibliofil Eminescu-kötet – Despre ediția din 1966 a volumului bibliofil Eminescu*, în revista „Utunk", 1973/3.) Aici a relatat cu lux de amănunte istoricul ei: greutățile pe care le-a întâmpinat, caracterul muncii sale de editor, prin care a reușit să aleagă cea mai adecvată traducere din variantele avute la dispoziție, o muncă, care se apropia de multe ori de munca unei ediții critice, munca asiduă cu traducători noi, care au fost recrutați pentru a traduce poezii, ale căror variante de limba maghiară încă nu au existat. Să dau aici câteva cifre: dintre cele 281 poezii ale lui Eminescu, care figurează în acest volum, 163 poezii sunt traduse anume pentru acest volum, 21 este numărul poeziilor, care deși aveau deja traducere mai veche, apar în acest volum în traducerea nouă a semnatarului, varianta nouă fiind solicitată de redactorul cărții.

Cât despre Kacsó Sándor: el, ca prozator, face parte din prima generație a scriitorilor maghiari din România de după 1918, afirmați prin gruparea „celor 11", într-un volum care purta acelasi titlu (Tizenegyek) publicat în 1923. A mai publicat câteva volume de nuvele, și două romane (*Vakvágányon – Pe linie moartă*, 1930, *Lélekvesztőn – Pe luntre*. 1941.), dar între timp a fost prins în vârtejul ziaristicii: între anii 1927-1940 a fost redactor la unul dintre cele mai bune ziare ale vremii: „Brassói Lapok". După actul de la 23 August 1944 a fost internat într-un lagăr din Tg. Jiu, apoi, eliberându-se, a intrat în viața politică: a fost deputat din partea Uniunii Populare a Maghiarilor din România, în Marea Adunare Națională apoi președintele a UPM-ului, până la dizolvarea acesteia. Atunci, în 1952 a venit la noi, la ESPLA, ca redactor, și am fost colegi timp de un an și jumătate. apoi între anii 1956-1968 a fost conducătorul acestei redacții, într-o perioadă dificilă, după căderea Revoluției Maghiare din 1956. Ieșind la pensie a început să scrie cronica vieții sale, cea mai autentică evocare dintre toate scrierile autobiografice apărute prin anii de după 1970, cu o ținută morală exemplară (*Virág alatt, iszap fölött Floare și mâl*, 1971; *Fogy a virág, gyűl az iszap* – Floare crescută din mâl, 1974; *Nehéz szagú iszap között – În mâl greu mirositor*, 1990.). Cu evocarea documentată a vieții și epocii prin care a trecut ajuns doar până la anul 1944, dintre cele trei volume, ultimul a fost oprit de cenzură, și a apărut doar după moartea sa. Eu am avut parte de cinstea de a fi redactorul acestor volume, și de a mă bucura de prietenia sa.

E.G.: – *De-a lungul anilor, dvs ați fost și traducător al unor scriitori români în limba maghiară, mă refer la Titu Maiorescu, Ioan Slavici, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Ștefan Bănulescu, Adrian Marino. Care a fost motivația acestor traduceri?*

D.Gy.: – După revenirea mea în lumea preocupărilor intelectuale, încă din anul eliberării mele, am primit de la redacții multe texte de tradus din limba română, mai ales texte care nu necesitau semnătura trducătorului. Pe lângă aceasta am primit de la edituri traduceri gata făcute, pe care trebuia să le confrunt cu originalul, în vederea editării (între altele romanele lui Liviu Rebreanu, din care se planificase o ediție bibliofilă, asemănătoare cu ediția Mihail Sadovenu, în trei volume). Eu știam românește încă din copilărie, populația satului meu natal fiind alcătuit jumătate de români și jumătate de maghiari, apoi în anii detenției am fost împreună cu români din toate zonele țării, deci am avut posibilitatea să-mi completez vocabularul și în sfera dialectelor. E drept, am avut o traducere încă înainte de 1956, un volum de nuvele de Barbu Ștefănescu Delavrancea, pe care am acceptat-o la solicitarea Editurii Tineretului de atunci. Dar după anul 1964 am avut un singur caz, în care editura a fost inițiatorul unei traduceri: *Introducere în critica literară* de Adrian Marino, care a apărut în limba maghiară în anul 1979, în colaborare cu Kántor Lajos. Majoritatea traducerilor mele literare din perioada de după 1965, s-au realizat însă din inițiativa mea.

La volumul de nuvele al lui Ștefan Bănulescu m-a atras lumea Deltei Dunării, pe care am avut prilejul să o cunosc pe pielea mea, dintr-o altă perspectivă, cea a detenției. Romanul *Vârtejul* de Romulus Cioflec mi-a venit pe de o parte ca o datorie morală față de satul meu natal, fiind consătean cu autorul lui, al cărui nume îl poartă azi *Societatea Culturală* din comuna Araci. Ceea ce a stat la baza inițiativei mele, nu a fost însă doar aceasta. În lumea din roman – acțiunea, care se petrece dealtfel cu decenii înaintea Primului Război Mondial – am reîntâlnit lumea copilăriei mele, nu odată persoane pe care le-am cunoscut, sau care au trăit în conștiința localnicilor, chiar și după decenii. Traducerea volumelor Slavici, și Titu Maiorescu au fost legate de preocupările mele comparatistice.

E.G.: – *Care este după părea Dvs. menirea traducătorului literar din mileniul trei? Mai este actuală menirea lui de constructor de punți?*

D.Gy.: – Cred că cele citate de mine după Jókai nu și-au pierdut actualitatea. Și răsfoind revistele noastre literare, mă bucură faptul, văzând, că generația de tineri scriitori este adepta acelei „cuceriri" despre care a vorbit Jókai acum 165 de ani.

Nu sunt puțini printre tinerii de azi, pentru care tălmăcirea valorilor izvorâte dintr-o spiritualitate străină, face parte din creația lor. Și nu pentru că ar exista directive venite „de sus" în acest sens, ci pentru că asemenea directive izvorăsc din calitatea lor de scriitor. Mai e nevoie doar de un singur lucru: ca această atitudine să devină o idee călăuzitoare și în politică. Nu se poate clădi un viitor stabil, decât pe ideea respectului față de aproapele, care a învățat de la mama sa o altă limbă, care se roagă într-o altă biserică, dar cu care trăiești împreună, cu care îți împarți atât bucuriile cât și necazurile de toate zilele. Până ce o lume ca aceasta nu va deveni o realitate, construirea de punți între culturile noastre va fi mereu actuală.

Aș fi bucuros să mor cu conștiința, că strănepoții mei, care frecventează azi clasele primare și medii, și care învață și despre Eminescu, să apuce această lume.

(19 februarie 2022)

Őrület ez a némaság, ez a magány... Egy magyarországi román költő hagyatéka [1]

conf. dr. Mihaela Bucin
Catedra de Limba și Literatura Română, Universitatea din Seghedin

A dolgozatom címének első mondata egy sor a Magdu Lucián *Magány* című verséből. A vers még nem jelent meg kötetben, hanem több mint 55 éve vár egy legépelt oldal formájában, abban a Magdu Lucián terjedelmes kézirat gyűjteményben, amelyet pár éve kaptam, ebben a sárga mappában, és ebben a jellegzetes szatyorban, Petrusán György tanár úrtól.

A kézirat több mint száz magyar nyelvű verset tartalmaz, ennek csak egy csekély része jelent meg, elsősorban szegedi publikációkban, mint például a *Délmagyarország* és a *Tiszatáj*. A versgyűjtemény Magdu Lucián húgától, Déliától, a gyulai zeneiskola volt zongoratanárától származott.

1 Az előadás a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának Nemzetiségi Intézete által szervezett „NYELVEK ÉS KULTÚRÁK A NEMZETISÉGI OKTATÁSBAN – NEMZETISÉGI KUTATÁSBAN" című konferencián hangzott el, 2023. április 28-án.

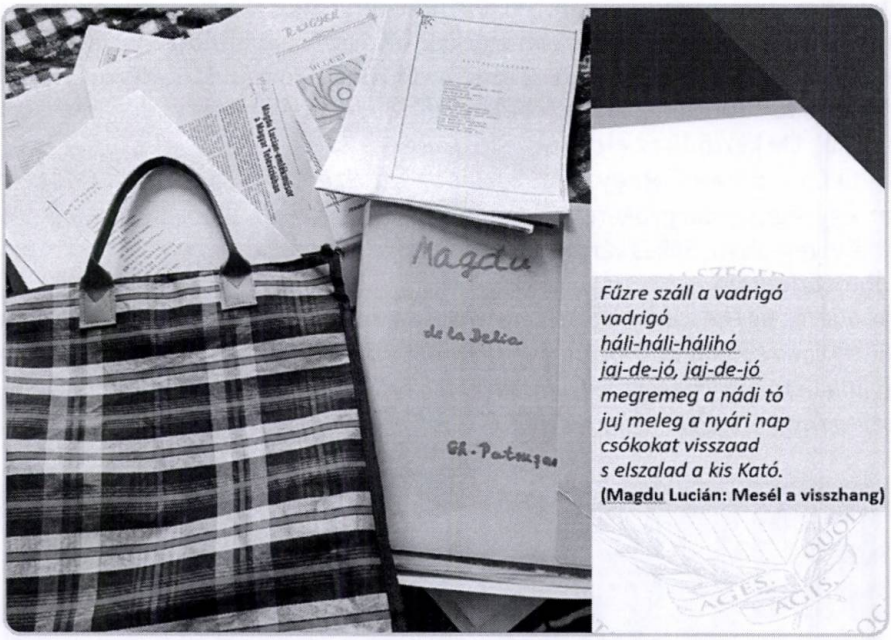

Fűzre száll a vadrigó
vadrigó
háli-háli-hálihó
jaj-de-jó, jaj-de-jó
megremeg a nádi tó
juj meleg a nyári nap
csókokat visszaad
s elszalad a kis Kató.
(Magdu Lucián: Mesél a visszhang)

Eredetileg, Petrusán tanár úr azért kapta meg tőle a kéziratokat, hogy valamit kezdjen velük, például fordítsa le románra a verseket és jelenítse meg egy kétnyelvű kötetben, egy költőről írt előszó mellett. De ez nehéz feladatnak bizonyult számára, ahogy most számomra is. Miért nehéz, ezt próbáltam kideríteni, talán megérteni, és nekifogni a munkának.

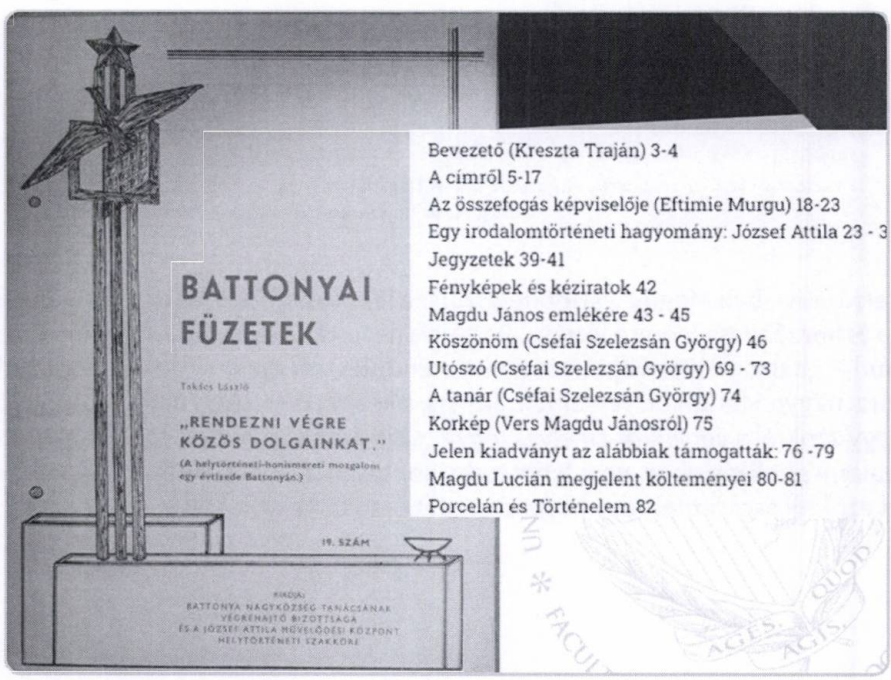

Bevezető (Kreszta Traján) 3-4
A címről 5-17
Az összefogás képviselője (Eftimie Murgu) 18-23
Egy irodalomtörténeti hagyomány: József Attila 23 - 3
Jegyzetek 39-41
Fényképek és kéziratok 42
Magdu János emlékére 43 - 45
Köszönöm (Cséfai Szelezsán György) 46
Utószó (Cséfai Szelezsán György) 69 - 73
A tanár (Cséfai Szelezsán György) 74
Korkép (Vers Magdu Jánosról) 75
Jelen kiadványt az alábbiak támogatták: 76 -79
Magdu Lucián megjelent költeményei 80-81
Porcelán és Történelem 82

Minden magyarországi román, aki a gyulai gimnáziumba járt az elmúlt 70 évben tudja, ki Lucián Magdu és legalább egyszer olvasta vagy hallotta egyik vagy másik versét, legtöbbször szavalva iskolai rendezvényeken, román szavaló versenyeken. A legtöbb vers fordítás magyar nyelvből, mivel Magdu keveset és csak kamaszkorában írt románul. De kezdjük az elejéről.

Magdu Lucián Evor György 1937. április 23-án, Szent György napján született Battonyán, egy régi, gyulai gyökerekkel rendelkező román családban. Battonya egy város a Dél-Alföldi régióban, Békés vármegyében, a Száraz-ér mellett, a román határ közvetlen közelében található.

Vályi András, földrajztudós, a pesti egyetemen a magyar nyelv első tanára, a Magyar országnak leírása című kötetében - 1796, a következőket írja Battonyáról: BATONYA: Magyar, rátz, és oláh falu Csanád Vármegyében, lakosai katolikusok, és ó hitűek, fekszik Tornyához közel, piatzozása Aradon és Szegeden, mellyektöl távol fekszik."

"BATONYA: Magyar, rátz, és oláh falu Csanád Vármegyében, lakosai katolikusok, és ó hitűek, fekszik Tornyához közel, mellynek filiája, mivel határja magossan fekszik, piatzozása Aradon és Szegeden, mellyektöl távol fekszik, termékenysége középszerű, második Osztálybéli."

(Vályi András: Magyar országnak leírása, 1796-1799)

Az első verseiben Magdu a szülőhelyéről ír a leggyakrabban, és mintha Vály András nyelve és hozzáállása lenne a forrása. Battonya neve, tájai és egyes történelmi epizódjai (például a viharsarki 1891-i agrárszocialista zendülés) megjelenik a nosztalgikus-lokálpatrióta, nagyon fiatalkori verseiben. Sajnos, a kézirati verseken nincsenek évszámok, úgyhogy azokról a versekről amelyek, egyáltalán nem vagy csak posztumusz jelentek meg valami publikációban, nem lehet tudni pontosan mikor születtek meg, mint ahogy következőkről sem, amely egy nagyon eredeti, szokatlan leltár-vers:

Szárazéri történelem.
/száraz szóval/
1891.

Ős viharsarki táj...Battonya...véres év!
Visszaidézett mult:hős agrár-zendülés.
Kaszás-strájk,gyülölet s izzó perlekedés.
Pakurár Demeter !-Harcot vezérlő név. -

A költő édesapja, Magdu János román ortodox lelkész, aki a battonyai Szent György román ortodox templomban szolgált, édesanyja Pozsár Mária, és volt egy húga, Délia. A családja nagy tiszteletnek örült a közösség részéről. Ioan Magdu ortodox pap a mai napig egy emblematikus személy a battonyai románság számára, de az egész kisváros számára tulajdonképpen, legalább is amíg élnek azok, akiket Magdu atya megkeresztelt, össze esketett, akiknek a szüleit, rokonait, szomszédjait eltemetett. Magdu Lucián tanulmányait a battonyai és a gyulai román általános iskolában és gimnáziumban kezdte el.

A gyulai román gimnázium tanulói, 1950 (?)

1950-ben 13 éves volt, hetedik osztályos tanuló a gyulai román iskolában és az *Eminescu úttörőcsapat vezetője*, mikor elküldte az első írását, valószínű valamelyik tanár javaslatára, a gyulai román újságnak első éves, első számú, fiataloknak szánt mellékletébe, *A fiatalok hangjá*- ba. A rövidke írás a „Román Úttörő Barátoknak" szól, akiknek Lucian az iskola „IC Frimu"-nak nevezett kollégiumára kelti fel az érdeklődését, eredeti módon: *„Ez a kollégium olyan, mint egy kis köztársaság. A magyar úttörőkkel baráti kapcsolatban*

vagyunk, így erősítve a magyar-román barátságot". I C Frimu, a román kollégium névadója, egy román szocialista nyomdász volt, aki 1919-ben a börtönben halt meg és az 50-es években még hősnek számított. Egy évvel azelőtt, hogy Magdu Lucián ezt a pár sort írta volna az újságban, 1949. augusztus 20-án jött létre a Magyar Népköztársaság. Öt évvel a háború bevégződése után, és három évvel a Sztálin halála előtt vagyunk. Feltételezem, hogy amikor a kis Lucian, a battonyai pap fia, Gyulára költözött, már minden körülötte megváltozott és egy vallásos, tradicionális-patriarchális, biztonságos világból, egy politizált, rideg és hamis értékekkel telített új miliőben találta magát. De megfelelni akart. Rövid élete alatt mindenkinek meg akart felelni: a konzervatív édesapjának, a rendszernek, az orvosi karrierének, az új magyar értelmiségi-, művészi canon-nak is, később a felesége elvárasainak és a fontos apai szerepének. Csakhogy sehol sem sikerült megtalálnia a helyét. És talán senki sem figyelt fel arra, hogy folyton keresi.

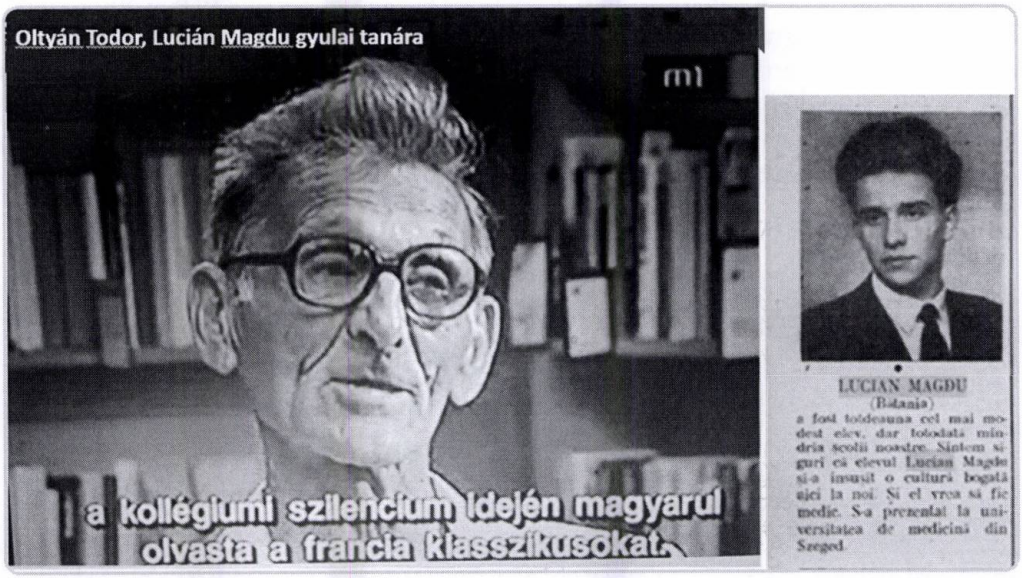

2007-ben, abban az évben mikor Magdu 70 éves lett volna, a szegedi román nyelvű televízió szerkesztősége interjút készített a volt gimnáziumi tanáraival, amiből kiderült, hogy a kis, zárt, nagyjából szegény, falusi magyarországi román közösség körében Evor, ahogy szólították őt a családban, a rokonai és az iskolatársai, zseninek számított. 15-16 évesen már filozófia köteteket és a francia klasszikusokat olvasta szilencium alatt. Minden tárgyból jeles volt úgy, hogy nem kellet neki bemagolni az anyagot. Mindent érdekelte és minden jól ment neki: irodalom, történelem, filozófia, sakk, zene, magyar és román nyelv egyaránt. Tehetséges színész is volt a battonyai pap fia, sikeres szerepet alakított egy proletár témájú kollégiumi előadásában, ahol egy intelligens, de megbízhatatlan, idealista alak bőrébe bújik, aki a társadalom képmutatása miatt lecsúszik az erkölcsi és anyagi hanyatlás lejtőjén.

1955-ben, az érettségi vizsga előtt, egy akkori újságíró a ballagási tabló képe mellé a következőt írta: „Mindig a legszerényebb tanulónk, de ugyanakkor az iskolánk büszkesége is volt. (...) Orvos akar lenni. Beiratkozott a szegedi orvosi egyetemre." Most

viszont tudjuk, kogy nem ő akkart orvos lenni, hanem a családja akarta ezt. És hogy ugyanabban az évben felvételt nyert a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskolára. Mégis a szegedi orvosin folytatta tanulmányait, és pszihiáter lett. Csak tíz év mulva, 1965-ben lett a budapesti filmművészeti főiskola kitűnő hallgatója, ahol filmrendező szakon az első három évet fejezte be Makk Károly osztályában. Valószínűleg még 18 éves kora előtt is írt verseket, de talán senkinek nem mutatta meg. Bár Petrușan tanár úr mesélte, hogy ő Evor Magdu allatt járt a gyulai gimnáziumban és a battonyai rangos tanúló gyakran megbízott benne, a kis méhkeréki komoly fiucskában, és írott üzeneteket küldött vele egy szép lánynak, aki a gimnázium szomszedságában lakott. Ki tudja, talán Magdu verset írt a titkos szerelmének? Ahogy József Attila is tette a makói gimnazista évei alatt?

Első román nyelven írott versét Magdu Lucián közvetlenül a gimnáziumi tanulmányai után, 1955 decemberében jelentette meg szintén a Libertatea Noastră Vocea tineretului [A fiatalság hangja] című mellékletében. A vers egy *ars poetica* és látszólag egy kiegyensúlyozott fiatal költő optimista, hosszú távú terveiről szól.

A második román nyelvű verse – és egyben az utolsó ismert – 1956. június 1-én jelent meg. A címe *Nyári éjszaka*, amely egy egyszerű költői leírás, a románul úgynevezett pasztell-vers egy szép tájról, mint egy zsírkrétával színezett kellemes alkotás, egy jellegzetes műfaj a román költészetben Heliade-Rădulescu-tól, Alecsandri-n át Coșbuc-ig. Az öt versszakos alkotásban a román költők hatása egyértelműen érezhető. Ezután Magdu végérvényesen megszakítja a kapcsolatot a román nyelvű költői alkotással.

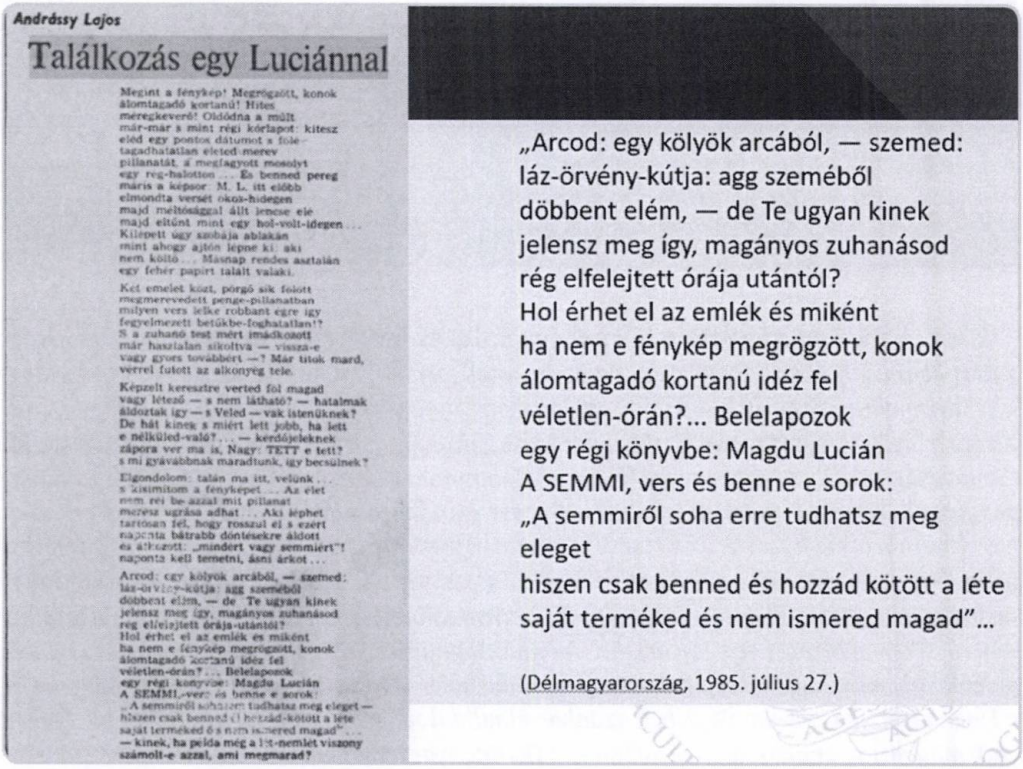

Andrássy Lajos

Találkozás egy Luciánnal

Megint a fénykép! Megrögzött, konok
álomtagadó kortanú! Hites
méregkeverő! Oldódna a múlt
már-már a mint régi kórlapot: kitesz
eléd egy pontos dátumot a fölé-
tagadhatatlan eleted merev
pillanatát, a megfagyott mosolyt
egy rég-halottón ... És benned pereg
máris a képsor: M. L. itt előbb
elmondta versét ökos-hidegen
majd méltósággal állt lencse elé
majd eltűnt mint egy hol-volt-idegen ...
Kilépett úgy szobája ablakán
mint ahogy ajtón lépne ki: aki
nem költő ... Másnap rendes asztalán
egy fehér papírt talált valaki.

Két emelet közt, pörgő sík fölött
megmerevedett penge-pillanatban
milyen vers lelke robbant égre így
fegyelmezett betűkbe-foghatatlan!?
S a zuhanó test mért imádkozott
már hasztalan sikoltva — vissza-e
vagy gyors továbbért —? Már titok marad,
vérrel futott az alkonyég tele.

Képzelt keresztre verted föl magad
vagy létező — s nem látható? — hatalmak
áldoztak így — s Veled — vak istenüknek?
De hát kinek s miért lett jobb, ha lett
e nélküled-való? ... — kérdőjeleknek
zápora ver ma is, Nagy: TETT e tett?
s mi gyávábbnak maradtunk, így becsülnek?

Elgondolom: talán ma itt, velünk ...
s kisimítom a fényképet ... Az élet
nem réi be azzal mit pillanat
meresz ugrása adhat ... Aki léphet
tartósan fel, hogy rosszul el s ezért
naponta bátrabb döntésekre áldott
és átkozott: „mindért vagy semmiért"!
naponta kell temetni, ásni árkot ...

Arcod: egy kölyök arcából, — szemed:
láz-örvény-kútja: agg szeméből
döbbent elém, — de Te ugyan kinek
jelensz meg így, magányos zuhanásod
rég elfelejtett órája-utántól?
Hol érhet el az emlék és miként
ha nem e fénykép megrögzött, konok
álomtagadó kortanú idéz fel
véletlen-órán? ... Belelapozok
egy régi könyvbe: Magdu Lucián
A SEMMI,-vers és benne e sorok:
„A semmiről soha erre tudhatsz meg eleget —
hiszen csak benned és hozzád kötött a léte
saját terméked és nem ismered magad" ...
— kinek, ha példa még a lét-nemlét viszony
számolt-e azzal, ami megmarad?

„Arcod: egy kölyök arcából, — szemed:
láz-örvény-kútja: agg szeméből
döbbent elém, — de Te ugyan kinek
jelensz meg így, magányos zuhanásod
rég elfelejtett órája utántól?
Hol érhet el az emlék és miként
ha nem e fénykép megrögzött, konok
álomtagadó kortanú idéz fel
véletlen-órán?... Belelapozok
egy régi könyvbe: Magdu Lucián
A SEMMI, vers és benne e sorok:
„A semmiről soha erre tudhatsz meg
eleget
hiszen csak benned és hozzád kötött a léte
saját terméked és nem ismered magad"...

(Délmagyarország, 1985. július 27.)

2012-ben, Petrusán György úgy véli, hogy a fiatal, most már szegedi költő a következő okokból nem publikált többé az anyanyelvén: *„A román nyelvű kulturális környezetben nevelkedett fiatal egyetemi évei alatt áttért a magyar nyelvre, amiben közrejátszott mind a román olvasóközönség kis létszáma, mind a szegedi magyar miliő hatása, s persze a nagyszámú, értőbb közönség és az egyetemi város pezsgő kulturális élete is. Verseinek mondanivalója, szellemisége továbbra is számos román elemet tartalmazott , de nem akart saját nyelvének és kisebbségi létének fogságában vergődni. Tudatában volt annak, hogy az örökölt nyelv és kultúra önmeghatározás kérdése, mégis élt a magyar nyelv által kínált opcióval, amely az anonimitásból való kitörés lehetőségét, tehetségének kiteljesedését és egy nagyobb közösségbe való aktív, konstruktív és mozgósító tényezőként történő integrálódását kínálta."*

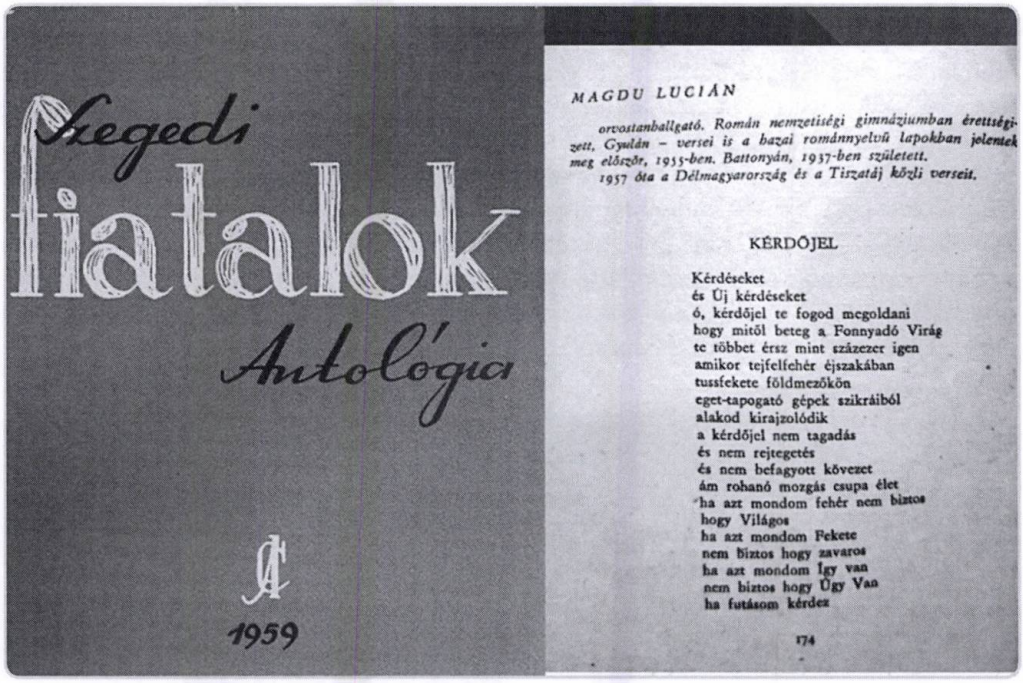
Szegedi fiatalok Antológia

1959

MAGDU LUCIÁN

orvostanhallgató. Román nemzetiségi gimnáziumban érettségizett, Gyulán – versei is a hazai románnyelvű lapokban jelentek meg először, 1955-ben. Battonyán, 1937-ben született. 1957 óta a Délmagyarország és a Tiszatáj közli verseit.

KÉRDŐJEL

Kérdéseket
és Új kérdéseket
ó, kérdőjel te fogod megoldani
hogy mitől beteg a Fonnyadó Virág
te többet érsz mint százezer igen
amikor tejfelfehér éjszakában
tussfekete földmezőkön
eget-tapogató gépek szikráiból
alakod kirajzolódik
a kérdőjel nem tagadás
és nem rejtegetés
és nem befagyott kövezet
ám rohanó mozgás csupa élet
ha azt mondom fehér nem biztos
hogy Világos
ha azt mondom Fekete
nem biztos hogy zavaros
ha azt mondom Így van
nem biztos hogy Úgy Van
ha futásom kérdez

174

2002.-ben, Szesztay Ádám kiemel egy érdekes megfigyelést a *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében - 1956-1962. Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára* című kötetében, még pedig: 1956 után *„Megváltozott az újságok címe. A német Freies Leben (Szabad Élet) helyett Neue Zeitungra (Új Lap), a szlovák Naša Slobodáról (Szabadságunk) Ľudové Novinyre (Népújság), a román Libertatea Noastră (Szabadságunk) pedig Foaia Noastră- ra (A mi lapunk) változott. Mindhárom címből a szabadság maradt ki. (...). A három újság közül kettő hetente, a román kéthetente jelent meg. (Aligha volt a véletlen műve, hogy épp annak a kisebbségnek a folyóiratát ritkították, amely saját forradalmi sajtótermékét szerkesztett.) Eleinte a Foaia Noastră színvonalban is messze elmaradt a többi (amúgy sem túl sikeres) nemzetiségi lap mögött. A románságnak az „új" laphoz való viszonyára mi sem jellemzőbb, mint Lucian Magdu battonyai román költő viselkedése, aki 1956 előtt szívesen írt a Libertatea Noastră-ba, 1957-ben azonban elhallgatott, majd élete hátralévő kilenc évében csak magyarul publikált a Tiszatájban és a Dél-Magyarországban."*

Eddig még senki sem próbálta Lucian Magdu reakcióit vagy tragikus végét az 1956-1968 közötti politikai viszonyokkal összefüggésbe hozni. Lehet, hogy tévedek, de amikor kísérletet tettem Magdu bizonyos kéziratban maradt verseit románra fordítani, az volt az érzésem, hogy valamit kihagyok, hogy van bennük egy titok, amit nem tudok megfejteni. Mint itt, a *Nyűg* című versében:

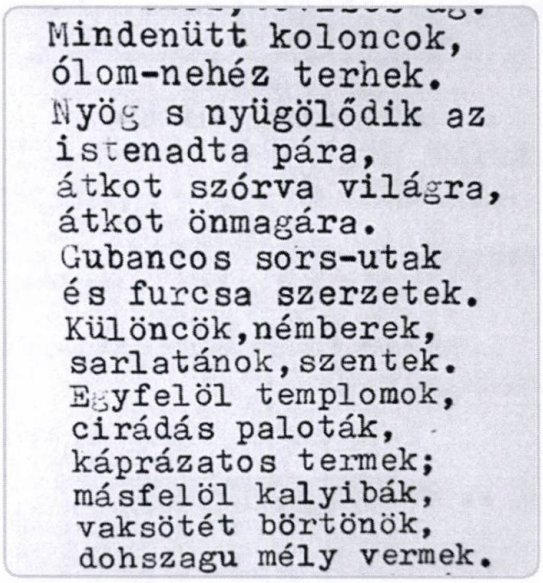

Mindenütt koloncok,
ólom-nehéz terhek.
Nyög s nyügölődik az
istenadta pára,
átkot szórva világra,
átkot önmagára.
Gubancos sors-utak
és furcsa szerzetek.
Különcök, némberek,
sarlatánok, szentek.
Egyfelöl templomok,
cirádás paloták,
káprázatos termek;
másfelöl kalyibák,
vaksötét börtönök,
dohszagu mély vermek.

2007-ben Szegeden megjelenik Péter László *Az én besúgóim. F-dossziém* című kötet, amelybe az akkor nyolcvanesztendős szegedi professzor és kulturtörténész, felfedi a nyilvánosság ellőt, azokat a dokumentumokat, amelyek tartalmazzák a szerzőről a titkosrendőrség emberei által leírt jelentéseket. A kötet 87-ik oldalán, a következő jelentés olvasható:

„Szeged, 1958. jan. 31. Tárgy: A szegedi írók helyzete.

Felsorolom azokat a neveket, akik az utóbbi években gyakorló módon nevezhetők íróknak, s elég tehetségesek ahhoz, hogy az irodalmi életünk számon tartsa őket annak ellenére, hogy a szocialista-realista szemlélet és igénynek kimagasló irodalmi alkotásokkal nem feleltek meg eddig." Következik 22 szegedi író neve, akiknek művei „Erdősi" álnevű besúgó szemében nem voltak még kompatibilisek a magyarországi '56. utáni szociálista-realista igényekkel. Több irónév, amely megjelenik az informátor jelentésben, egy évvel később a *Szegedi fiatalok Antológiája* kötetben lesznek megtalálhatóak, például: Bárdos Pál, Fenákel Judit, Dér Endre, Kiss Lajos, Andrássy Lajos. A már ismert írókon kívül, „Erdősi" még négy, szintén az 1959–es antológiában található szerző nevét említi meg, a következő formában: *„Fentieken kívül gyakorló irodalmárok a fiatalok közül (egyiket sem ismerem közelről) Magdu Lucián, Gál Sándor joghallgató, Hatvani Dániel joghallgató, Papp Lajos egyetemi hallgató".*

Az Erdősi besugó jelentése után következik az *Értékelés: Ügynökünk jelentése értékes, azért, mert a szegedi irodalmi élet feltérképezéséhez alapot adott. Foglalkozik a jelentés a jelenleg is aktív írók[kal] és költőkkel, valamint az ifjú írókkal. Feladat: Ügynökünknek folya-*

matos feladata, hogy jellemezze a jelentésben szereplő személyek múltbeli és jelenlegi politikai magatartását. Az ellenforradalom alatti politikai magatartásukat, tevékenységüket, valamint irodalmi működésük irányvonaláról írjon adatokat. Továbbá szűkebb baráti körüket jellemezze.

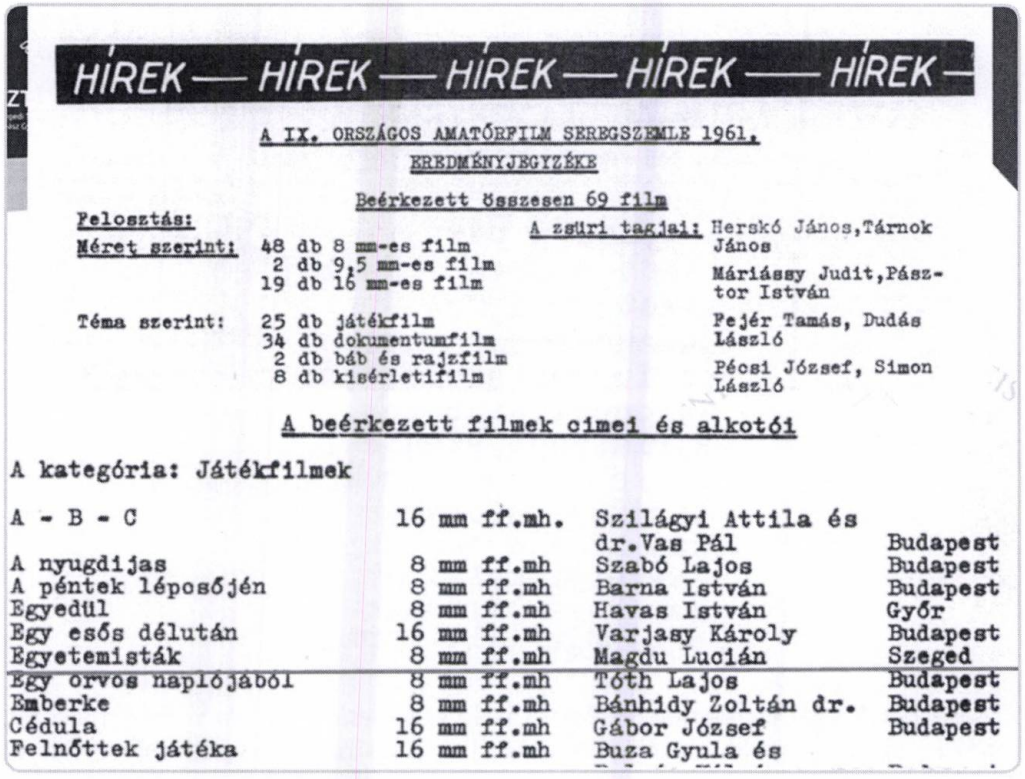

HÍREK — HÍREK — HÍREK — HÍREK — HÍREK —

A IX. ORSZÁGOS AMATŐRFILM SEREGSZEMLE 1961.

EREDMÉNYJEGYZÉKE

Beérkezett összesen 69 film

Felosztás:

Méret szerint: 48 db 8 mm-es film
2 db 9,5 mm-es film
19 db 16 mm-es film

Téma szerint: 25 db játékfilm
34 db dokumentumfilm
2 db báb és rajzfilm
8 db kísérletifilm

A zsüri tagjai: Herskó János, Tárnok János
Máriássy Judit, Pásztor István
Fejér Tamás, Dudás László
Pécsi József, Simon László

A beérkezett filmek címei és alkotói

A kategória: Játékfilmek

A - B - C	16 mm ff.mh.	Szilágyi Attila és dr.Vas Pál	Budapest
A nyugdíjas	8 mm ff.mh	Szabó Lajos	Budapest
A péntek léposőjén	8 mm ff.mh	Barna István	Budapest
Egyedül	8 mm ff.mh	Havas István	Győr
Egy esős délután	16 mm ff.mh	Varjasy Károly	Budapest
Egyetemisták	8 mm ff.mh	Magdu Lucián	Szeged
Egy orvos naplójából	8 mm ff.mh	Tóth Lajos	Budapest
Emberke	8 mm ff.mh	Bánhidy Zoltán dr.	Budapest
Cédula	16 mm ff.mh	Gábor József	Budapest
Felnőttek játéka	16 mm ff.mh	Buza Gyula és	

1961-ben Magdu Lucián már hallgató volt a budapesti Színház- és Filmművészeti Főiskolán és az első rövid filmje Szegedről szólt és Egyetemisták volt a címe. Nem ismerek senkit, aki látta volna a filmet, nem tudom, miről szól. Azt tudni, hogy a 8 mm-es filmet a IX. országos amatőrfilm filmfesztiválra küldte, ahol botrány tört ki körülötte. Egy 1973-ban készített interjúban, Csányi Miklós, az akkori TV Ifjúsági Osztályának rendezője, *(Megkérdeztük: Mit vár az amatőrfilmtől? Csányi Miklós a TV Ifjúsági Osztályának rendezője, Pergő Képek, 1973 (22. évfolyam, 1-4. szám) 1973 / 4. Szám)* aki 1958–1963 között a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar-történelem szakos hallgatója volt és Magdunak jó barátja, a következőket nyilatkozta: *„mint bölcsész a filmelmélettel is foglalkoztam. Részt vettem 1963-ban először az Országos Fesztiválon. 1962-ben Miskolc-Tapolcán csak Magdu Lucián volt jelen az emlékezetes botrányt kiváltó Egyetemisták c. filmünk bemutatóján."* Hogy miért lett botrányos a film, nem tudom megkérdezni Csányi Miklóstól, mivel 1997-ben elhunyt. De a film még előkerülhet, hacsak nem semmisítettek meg.

Mikor olvastam, hogy gyulai gimnazista korában Magdu Lucián egy színdarabban is játszott, mint amatőr színész, gondoltam, hogy egy egyedüli eset volt. Pár napja viszont a Színészi Főiskola egyik vizsgafilmjére bukkantam. A film címe: Interferencia, a

gyártási éve 1966. Több fiatal színész mellet, a filmben közreműködik Latinovics Zoltán és a jó barátja, Magdu Lucián. A 60-as években Latinovics többször szavalt Magdu-verseket a rádióban, de még a battonyai költő lánya sem tudta, hogy az apja két évvel az öngyilkossága előtt szerepelt egy szinte prófétai filmben.

Bibliográfia

Hergyán Tibor, A magyarországi román irodalomról, in: Barátság, 1998/1. szám.
Kéry László, Két antológia, in: Élet és Irodalom, 3. évfolyam, 1959-08-21 / 34. szám.
Kiss Lajos, Előszó, Szegedi fiatalok antológiája, Szegedi Tudományegyetem Collegium Artiumának és a Szépirodalmi kiadónak kiadásása, 1959, 8. old.
Petrusán György, A magyarországi román irodalom, in: POLISZ, 2012 szeptember.
Péter László, Az én besúgóim. F-dossziém; (Belvedere Meridionale), Szeged, 2007.

MUGURI
Magdu
de la Delia